سوله

د اسلام له نظره

جان محمد زاهدی احمدزی
عبدال[illegible]

CPAU

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړ تیاوی

د کتاب نوم : سوله د اسلام له نظره
محقق : استاد زاهدی احمدزی
کمپیوتر دیزاینر : میرویس رامکی
ناشر : د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه
د چاپ شمیر : ۱۰۰۰ جلد
د چاپ تاریخ : ۱٤۲۱ ق – ۱۳۷۹ ش – ۲۰۰۰ م
لومړی چاپ
چاپ : د صبور د اسلامي خپرونو مرکز، ګل حاجی پلازه ۱۲۲
تیلفون ۸٤۳۳۸۲

د دې کتاب ټول حقوق د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه پورې اړه لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره

محققین : استاد زاهدی احمدزی او
عبدالواحد نهضت فراهی

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه
۱٤۲۱ق - ۱۳۷۹ش

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالـــــی

ټولو هغو وګدو، ټولنو او انجمنو ته چې د بشري ټولنې له پاره د سوله ئیز ژوند کولو هاند کوي، له جنګ څخه کرکه کوي، ترهه ګر کړي غندي او د بشري وینې درناوی کوي او د ځمکې د اعمار له پاره سوله او امن ضروري ګڼي.

د سولې او یووالي د پاره د هڅو کولو انجمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنوان — مخ

سریزه.. ۱

لمړی برخه

تعریف لغوی

اصطلاحی.. ۳

د سولې شرعي حکم.. ۵

د سولې ډولونه.. ۶

د مسلمانانو او کفارو ترمنځ صلحه.. ۷

شرطونه.. ۱۱

لومړی شرط، دویم شرط، دریم شرط.. ۱۳

څلورم.. ۱٤

پنځم.. ۱۵

شپږم.. ۱۷

اووم شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان	مخ

دویم ډول د میړه او میرمن ترمنځ سوله.......... ۱۹
په وصیت کې سوله.......... ۲۶
په پرهارونو کې سوله.......... ۲۸
په مالي حقوقو کې.......... ۳۱
د دغې سولې ډولونه، ۱- صلح مع اقرار.......... ۳۲-۳۳
۲- صلح مع انکار، ۳- صلح مع سکوت
د دوو مسلمانو جنګیالیو دلو ترمنځ د اوربند سوله کول.......... ۳۶

دوهمه برخه

احکام او مسائل

د صلحې احکام.......... ۵۱
د سولې دیني ارزښت.......... ۵۵
سوله کول د الله تعالی حکم دی.......... ٦٤
د حضرت حسن او حضرت معاویه ترمنځ سوله.......... ٦٦
سوله کول غوره عمل.......... ۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان | مخ

سوله ئيز ژوند او اسلام.. ۷۷
د مدينې ميثاق.. ۷۸

دريمه برخه

د سوله ئيز ژوند کولو تعريف

د نبوي احاديثو په رڼا کې سوله ئيز ژوند.......................... ۸۵
ټولنيز عدالت.. ۹۱
اسلام او د بشر حقوق.. ۹۹
په اسلام کې مدني او اقتصادي حقوق.............................. ۱۰۶
اقتصادي حقوق.. ۱۰۹
د انتقام په پرتله عفوه.. ۱۱۶
د انتقام په مقابل کې د عفوې په باره کې نبوي سيرت............... ۱۲۰
امنيت مصئونيت راولي.. ۱۲٤
پای.. ۱۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیک

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی څېړنیز، تحقیقي اثر ده چې د سولې او پېوستون لپاره د همکارۍ د ټولنې له خوا چاپ شوی. دا کتاب د دوو نومیالیو او مشهورو دیني عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملي ژبو، پښتو او دري خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکې له دې چې چاپ شي د یو دري ورځني ورکشاپ په لړ کې د افغاني پوهانو له خوا تر غور او څېړنې لاندې ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پرې ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.

د دې کتاب په رابطه له مختلفو باوري منابعو څخه ګټنه اخیستل شوې ده، دا کتاب مونږ ته دا راښیې چې د اسلام دین په دوامداره او پرله پسې توګه د لانجو د حل او د سولې کولو لارښوونه کوي. په بل عبارت له دغه تحقیقي اثر څخه ثابتیږي چې د اسلام مبارک دین د سولې او برابرۍ دین دی چې د هر ډول قهر او غصې په کنترول ټینګار کوي. د اسلام دین خپل پیراوان سولې، مینې، ریښتینولۍ او ورورګلوۍ ته رابولي. که د اسلام د دین بنسټ او اساس ته نظر وشي په ښکاره توګه به دا معلومه شي چې د اسلام دین د سولې او عدالت پر ستنو ولاړ دی. له بده مرغه په دې هکله د مسلمانانو غرضي تبلیغات او ځیني عملونه د اسلام د احکامو څخه توپیر او مخالفت لري.

د اسلام پاک دین نه یواځې دا چې خپلو پیروانو ته د سولې لارښوونه کوي بلکې امر کوي چې د نورو ادیانو له پیروانو سره هم په سوله او صمیمیت کې ګذاره وکړي.

لکه څنګه چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې اسلام د لویو ولسي نظامونو په جمله کې حسابیده په دغه دوره کې اسلام د ولسواکی نظام واقعي ښکارندوی و چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

یونان د وخت ولسوالکۍ ټولنیز عدالت، د عربو، عجمو، تور او سپین، غلام او آزاد، ناتوان او توانمند ترمنځ د اسلامي اساساتو مطابق په سوله ایزه توګه تطبیقیده. خو له بده مرغه هغه په ولسي ستنو ولاړ اسلامي نظام چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې موجود وو. د امویانو په (۹۰) کلنه دوره او وروسته بیا د عباسیانو په دوره کې په اصلي حالت پاتې نه شو او له خپل مسیر څخه واوښت، چارواکو له اسلامي اساساتو او له سوله ایزو اصولو څخه ډیره لږه ګټه اخیستله او ددې پرځای یې خپلو هدفونو او غرضونو ته د رسیدو په خاطر د دکتاتوری نظامونو د لارو، چارو او طریقو څخه کار واخیست. دا ښکاره او روښانه ده چې داسې عملونه د وخت د یو زمامدار کار ؤ په داسې حال کې چې اسلام پخپله د بلنې، سولې او ولسواکۍ لار او طریقه ده.

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه هیله منده ده چې د دغه څیړنیز اثر په لوستلو سره به د سوله ایزو ارمانونو په تطبیق کې مثبت پرمختګ رامنځ ته شي او د خلکو د ذهنیتونو په روښانه کولو کې به مؤثر او ګټور ثابت شي او د قهر آمیزه پیښو په مقابل کې به مثبت بدلون راشي.

مونږ هیله مند یو چې دغه باارزښته کتاب به د داسې یوې ټولنې د جوړیدو په لاره کې چې د تبعیض، تعصب، بیلوالي او توپیر څخه خلاصه وې رغنده او په زړه پورې کردار ترسره کړای شي.

په ډیر درناوي

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع

په دغه کتاب «سوله د اسلام له نظره» کی له دغولاندی ماخذونه څخه استفاده شوی ده.

١ - قران کریم

تفاسیر:	مصنف	متوفی
٢ - تفسیر قرطبی	امام محمد بن احمد قرطبی	٦٧١ هـ
٣ - تفسیر ماوردی	امام ابوالحسن علی بن حبیب ماوردی	٤٥٠ هـ
٤ - تفسیرالمحرر الوجیز	امام عبدالحق بن غالب بن عطیه اندلسی	٥٤٦ هـ
٥ - تفسیر ابن کثیر	حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمروبن کثیر	٧٧٤ هـ
٦ - تفسیر موضح الفرقان	علامه محمود الحسن د یوبندی	١٣٣٩ هـ
٧ - تفسیر مجمع البیان	علامه طبرسی - فضل بن حسن	٥٣٨ هـ
٨ - تفسیر معارف القرآن	مولانا مفتی محمد شفیع	١٣٩٦ هـ - ١٩٧٦ هـ
٩ - تفسیر جصاص	علامه احمد بن علی رازی جصاص	٣٧٠هـ
١٠ - تفسیر تفهیم القران	مولانا سید ابو الاعلی مودودی	١٣٩٩ هـ
١١ - تفسیر بیان القران	حکیم الامة مولانا اشرف علی تهانوی	١٣٦٢هـ
١٢ - تفسیر سراج المنیر	علامه محمد شربینی الخطیب	٩٧٧هـ
١٣ - تفسیر مدارک	امام عبدالله بن احمد نسفی	٧٠١هـ
١٤ - تفسیر روح المعانی	شهاب الدین سید محمد الوسی مفتی بغداد	١٢٧٠هـ
١٥ - تفسیر کبیر	علامه شیخ محمد بن عمر رازی	٦٠٦هـ
١٦ - تفسیر صفوة التفاسیر	محمد علی صابونی	

آحادیث:

١٧ - صحیح بخاری	امام ابی عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری	٢٥٦هـ
١٨ - صحیح مسلم	امام مسلم بن حجاج قشیری نیشاپوری	٢٦١ هـ
١٩ - سنن ابی داود	امام ابو داود سلیمان بن اشعث	٢٧٥هـ
٢٠ - جامع ترمذی	امام محمد بن عیسی ترمذی	٢٧٩هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۱ - سنن دارقطنی	امام علی بن عمر دارقطنی	۳۸۵هـ
۲۲ - مشکوة	شیخ ولی الدین تبریزی	
۲۳ - نهج البلاغه	امام سید شریف رضی	
۲۴ - نیل الأوطار	امام شوکانی محمد بن علی	۱۲۵۰هـ
۲۵ - سبل السلام	امام محمد بن اسماعیل الامیر الیمنی الصنعانی	۱۱۸۲هـ
۲۶ - فتح الباری	امام حافظ احمد بن حجر عسقلانی	۸۵۲هـ
۲۷ - اشعة اللمعات	شیخ عبدالحق د هلوی	۱۰۵۲هـ
۲۸ - عون المعبود	علامه ابی طیب محمد شمس الحق عظیم ابادی	
۲۹ - فیض الباری	شاه انورشاه کشمیری بن سید محمد معظم	۱۳۵۲هـ
۳۰ - غایة المأمول	شیخ منصور علی ناصف	۱۹۲۴هـ

فقه:

۳۱ - کتاب الخراج لابی یوسف	امام او قاضی یعقوب بن ابراهیم	۱۸۳هـ
۳۲ - کتاب الاموال لابی عبید	حافظ او عظیم امام ابی عبید قاسم بن سلام	۲۲۴هـ
۳۳ - هدایه	علی بن أبی بکر فرغانی مرغینانی	۵۹۳هـ
۳۴ - المغنی لابن قدامه	علامه موفق الدین عبدالله بن احمد ابن قدامه مقدسی	۶۲۰هـ
۳۵ - شرح السیر الکبیر	امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی	۱۸۰هـ
۳۶ - جامع الفصولین	شیخ الاسلام محمد بن اسرائیل	۸۹۲هـ
۳۷ - معین الحکام	امام علاء الدین ابی الحسن طرابلسی	
۳۸ - زبدة الاحکام	امام خمینی	
۳۹ - تحریر الوسیله	امام خمینی	
۴۰ - الحلال و الحرام	علامه یوسف قرضاوی	
۴۱ - کتاب الدیات	امام ضحاک شیبانی	۲۸۷هـ
۴۲ - الفقه الاسلامی وادلته،	وهبة زحیلی	
۴۳ - توضیح المسائل	امام ابولیث سمرقندی	۳۷۳هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سـریـزه

«الحمدلله رب العالمین والصلاة والسلام علی رسوله محمد وعلی آله واصحابه و من دعا بدعوته الی یوم الدین.»

وبعد:

داسلام مقدس دین یواځینی هغه دین دی چی د نورو ادیانو په نسبت زیات دانسان ژوند ته احترام لری اوددی خبری ښکاره دلیل دادی چی اللّه تعالی په ناحقه سره دیو انسان ژوند ختمول دټول انسانیت قتل او ختمول ګڼلی دی لکه چی په قرآن کریم کی اللّه تعالی فرمایلی دی:

«مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِی الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعاً وَ مَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعاً.» (١)

ترجمه: *هغه څوک چی ووژنی یو نفس بی له عوض دبل نفس نه یا بی له فساده په ځمکه کی نو ګواکی ټول خلک یې وژلی دی او هر چا چی ژوندی کړ دغه یو نفس نو ګواکی ټول نفس یې ژوندی کړی دی.*

او ددې حکمت دادی چی اللّه تعالی انسان په ځمکه کی دکومو لویو مقصدونو له پاره پیدا کړی دی چی دځمکی عمران هم پکی دی او بیا یې دځمکی واک ورته ورکړی دی په خپل منځی جګړو سره له منځه درومی، تمدن او اجتماعیت تحقق نه مومی. همدا سبب دی چی داسلام مقدس دین اسلامی أمت ته په خپل منځی روغی جوړی، سولی او سلامتی

١- (دمائده سوره ٣٢-آیت ٥ سوره ٦ سپاره ٥ رکوع)

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم کړی دی، ځکه چې د اسلام د کلیمې معنا امن أو سلامتیا ده.
مګر له بده مرغه په پنځمه هجري پیړۍ کې کله چې په اسلامي امت کې یو شمیر داسې وګړو تبارز وکړ چې د خپلو شخصي اغراضو، مادي او سیاسي مقاصدو د ترلاسه کولو حرص أو مینې د اسلام د سولې، امن، اجتماعي عدالت، خپل منځي ایثار او قرباني له زرینو هدایاتو څخه لرې کړل، چې تر اوسه پورې په اسلامي امت کې د غه بدمرغي دوام لري چې نه یوازې دا چې د اسلامي امت تمدن، عمران، سوکالي او هوسا ینه یې تالا ترغه کړي دي؛ بلکې د غیر اسلامي امتونو د مغرضو وګړو له پاره یې هم له اسلامي سوله پالو اصولو څخه په لرې کیدو دا زمینه برابره کړې ده چې پر اسلام د نه پوهیدلو او د دغو بې لارې شویو مسلمانانو د اعمالو په لیدلو سره پر اسلام تنقیدونه وکړي. سره له دې چې په تیرو لسو پیړیو کې د اسلامي امت مصلحینو په بشپړه توګه د سولې او امن د پلې کولو په تکل د خپل وس په اندازه دعوت چلولی او هلې ځلې یې کړې دي چې په زړه پورې نتیجه یې ورکړې ده، او د امت د پرګنو برم او سکون یې ورته راستون کړی دی، او تر اوسه پورې دغه لړۍ روانه ده او روانه به وي، دا ځکه چې په هر عصر کې ځینې وګړي د نفس او شیطان په لمسه په ځینې ولسونو کې د خپل ولس د سوله ئیز ژوند په لاره کې خنډ واقع کیږي چې نیږدې مثال یې زمونږ د ګران هیواد افغانستان روان غمیز حالت دی چې دا دی د خپلو سلفو مصلحینو په اتباع سره د غه اثر د سولې او امن دا رزښت په بیان کې د اسلامي مسئولیت په احساس کولو لیکلی شي الله تعالی دې وکړي چې اغیزمن و ګرځیږي او زمونږ د غم ځپلي ملت تالا شوې سوله او امن بیرته را وګرځیږي.

آمین

استاذ زاهدی احمدزی او عبدالواحد نهضت فراهی

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره

لفظي تعريف:

صلح عربي کليمه ده او په عربي ژبه کې صلح په يوولسو معناو سره راغلی لکه چې امام راغب اصفهاني اونورو عربي ژبو د پوهانو ويلي دي، اوهغه معنا وی يې په لنډيز سره په لاندې ډول کېښودل شول بيانولی شي:

الف: دمنفعت او ګټې په معنا.

ب: دوړتيا اومناسب والي په معنا.

ج: دښه والي په معنا سره.

د: داستعداد په معنا.

هـ: دجوړښت په معنا. يعني چې په يوشي يا يوچاکې نيمګړتياوې هغه ورڅخه لرې کړای شي او بشپړ کړای شي.

و: دنيکۍ او ښېګړې کولو په معنا. يعني نيک عمل کول

ز: دنعمت په معنا:

ی: داتفاق او پخلاکېدو په معنا:

ا–ی: داوربند او جنګ منعه کولو په معنا.

اصطلاحي تعريف:

دصلح داصطلاحي تعريف په باره کې فقهاؤ مختلف أقوال څرګند کړي دي، داځکه چې دصلح مختلف موارد دي، لکه په اقتصادي معاملاتو کې صلح، په ازدواجي معاملاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی دمیږه او میرمن ترمنځ صلح، دجګړه مارو خواؤ ترمنځ صلح او داسی نور چی دهریو مورد له پاره صلح ځانګړی تعریف لری، خو دلته له دی امله چی په جنګی صلح بحث کولی شی او دجنګ اوصلح دموضوع دمختلفو اړخونو بیان دی یوازی دجنګی صلح اصطلاحی تعریف وړاندی کولی شی چی محدثینو، مفسرینو، فقهاؤ او عربی لغت پوهانو کړی دی او هغه دادی:

الصلح: هورفع الحرب و المخاصمات على شروط تعرف بشروط الصلح، او هو عقد يرفع النزاع. (۱)

ترجمه: *صلح په شرعی اصطلاح کی دجنګ بندول او شخړو لری کول او داختلافاتو ختمول دی، پرهغو شرطونو سره چی دصلح دشرطونو په نوم سره یادولی شی، یا په بل عبارت: صلح هغه تړون ته ویل کیږی چی جنګ، شخړه او نزاع پری ختمیږی، برابره خبره ده که نزاع لفظی وی او که وسلواله وی.*

دصلح دغه اصطلاحی تعریف خورا زیات جامع دی، ځکه چی پدغه تعریف سره هر ډول صلح، معاملاتی وی، که محاربوی او که ازدواجی وی ټولی پکی رادرومی. دغه راز محاربوی هر ډول صلح هم پکی راځی، برابره خبره ده که دمسلمانانو او کفارو ترمنځ وی او که دکومی اسلامی ډلګی او دهغوی دمسلمان حاکم ترمنځ وی، او که ددوه مسلمانو ډلګیو یا ملیتونو ترمنځ وی، حقوقی وی، که سیاسی وی او که جغرافیوی دغه ګردی صلح احتوا کوی، او پکی رانغاړی یې.

دصلح شرعی حکم:

په اسلامي شریعت کي هر ډول صلح کول او خپل منځي شخړی ختمول روا دي خو پدی شرط چی حلال پکی حرام نه کړای شی او حرام پکی حلال نه کړای شی. یعنی په سوله کی اسلامی حدود په نظر کی ونیولی شی او دغیر شرعی اعمالو او اقوالو په ارتکاب سوله

---

۱ – مفردات القرآن ص ۲۹۲، القاموس المحیط ج ۲ ص ۸۳۹، معجم الوسیط ج ۱ ص ۵۲۰، ألمنجد ج ۱ ص ٤٣٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونه کړای شي، ځکه چې دغه ډول سوله کول په اسلامي شریعت کې ممنوع او ناروا ده لکه چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

عن عمرو بن عوف المزني رضی الله تعالی عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال:

«أَلصُّلحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ إلَّاصُلْحاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً وَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ إلَّا شَرْطاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً» (۱) رواه ابوداود وابن ماجه والترمذی

ترجمه: له عمرو بن عوف مزني رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې په تحقیق سره رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: د مسلمانانو ترمنځ سوله کول روا دي، مګر داسې صلح روا نه ده چې شرعي حلال شیان حرام وګرځوي او یا حرام شیان حلال وګرځوي. او په مسلمانانو باندې پرهغو شرطونو باندې التزام واجب، او عملي کول یې پرې لازم دي چې د سولې د تړون په مهال کې پرې کېنبودل شوي وي مګر د داسې سوله ئیز شرط قبلول او عملي کول پرې لازم نه دي چې حلال حرام وګرځوي او یا حرام حلال وګرځوي.

دا حدیث امام ابوداود په خپل سنن کې او امام ابن ماجه په خپل سنن کې او امام ترمذي په خپل جامع کې تخریج او روایت کړی دی.

امام شوکاني رحمة الله علیه د پورتني حدیث په شرح کې لیکلي دي:

قوله «الصلح جائز» ظاهر هذه العبارة العموم، فيشمل كل صلح الا ما استثنى؛ والى العموم ذهب ابوحنيفة ومالك واحمد والجمهور.» (۲)

ترجمه: د حدیث دا جمله چې صلح په اسلامي شریعت کې روا ده، پردې باندې دلالت کوي چې هر ډول سوله روا ده پرته له داسې صلح څخه چې له مشروعیت څخه مستثنی شوي وي، امام ابوحنیفه (رح) امام مالک (رح)، امام احمدبن حنبل (رح) او جمهورو فقهاؤ هم ویلي دي چې نظر په دغه پورتني حدیث هر ډول صلح روا ده، خو چې له شرعي نصوصو

۱- سبل السلام ج ۳ ص ۸۸۳، نیل الاوطار ج ۵ ص ۲۸٦، طبع مصر مصطفی بابی

۲- نیل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۷، عون المعبود ج ۹ ص ۴۰۷، بیروت دارالفکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه خلاف نه وی.

دصلح ډولونه

په اسلامی شریعت کی په مجموعی توګه سوله په شپږ ډوله ده لکه چی حافظ ابن حجر عسقلانی (متوفی ۸۵۲هـ ۱٤۷۳م) په خپل کتاب فتح الباری شرح صحیح البخاری کتاب الصلح کی ویلی دی:

والصلح اقسام: ۱- صلح المسلم مع الكافر، ۲- والصلح بين الزوجين، ۳- والصلح بين الفئة الباغية والعادلة، ٤- والصلح بين المتغاضبين، ٥- والصلح فى الجراح كالعفو على مال، ٦- والصلح لقطع الخصومة اذا وقعت المزاحمة اما فى الاملاك أو فى المشتركات كالشوارع. [۱]

ترجمه: *او صلح په ډیرو ډولونو ده، لکه صلح دمسلمان له کافر سره، دویم دمیړه او میرمن ترمنځ سوله کول، دریم: دیاغی او نیاومنی ډلو ترمنځ سوله کول، څلورم: ددوه مرورو ترمنځ دپخلاینی روغه کول، پنځم: په خپل منځی جنګ کی دتپی شویو دځخمونو سوله کول او هغه داسی چی دتپی شوی له پاره پر تپی کوونکی باندی ددیت په توګه پر مال کینبودلو سوله وکړای شی، شپږم: ددوه برخمنو او څوکسانو چی په املاک کی سره شریک وی لکه لیاره او داسی نور او بیا دهغو په منځ کی اختلاف سره پیدا شی او یو دبل په مخه کی خنډ واقع کیږی او نه یې پریږدی چی ګټنه ورځخه واخلی بیا ددوی ترمنځ دریم ګړی روغه جوړه سره وکړی.*

دسولی دغه شپږواړه ډولونه اللّه تعالی په قرآن کریم کی بیان کړی دی چی ځینی ډولونه یې په ځانګړی توګه ذکر کړی دی دا ځکه چی دصلح دغه ډولونه ډیر مهم دی، او اهمیت یې دمتعدی والی په وجه دی، یعنی داختلاف او جنګ تداوم چی زیانونه یې تولنی ته متعدی کیږی او ټولنه ورځخه زیانمنه کیږی پداسی حال کی چی صلح یې نه یوازی داچی جګړه مارو اړخونو ته ګټه رسوی بلکی ټولنی ته یې هم ګټنه رسیږی نو ځکه اللّه تعالی په

۱- فتح الباری ج ٥ ص ۲۲۷ طبع بیروت داراحیاء التراث العربی تاریخ طبع ۱۳٤۸هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړې توګه ذکر کړې دي، او يو شمير نور سوله ئيز ډولونه يې عام او ضمني بيان کړي دي چې بيا فقهاؤ داجتهاد په ذريعه په تفصيل سره بيان کړي دي، زه غواړم دلته د قرآن کريم په رڼا کې په قرآن کريم کې د سولې ذکر شوي ډولونه هر يو بيلابيل په تفصيل سره ذکر کړم څو د سولې مينه وال په اسانتيا سره د هغوی په شرعي ارزښت پوه شي، او هم په شرعي توګه د سولې داړتيا ضروري مراتب وپيژني:

لومړی- د مسلمانانو او کفارو ترمنځ سوله:

له غير اسلامي ځواکونو او کفارو سره د صلح په باره کې الله تعالی په قرآن کريم کې مومنانو ته داسې لارښونه او حکم کړی دی او ورته فرمايلي يې دي:

«وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَاِنْ يُّرِيْدُوْٓا اَنْ يَّخْدَعُوْكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ هُوَ الَّذِيْٓ اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ.» (۱)

ترجمه: *او که چيرې کفار صلحې او روغې ته ميل وکړي نو ته هم (د هغوی د سولې وړانديزو منه او) صلحې ته ميل وکړه او پر الله تعالی باندې توکل وکړه، بيشکه چې الله تعالی هم دی ښه اوريدونکی د ټولو اقوالو دی او پر ټولو احوالو باندې پوه او ښه عالم دی. او که دوی يعني سوله کوونکي کفار اراده وکړي چې تا ته دوکه او فريب درکړي په دغه روغه کې نو بيشکه تا ته الله تعالی کافي دی. همدی هغه ذات دی چې تا ته يې قوت درکړی په خپل مدد سره او په مومنانو سره.*

شيخ الهند علامه محمود الحسن ديوبندي په خپل تفسير موضح الفرقان کې د دغو مبارکو آياتونو په تفسير کې ويلي دي:

په اسلام کې في سبيل الله جهاد په ځمکه کې د فساد او فتنې د ختمولو او د سوله ئيز ډاډمن ژوند د تيرولو او د کلمة الله داعلاء له پاره فرض کړای شوی دی، نو که چيرې دغه عالي مقاصد له ويني تويولو څخه پرته حاصل شي نو بيا خو دويني تويولو ته هيڅ حاجت نشته. که چيرې د اسلام مخالفين د روغې کولو وړانديز وکړي تاسې يې هم ورسره قبول

۱ - دانفال سورة ۶۱-۶۲ آياتونه لسمه سپاره اتمه سورة)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړئ، او که هغوی د صلحې په پرده کې غواړي چې مؤمنان تيرباسي او د هغوی له پلوه د چلول احتمال وي نو بيا هم تاسې هيڅ پروا مه کوئ او سوله ورسره وکړئ؛ الله تعالی د مؤمنانو ملګری دی د کفارو هر ډول سوله د ښمنه پلانونه به شنډ کړي او تاسې به په خپل نصرت سره پرې بريالي کړي.(۱)

دغه راز د جعفري مذهب نامتو مفسر علامه طبرسي «ابوعلي فضل بن حسن» متوفی ۵۴۸ هـ په خپل موثق تفسير مجمع البيان في تفسير القرآن کې د دغه مبارک آيت په تفسير کې ويلي دي:

«وَ اِنْ يُرِيْدُوا اَنْ يَّخْدَعُوكَ» معناه وان يرد الذين يطلبون منک الصلح اي يخدعوک في الصلح بان يقصدوا بالتماس الصلح دفع اصحابک والکف عن القتال حتی يقووا فيبدأوکم بالقتال من غير استعداد منکم «فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ» ای فان الذی يتولی کفايتک الله «هُوَالَّذِي اَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَ بِالْمُؤْمِنِينَ».(۲)

ترجمه: *يعنی د دغه آيت معنا دا ده چې که هغه څوک چې له تاځخه د سولې غوښتنه کوي او دوی غواړي په صلح کې له تاسره دوکه وکړي او هغه داسې چې د سولې په وړانديز سره ستا ملګري له تاځخه او له جنګ کولو واړوي او منعه يې کړي تر دې چې دوی ځانونه پياوړي او ځواکمن کړي او بيا له تاسې سره په جنګ کولو بريد وکړي. پداسې حال کې چې تاسې جنګ ته ځانونه چمتو کړي نه وي. نو ته هيڅ پروا مه کوه، که په جنګ کې ستا له ملګرتيا ځخه څوک واوړي نو الله تعالی تا لره بس والی کوي ځکه الله تعالی هغه ذات دی چې په خپله مرسته يې ستا کرورلتيا کړې ده. او ستا پر دښمنانو باندې په مؤمنانو سره ستا نصرت کوي.*

او همدارنګه له کفارو سره د سولې په باره کې يې په بل آيت کې داسې فرمايلي دي:

«فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا.»

(دالنساء سورت ۹۰ نويم آيت ۵ سپاره ٤ سورت)

۱- موضح الفرقان «کابلي تفسير» لومړی ټوک ۱۰۳۱ مخ د مکې مکرمې چاپ

۲- تفسير مجمع البيان، ج ۳، ص ۵۵٦، د تهران چاپ مکتبه علميه اسلاميه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: *نوکه ځنګ وکړي دوی له تاسې څخه پس دوی له تاسې سره جنګ ونه کړ او دوی تاسې ته روغه دروړاندې کړه نو نه ده ګرځولې الله تعالی تاسې ته پردوی باندې هیڅ لاره. دجنګ کولو بلکې تاسې هم دهغوی دصلحې وړاندیز قبول کړی او سوله ورسره وکړی.*

احکام: تفسیر پوهانو او فقهاؤ له کفارو سره دصلحې کولو په باره کې یو شمیر شرعي احکام بیان کړي دي چې دصلحې د شرطونو په نوم یې نومولي دي چې د موضوع دروښانه کولو په خاطر دلته دیو څو نامتو مفسرینو او څو مشهورو فقهاو متفقه اقوال دنمونې په توګه وړاندې کوم:

دمفسرینو له جملې څخه امام ماوردي (متوفی ۴۵۰هـ کال) په خپل تفسیر النکت والعیون کې، امام عطیه اندلسي (متوفی ۵۴۶هـ کال) په خپل تفسیر محرر الوجیز کې، امام قرطبي (متوفی ۶۷۱ هـ کال) په خپل تفسیر احکام القرآن کې، حافظ ابن کثیر (متوفی ۷۴۷ هـ کال) په خپل تفسیر کې او دهندوستان نامتو عالم او داورنګ زیب عالمګیر استاذ ملا احمد جیون (متوفی ۱۱۳۰ هـ کال) په خپل تفسیر أحمدیه کې په سرسري اختلاف او توجیهاتو سره دانفال دسورة دصلحې تفسیرونه کړي دي چې نچوړ او خلاصه یې په لاندې کرښو کې وړاندې کولی شي:

له دغه مبارک آیت څخه دا ثابتیږي چې مسلمانانو ته له کافرانو سره صلحه روا ده، په همدې اساس رسول الله صلی الله علیه وسلم له کفارو سره صلحه کړې ده او څو ځلې یې له مختلفو قوي ملتونو سره لکه نصرانیانو، دمکې مشرکانو او یهودیانو سره یې صلحې کړې دي. دمثال په ډول دلته یو څو نمونې وړاندې کولی شي.

۱- دمدینې منورې صلح دنبوي هجرت په پنځم کال له ۶۲۶ م کال سره سم داحزاب له غزا څخه دمخه دمدینې منورې دیهودیانو دبنونضیر او بنوقریظه له قبیلو سره صلحه وکړه چې بیا دهغوی له پلوه ماته شوه.

۲- دنبوي هجرت په شپږم ۶۲۷م کال دمکې له مشرکانو سره تاریخي صلحه چې په حدیبیه نومې سیمه کې مکې ته څیرمه شوې وه. چې د دغې صلح شرطونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حدیبیه د صلح د تړون مادی

هغه شرطونه او مادی چی د حدیبیه د صلح په تړون کې د جانبینو په اتفاق سره کینبودل شوی وو په لاندی ډول دی:

• لومړی ماده: ای الله ستا په نوم!

دویمه ماده: دا تړون د محمد بن عبدالله «صلی الله علیه وسلم» او سهیل بن عمرو ترمنځ وکړای شو.

دریمه ماده: دوی دواړو پردی باندی صلح وکړه چی لس کلونه به د دواړو پلوونو ترمنځ جنګ بندی وی، او په دغه موده کی به خلک په امن او سیری او یو له بل څخه به لری ګرځیږی.

څلورمه ماده: څلورم دا چی که د محمد له ملګرو څخه کوم څوک د حج یا عمری ادا ء کولو یا د تجارت له پاره مکی ته راشی، د هغه سر او مال به په امن وی. او که د قریشو کوم څوک په دغه موده کی د سوداګری له پاره مصر یا شام ته د مدینی له لارې تیریږی د هغه مال او سر ته به امن حاصل وی.

پنځمه ماده: پنځم دا چی که چیری له قریشو څخه کوم شخص د خپل «پالونکی» له اجازت څخه پرته محمد (ص) ته لاړ شی «مسلمان شی» نو هغه به دی هغوی ته بیرته سپاری او ر که د محمد (ص) له ملګرو څخه کوم شخص قریشوته ورشی «مرتد شی» هغه به بیرته د ده محمد (ص) ته نه سپاری.

شپږمه ماده: شپږم دا چی له دغه تړون څخه وروسته به تر ټاکلی مودی پوری زمونږ ترمنځ غدر او خیانت نه وی، او نه به په پټه سره یو د بل په خلاف له بل چا سره مرسته کولی شی او نه به په ښکاره د دغه تړون په خلاف تګی کولی شی.

اوومه ماده: اووم دا چی که له عربو قبائلو څخه کوم قبائل پدغه تړون کی له هر چا سره ځان ملګری کوی داسی کولی شی که له محمد (ص) سره ملګرتیا کوی کولی شی او که له قریشو سره په تړون کی ځان شاملوی هم داسی کولی شی.

« په هماغه مجلس کی د خزاعه قبائلو خپله ملګرتیا له محمد (ص) سره اعلان کړه او بنوبکر خپله ملګرتیا له قریشو سره اعلان کړه چی بیا دواړه په تړون کی ذکر شول »

اتمه ماده: اتم دا چی ته به سږ کال مکی ته نه داخلیږې او له همدی ځایه به بیرته مدینی ته ستنیږی، او په راتلونکی « ۷ هـ » کال کی به مونږ له مکی څخه خارج شو، ته او ستا ملګری به

(c) ketabton.com: The Digital Library

مکی ته داخل شی صرف دری شپی دری ورځی به پکی اوسیږی. له تاسی سره به یوازی توری وی هغه هم په تیکو کی دننه، او له تورو څخه پرته به بل هیڅ ډول وسله له ځانونو سره نه رواړی.

نهمه ماده: نهم دا چی سږ کال به ستاسی د قربانی څاروی هماغلته وی په کوم ځای کی چی مونږ ولیدل «یعنی حدیبیه کی» او همدلته به ذبح کولی شی او د ذبحه کولو له پاره به مونږ «مکی» ته رالیږلی نه شی. او په صراحت کی به زمونږ او ستاسی حقوق سره برابر وی. (۱)

د محمد (ص) مهر

د تړون لیکوونکی: علی بن ابی طالب (رض)

مسلمان شاهدان: ابوبکر، عمر، عبدالرحمن بن عوف، عبدالله بن سهیل بن عمرو، سعد بن ابی وقاص، محمد بن مسلمه، ابو عبیده بن الجراح

د سهیل بن عمرو مهر

د قریشو شاهدان

عروه بن مسعود ثقفی، مکرز بن حفص او د هغو ملگری.

(۱) مراجع: دغه شرطونه او مادی له هغو احادیثو څخه ما راغونډی کړی دی چی د حدیبیه د صلح په باره کی مروی دی او دغه لاندی مأخذونه ما پسی کتلی دی.

صحیح بخاری، ج ۳، ص ۱٦۸، کتاب الصلح، د ریاض چاپ

صحیح مسلم، ج ۳، کتاب الجهاد والسیر، ص ۱٤۰۹-۱٤۱۱، د ریاض چاپ، باب صلح الحدیبیة فی الحدیبیة

سنن ابی داود، ج ۲، کتاب الجهاد، باب فی صلح العدو، ص ۲۱٤، د لاهور چاپ

زاد المعاد، ج ۳، ص ۲۹۲، فصل فی قصة الحدیبیة، لابن القیم.

السیرة النبویة، لابن هشام، ج ۳٤، ص ۳۳۲، د ایران د قم چاپ، ۱۳٦۸ هـ ش

تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۵-۳٦، غزاة الحدیبیه، طبع بیروت، ۱٤۱۹ هـ - ۱۹۹۹ م

کتاب الاموال لابی عبید، ٤٤۱-٤٤٤

فتوح البلدان، ص ۳٦، بلاذری

کتاب الخراج، لابی یوسف، ص ۱۲۹

البدایه والنهایه، ج ٤، ص ۱٦٤-۱۷۷، غزوة الحدیبیة، د لاهور چاپ ۱٤۰٤ هـ - ۱۹۸٤ م

الکامل فی التاریخ، لابن اثیر، ج ۱، ص ۵۸۲ - ۵۹۰، ذکر عمرة الحدیبیه

الطبقات الکبری، لابن سعد، ج ۱، جزء ۲، ص ۲۹۷-۳۰۲، بیروت - لبنان

تاریخ الخمیس للدیار بکری، ج ۲، ص ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې بيان کړ ای شوي دي.

۳- دنبوي هجرت په اووم ٦٢٨م کال په خيبر کې دخيبر له يهوديانو سره دخيبر له فتحې څخه وروسته صلحه کول.

٤-دنبوي هجرت په لسمه ٦٣١م کال ديمن دنجران له نصرانيانو سره تاريخي صلح چې په مدينه منوره کې په نبوي جومات کې دصلحې تړون ورسره لاس ليک شوی ؤ.

نو نظر پر دغو دليلونو او شواهدو داسلامي امت حاکمانو ته شرعاً روا ده چې که چيرې داسلامي امت ښيګړه او مصلحت پکې وي چې له کفارو سره صلحه وکړي، برابره خبره ده که دجنګ په دوران کې وي او که له جنګ څخه دمخه وي او که له جنګ څخه وروسته وي. که وړياوي لکه دحديبيه صلحه چې هيڅ مال له يو پلوه هم پکې نه وي او که په مال سره وي لکه چې دخيبر په يهوديانو او دنجران په نصرانيانو رسول الله صلی الله عليه وسلم کيښودلې وچې هر کال به يې اسلامي حکومت ته ورکوي. دغه راز که چيرې دمسلمانانو دسر، مال، دين او ناموس خطر وي او کفار په صلحه کې داورسره شرط کړي چې اسلامي حکومت به کفري حکومت ته دومره دومره ټاکلې مال ورکوي نو دځينو مفسرينو او فقهي امامانو په نزد داهم روادی ځکه چې په (٥) هجري کال کې داحزاب په غزا کې رسول الله صلی الله عليه وسلم دغطفان دقبيلو له مشرانو عيينه بن حصن الفزاري او حارث بن عوف المري سره يو تړون لاس ليک کړ چې دوی دواړو ته به سږ کال دمديني دخرماؤ دريمه برخه ورکړي پدې شرط چې دوی به ټول غطفانيان له جنګ څخه وباسي او خپلو کورونو ته به

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځي او هم به د مشرکانو په لښکر کې اختلاف پیدا کوي.

هغوی ورسره ومنله مګر کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د انصارو له مشرانو، سعد بن معاذ، سعد بن عباده او اسعد بن زرارة سره مشوره وکړه هغوی ورسره قبوله نه کړه، او هغه تړون لغو شو. او ځینو نورو ویلي دي چې د غه ډول صلحه روا نه ده ځکه چې پدې کې د مسلمانانو سپکاوی او توهین دی. [1]

د غه راز د شیعه مذهب امام او مفسر علامه طبرسی د دغه آیت په تفسیر کې ویلي دي: یعنی که چیری دوی له تاسی سره له جنګ کولو څخه په ډډه شي او له تاسی سره د سولې تړون وکړي. نو تاسی ته روا نه ده چې د دوی پر ځانونو «د دوی په وژلو سره» او د دوی په مالونو تیری وکړي. [2]

شرطونه: د اسلامي امت فقهاؤ، ویلي دي: له کفارو سره له جنګ څخه د مخه هم سوله کول روا ده، د جنګ په دوران کې هم ورسره روا ده او له جنګ څخه وروسته هم ورسره روا ده، ځکه چې د غه دري واړه ډوله صلحې رسول الله صلی الله علیه وسلم کړي دي. مګر له

۱- تفسیر قرطبی، څلورم جلد اتم جزء ۲۵، ۲۶ مخونه دبیروت چاپ، دارالکتب العلمیه ۱۴۰۸ هـ ۱۹۸۸م

تفسیر ماوری دویم ټوک، ۳۳۰ مخ بیروت چاپ دارالکتب العلمیه

تفسیر محرر الوجیز دویم ټوک ۵۴۷-۵۴۸ مخونه، بیروت سنه ۱۴۱۳هـ دارالکتب العمیه

تفسیر ابن کثیر دویم ټوک ۴۰۱-۴۰۲ درياض چاپ دچاپ تاریخ ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م

تفسیر احمدیه لومړی ټوک ۵۱۶-۵۱۷ مخونه، دلاهور چاپ اردو ترجمه

البدایه والنهایة پنځم ټوک ۵۵ مخ دلاهور چاپ مکتبه قدوسیه طبع ۱۴۰۴هـ - ۱۹۸۴م

۲- تفسیر مجمع البیان، ج ۲، ص ۸۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

کفارو سره صحله کول په مطلق ډول او د تل له پاره روانه ده ځکه چې پداسې کولو سره د تل له پاره جهاد ختمیږي. او د اسلامي امت نورمادي او معنوي زیانونه ور پکې دي. له همدې کبله فقهاؤ ویلي دي له کفارو سره صلحه کول په مشروط ډول روا ده او هغه شرطونه چې په صلحه کې ضروري دي، او صلحه مشروع ګرځوي په لاندې ډول فقهاو بیان کړي دي:

لومړی شرط - **دصلحې موده به معلومه وي:**

یعنې کله چې مسلمانان له کفارو سره صلحه کوي نو په تړون کې به د صلحې موده هرومرو معلوموي، یعنې دری کلونه، دوه کلونه لس کلونه، خوله لسو کلونو څخه د زیاتې مودې په تاکلو کې د فقهاو اختلاف دی امام ابوحنیفه نعمان بن ثابت رضي الله عنه متوفی ۱۵۰هـ ۷۲۵م کال او امام احمد بن حنبل رضي الله عنه متوفی ۲٤۱هـ ۸٦٤م کال ویلي دي: چې که له کفارو سره د صلحې د مودې تمدید او زیاتوالی د مسلمانانو په ګټه وي روا دی او نورو جمهورو فقهاؤ ویلي دي: له لسو کلونو څخه د سولې موده زیاتول روانه دي ځکه چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مکې له مشرکانو سره تر لسو کلونو پورې صلحه کړې وه.(۱)

دویم شرط: - **چې د مسلمانانو په ګټه وي:**

یعنې له کفارو سره صلحه کول پدې شرط روا ده چې د مسلمانانو ګټه او مصلحت پکې وي، برابره خبره ده که مالي منفعت پکې وي او که دیني مصلحت او ګټه ورپکې وي او که دواړه وي. په همدې اساس فقهاؤ داسې صلحه ناروا ګڼلې ده چې د کفارو ګټه او د مسلمانانو تاوان پکې وي. د مثال په ډول: پدې خاطر صلحه ورسره وکړي چې هغوی به مسلمانان شي، یا پدې خاطر چې هغوی به د مسلمانانو حکومت ته جزیه او مالي تاکلي

۱- هدایه ج۱ ص ٥٤٣ مجتبایي ډیلي چاپ د چاپ تاریخ سنه ۱۲۹۷هـ ۱۸۲۰م مصنف علي بن ابي بکر فرغاني مرغیناني متوفی سنه ٥۹۳هـ ۱۱۱٦م

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنډ ورکړي، يا پدې خاطر چې هغوی به د اسلامي ملت د احکامو التزام وکړي او يا د اسې نور مصالح وربکې وي لکه چې د حنفي فقهي نامتو سکالر او مجتهد في المذهب علیؒ بن ابی بکر فرغاني مرغيناني رحمة الله عليه په خپل کتاب هدايه کې ويلي دي:

« واذارئ الامام أن يصالح اهل الحرب او فريقاً منهم وكان في ذالک مصلحة للمسلمين فلا بأس به. » (۱)

ترجمه: *که چيرې د مسلمانانو حاکم پريکړه وکړي چې له جنګ کوونکو حربيانو سره يا د هغوی له کومې ډلې سره سوله وکړي، او په دغه صلحه کې د مسلمانانو منفعت او ګټه وي نو دغه ډول سوله کول شرعاً پروا نه لري او ورته روا ده چې صلحه ورسره وکړي.*

د ريم شرط- **چې مسلمانان کمزوري وي:**

يعنې که چيرې مسلمانان کمزوري وي نو بيا ورته روا ده چې له کافرانو سره صلحه وکړي، برابره خبره ده که کمزوري يې د افرادو په لحاظ وي او که د جنګي وسائلو په لحاظ وي، مګر که مسلمانان په هر لحاظ قوي وي بيا نو صلحه کول ورته روا نه ده لکه چې د حنفي فقهي ديو مليون يو سل او يا زره « ۱۰۷۰۱۰۰ » فقهي اجتهادي مسائلو لومړي تدوين کوونکي او د مجتهدينو د دويمې طبقې مخکښ امام محمد بن حسن بن فرقد شيباني رحمة الله عليه (متوفي ۱۸۰هـ ۷۰۳م کال) په خپل مشهور کتاب السير الکبير کې د خپل رشيد استاذ امام ابو حنيفه نعمان بن ثابت څخه روايت کړي دي چې ويلي يې دي:

۱- المغني فتاوی ج ۱۳ ص ۱۵۵ درياض چاپ، دچاپ تاريخ سنه ۱٤۱۷هـ ۱۹۹۷م دارعالم الکتب مصنف: موفق الدين عبدالله بن أحمد ابن قدامه مقدسي متوفی سنه ۶۲۰هـ ۱۲۵۳م

۲- شرح السير الکبير ج ۵ ص ۱۶۸۹ دلاهور چاپ تاريخ سنه ۱٤۰۵هـ ۱۹۸۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

«لاینبغی موادعة اهل الشرک اذاکان بالمسلمین علیهم قوة وان لم یکن بالمسلمین قوة علیهم فلا باس بالموادعة.»(۱)

ترجمه: له کفارو او مشرکینو سره صلحه او تړون روانه ده که چیری مسلمانان پیاوړی وی، او که چیری مسلمانان پیاوړی نه وی نو بیا د مسلمانانو امام او واکمن کولی شی چی دزمان اومکان له غوښتنو سره سم له کافرانو سره سوله وکړی. لکه چی الله جل جلاله فارمایي:

«لَایَنْهٰکُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِینَ لَمْ یُقَاتِلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَ لَمْ یُخْرِجُوْکُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَ تُقْسِطُوْآ اِلَیْهِمْ ط اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطِیْنَ»

«اِنَّمَا یَنْهٰا کُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِیْنَ قَاتَلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَ اَخْرَجُوْکُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ وَ ظَاهَرُ عَلٰی اِخْرَاجِکُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ج وَ مَنْ یَّتَوَلَّهُمْ فَاُولٰئِکَ هُمُ الظّٰالِمُوْنَ» (۲)

ترجمه: نه منعه کوی تاسی «ای مومنانو» الله له (دوستی د) هغو کسانو چی نه دی کړی جنګ له تاسی سره په (کارد) دین کی او نه ئی ایستلی یي تاسی له کورونو خپلو څخه (له دی نه) چی نیکی کوئ تاسی له دوی سره او چی عدل او انصاف کوئ تاسی له هغوی سره بیشکه چی الله خوښوی دوست لری انصاف کوونکی. بیشکه هم داخبره ده چی منع کوی تاسی الله له «دوستی د» هغو کسانو څخه چی جنګ ئی کړی دی له تاسی سره په «کارد» دین کی او چه ایستلی ئي یي تاسی له کورونو د تاسی څخه او کومک مرستی «مدد» ئی کړی دی له دښمنانو ستاسی سره په ایستلو ستاسی کی له دی څخه چی دوستی کوئی تاسی له هغوی سره او هر هغه چی دوستی کوی له غوی سره دغه «خلق» هم دوی دی ظالمان ګنهګاران ورته روا ده چی اوربند ورسره وکړی.

۱- شرح السیر الکبیر ج ۵ ص ۱۶۸۹ دلاهور چاپ تاریخ سنه ۱۴۰۵ هـ ۱۹۸۳ م

۲- د الممتحنه سورة ۸-۹ ایاتونه ۲۸ سپاره ۶۰ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم شرط - **صلحه به حاکم یا دهغه نائب کوي:**

له کفارو سره اوربند او صلحه به یوازې د مسلمانانو حاکم او امام کوي او یا به یې دهغه نائب کوي. په همدې اساس هر مجاهد او یا سرګروپ ته روا نه ده چې د حاکم او امیر له اجازې پرته په خپل سر اوربند ورسره وکړي لکه چې حافظ ابن قدامه مقدسي په خپله فتاوي المغني کې ویلي دي:

«ولا یجوز عقد الهدنة ولا الذمة الا من الامام او نائبه؛ لانه عقد مع جملة الکفار، ولیس ذلک لغیره، ولانه یتعلق بنظر الامام ومایراه من المصلحة... فان هادنهم غیر الامام او نائبه لم یصح.»[١]

ترجمه: *د صلحې او اوربند تړون له حاکم او دهغه له مرستیال څخه پرته د بل چا له پاره روا نه ده، او نه بل چا ته دا روا ده چې کلابند کړي د ښمن په خپلې ذمه واري سره تسلیم کړي او امان ورته ورکړي. ځکه چې دغه تړون له ټولو کفارو سره دی، او دا له حاکم څخه پرته بل هیچا ته هم روا نه ده، صرف د حاکم تر صلاحیت او نظر پورې مربوط دی او دهغه مصلحت پکې معتبر دی، نو که چیرې له حاکم څخه پرته بل چا پخپل سر تړون ورسره وکړ نه صحیح کیږي.*

پنځم شرط — **په تړون کې به دوسلې او جنګي وسائلو راکړه ورکړه نه وي:**

له کفارو سره د صلحې د کولو د جوازله پاره پنځم شرط دا دی چې له تړون څخه وروسته او هم د مخه به مسلمان حاکم نه وسله ورڅخه پیري او نه به یې پرې پلوري، او نه به دلوژستیکي او جنګي وسائلو راکړه ورکړه ورسره کوي لکه چې د مغني او هدایه مصنفینو ویلي دي:

---

١ - فتاوي المغني ج ١٣ ص ١٥٧

(c) ketabton.com: The Digital Library

«ولا ينبغي ان يباع السلاح من اهل الحرب ولا الجهز اليهم: لان النبي عليه السلام نهى عن بيع السلاح من اهل الحرب وحمله اليهم؛ ولأن فيه تقويتهم على قتال المسلمين فيمنع من ذلك وكذا الكراع لما بينا وكذا الحديد لانه اصل السلاح وكذا بعد الموادعة.» (۱)

ترجمه: او مسلمانانو ته روانه ده چې له دوی سره په جګړه کوونکو وسله و پیری او یائې پر هغوی باندې وپلوري. ځکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم له محاربو څخه د وسلې له پیرودلو او پر هغوی باندې له پلورلو څخه ممانعت کړی دی: دا ځکه چې پدې سره هغوی جنګي پیاوړتیا ترلاسه کوي، نو ځکه مسلمان ورڅخه منعه کړی شوی دی، دغه راز د جنګ سامان « لکه آسونه، او نور وسائل به هم نه ورکوي » او سپنه به هم پری نه پلوري ځکه چې اوسپنه خو د وسلې جوړولو بنسټ او مبنی ده، دغه راز له تړون څخه وروسته به هم د وسلې او لوژستیک پلورلو او پیرودلو معامله ورسره نه کوي.

شپږم شرط - دصلحې تړون به نه ماتوي:

که چیرې مسلمان له کافر جنګ کوونکي سره د صلحې تړون ولري نو په ماتولو به یې لومړی والی نه کوي او ترڅو چې هغوی ماته کړی نه وي دوی به یې نه ماتوي ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«مَنْ كَانَ بَيْنَه وَبَيْنَ قَوْمٍ عَهْدٌ فَلَا يَحُلَّنَّ عَهْدًا وَلَا يَشُدَّنَّهُ حَتَّى يَمْضِيَ أَمَدُهُ أَوْ يُنْبَذَ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ.» (۲)

ترجمه: د چا چې له کوم قوم سره د صلحې اوربند شوی وي نو هغه به نه ماتوي او نه به تر هغو پورې

۱- هدایه ج ۱ ص ٥٤٤ کتاب السیر، المغني ج ۱۳ ص ۱٦۲ فصل الشروط

۲- ترمذی ابواب السیر باب ماجاء فی الغدر ج ۱ ص ۱۹۱ د دهلي چاپ، له طبع سنه ۱۳۵۰. سنن ابوداود ج ۲ کتاب الجهاد باب فی الامام یکون بینه وبین العدو عهد ص ۲۳، د ملتان چاپ سنه ۱۳۱٦ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم بدلون او تغیر پکې راولي ځو پورې چې دهغه موده ختمه نه شي او یا دهغه ته دماتولو اعلان وکړي او له خپل عزم څخه دي خبر کړي. ځو په ماتولو کې دواړه برابر مسبوق او خبر شي.

یعني د مسلمانانو امیر ته د صلحې د تړون ماتول روانه دي ځکه چې دا غدر دی او په اسلام کې غدر کول حرام دي. نو ترڅو پورې چې د تړون نیته پوره شوې نه وي، یا کفارو تړون مات کړی نه وی او سرغړونه یې ورڅخه کړې نه وی، او یا امام دا احساس کړي چې له صلحې څخه جهاد د مسلمانانو په ګټه دی. په دغو دری واړو صورتونو کې به دری ورځې پرله پسې دښمن ته د تړون ماتولو خبرورکوی. الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ اِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَآئِنِيْنَ.»

(دانفال سورة ۵۸ آیت لسمه سپاره)

ترجمه: *او که ویریږی له کوم معاهد قوم څخه د خیانت کولو او تړون ماتولو چې له تاسره یې کړی دی، نو ته هم دوی ته دغه تړون برابر وغورځوه؛ بیشکه الله تعالی خیانت کوونکی نه خوښوی.*

یعنی که له کوم غیر اسلامی ملت سره د مسلمان ملت د حاکم د سولې تړون شوی وی مګر هغه د مودې له ختمیدو دمخه که څه هم برالا او ښکاره د تړون ماتولو اقدام و نه کړي، بلکې له ښنونښانو او تحرکاتو څخه یې دا خبره څرګنده شي چې دوی د صلحې د ماتولو په هڅه کې دي نو بیا په دې صورت کې مسلمان سوله کوونکې جانب ته هم دا اجازه ده چې د خپل مصلحت له په نظر کې نیولو سره د هغوی د سولې تړون هغوی ته بیرته ورکړي او د جهاد اعلان ورته وکړي. خو دغه اعلان مسلمانان باید په داسې ډول وکړي چې د ښمن برابر خبرشي او خپل تیاری ونیسي او دا د اسلام د صلحې او جنګ په باره کې پر عدل او انصاف داسې ګاڼلی اوچت قانون دی چې د بشری نړی په جنګی او سوله ئیزو قوانینو کې په تاریخ کې ساری او سیال نه لری.[۱]

---

۱ - معارف القران تفسیر څلورم ټوک ۲۶۹ مخ د کراچی چاپ ۱٤۰۹هـ، ۱۹۸۹م، مصنف د پاکستان مفتی اعظم مولنا مفتی محمد شفیع رح متوفی ۱۳۹٦هـ، ۱۹۷٦م. شرح اسیر الکبیر پنځم ټوک ۱٦۹۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم شرط – **که په مال سره صلحه مشروطه وی نو په شرعی توگه به وی:**

دمخه می وویل چی په مال سره دصلحی مشروط کول روادی، برابر خبره ده که دغه شرط دجنگ کوونکی دښمن له پلوه وی خوپدی شرط چی مسلمانان کمزوری وی لکه چی امام ابوحنیفه رحمة الله علیه ویلی دی:

«واذاخاف المسلمون المشرکین فطلبو امواد عتهم فابی المشرکون ان یواد عوهم حتی یعطیهم المسلمون علی ذلک مالا فلاباس بذلک عند تحقق الضروورة.» (۱)

ترجمه: *که چیری مسلمانان دمشرکانو په مقابل کی له ماتی خوړلو څخه اندیښمن شول، او له مشرکانو څخه یی دسولی او اوربند غوښتنه وکړه او مشرکانو له اوربند څخه انکار وکړ مگر دا چی مسلمانان دا وربند په بدل کی مال ورکړی. نو مسلمانانو ته داړتیا په صورت کی دا رواده چی په مال سوله ورسره وکړی، امام سرخسی ابوبکر محمد بن ابی سهل رحمة الله علیه (متوفی ٤۹۰ هـ، ۱۱۱۳ م کال)*

دحضرت امام ابو حنیفه (رح) دپورتني قول په شرح کی ویلی دی چی رسول اللّه صلی اللّه علیه وسلم پدی باره کی خپل یو صحابی ته فرمایلی دی:

«اجْعَلْ مَالَكَ دُوْنَ نَفْسكَ وَنَفْسَكَ دُوْنَ دِيْنكَ.» (۲)

ترجمه: *خپل مال او دولت له خپل ځان څخه قربان کړه او خپل ځان پری اوساته او خپل ځان له خپل دین څخه قربان کړه او دخپل دین دفاع پری وکړه.*

دغه راز که مسلمانان پر کفار و باندی دا شرط کړی چی صلحه او اوربند پدی شرط در سره کووچی په بدله کی یی مال راکړی نو دا هم روادی ځکه چی رسول الله صلی الل علیه وسلم او راشدینو خلفا و داسی کړی دی مگر شرط پکی دادی چی په شرعی توگه وی.

۱- شرح السیر الکبیر پنځم توک ۱٦۹۲

۲- شرح السیر الکبیر پنځم توک ۱٦۹۲مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یعنی ۱-کمیت، ۲- کیفیت، ۳- تاریخ، ٤- د تسلیمو لو ځای او سبب به یې معلوم وی لکه چې د نهمې هجری پیړی د عثمانیانو حنفی مفتی اعظم او قاضی علامه او امام محمود بن اسرائیل متوفی ۸۱۸ هـ ۱٤۱٤ م په خپله مشهوره فتاوی جامع الفصولین کې ویلی دی:

الصلح علی مال لایخلومن خمسة اوجه : وجه یحتاج الی قدروصفة ومکان تسلیم، ووجه الی صفة وأجل، ووجه الی اشارة وتعیین . اولها صلح علی دراهم وثانیها صلح علی تبرأ ووزنی أوکیلی ممالا حمل ولا مؤنة وثالثها صلح علی کیلی او وزنی مماله حمل و مؤنة فیحتاج الی قدر وصفة وکذاالی مکان تسلیمه. ورابعها صلح علی ثوب فلابد من ذرع وصفة وأجل. وخامسها صلح علی حیوان ولا یجوز الابعینه ... (۱)

ترجمه: *پر مال باندې صلحه کول پر پنځو امورو مشروط دی: دا ځکه چې که چیرې په روپیو سوله وکړای شی نو په هغو کې د روپې ۱-نوعیت معلومول ۲- د روپو اندازه معلومول ۳- د تسلیمیدو نیټه معلومول ٤- د تسلیمولو ځای معلومول او ٥-داچې د کوم هیواد سکه ده. او که غله وی، د هغوی وزن او د هغې پیمانه معلومول. د هغې صفت معلومول او د تسلیمولو ځای معلومول، که په البسه ؤ صلحه وکړای شی نو د هغوی ګز معلومول د هغوی نوعیت معلومول چې رخت دی، غالی دی ګیلم دی او که نور څه په هغوی کې اعلی، اوسط او ادنی معلومول هم ضروری دی.*

ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د نجران له نصرانیانو سره کله چې په لسم ۱۰ هـ ٦۳۳م کال د یمن د نجران د ولایت له نصرانیانو سره صلحه وکړه نو له هغوی سره یې د مال په بدله کې صلحه وکړه او د کال دوه زره اوقیه یعنی اتیا زره درهم یې پر کینښودل چې زر اوقیه یعنی څلویښت زره درهم به هر کال د رجب په میاشت کې ورکوی او که چیرې دوی د اوقیه ؤ په بدله کې آسونه، ځغری او نور شیزونه ورکوی دورځی له نرخ سره سم به ورڅخه قبلولی شی، او که اسلامی حکومت په یمن کې د جهاد له پاره اړتیا پیدا کړه نو د نجران

۱- جامع الفصولین دویم ټوک ٥۱ مخ د لاهور چاپ ۱٤۱۷هـ، ۱۹۹٦م

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصرانیان به دیرش څغری، دیرش جنگی آسونه او دیرش اوښان دعاریت په توګه داسلامی لښکر مشرته ورکوی. نوکه چیری د دوی له دغو امانتو څغرو یا آسونو یا اوښانو څخه په جنګ کی تلف شول داسلامی لښکر پر امیر باندی لازم دی چی د دوی له خوښی سره سم به یی یا جنس او مثل ورکوی او یا به یی بیه ورکوی. (۱) مطلب دا چی کله دمسلمانانو او کفارو تر منځ په مال سره صلح کولی شی داضروری ده چی نوعیت، کمیت یعنی اندازه د تسلیمی تاریخ، مکان، او وصف یې معلوم کړی، څوابهام له منځه لاړ شی اوکوم اړخ ته دماتولو پلمه پاتی نه شی.

دویم دښځی اومیړه ترمنځ سوله

دصلحی دویم ډول دزوجینو یعنی دمیړه او میرمن ترمنځ سوله ده. او دصلحی په ډولونوکی داسوله په اسلام کی زیات ارزښت لری، ځکه نه یوازی داچی میړه او میرمن دکورنی نظام دوه داسی بنسټیز ارکان دی چی له دوی دواړو څخه پرته کورنی نظام جوړول ممکن نه دی؛ بلکی همدا میړه او میرمن دی چی د ټولنی په جوړولو کی دملیا د تیر حیثیت لری چی، له همدی کبله ددواړو ترمنځ صمیمیت، متقابله احترام، اخلاص او خپل منځی ایثار او په کهول کی د یو بل په مقابل کی زغم کول او خوشاله ژوند تیرول یو دبل حقوق پرځای کول ډیر ضروری دی، څو ددوی خپل منځی شخړی او ناندری وهل د دوی پر اولاد چی د اجتماع عظیم امانت دی ناوړه اغیزه و نه کړی. او که احیاناً د دوی تر منځ کوم اختلاف راشی نو دوی ته پکار دی چی په خپله یی دوه په دوه سره ختم کړی او زیار اوباسی چی ورڅخه زیات نه شی، مګر که چیری دوی هوار نه کړای شو نو الله تعالی د دوی دواړو خپلوانو ته حکم کوی چی ددوی دواړو دمینی جوړه کړی جونګړه دا ختلافاتو تو پان ته پری نږدی چی ویجاړه یی کړی بلکی د دوی تر منځ دی سوله وکړی لکه چی الله تعالی

۱- زادالمعاد دریم توک ۶۳۴-۶۵۳ مخونه دبیروت چاپ ۱۴۱۵هـ، ۱۹۹۴م، مصنف حافظ ابن القیم جوزی متوفی ۷۵۱هـ، فتوح البلدان ۷۶ مخ بیروت ۱۳۹۸-۱۹۷۸ علامه بلاذری متوفی ۲۷۹هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرمايلي دي:

«وَ اِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُّصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا .» (۱)

ترجمه: *اوکه کومه ښځه ویریده له میړه خپله دسرکشي یاد مخ گرځولو نه پر دوی دواړو باندې هیڅ گناه نشته په دې کې چې دوی دواړه په خپل منځ کې صلح سره وکړي په یو ځیل صلح کولو سره ، او صلح کول ډیر غوره ده او حاضر کړای شوی دی نفسونه شومتیا ته او دزړونو په منځ کې هر و مر بخیلي موجوده ده.*

اوکه تاسې نیکي او ښیگړه و کړې له خپلو ښځو سره او پر هیز ځانه ساتنه وکړې تاسې له نشوز او خصومتو نو څخه په تحقیق سره الله تعالی ښه خبر داردی په هغه شي چې تاسې یې کوی.

تفسیر ، احکام او مسائل:

امام قرطبي متوفی ۶۷۱ هـ په خپل تفسیر احکام القران کې او حافظ ابن کثیر متوفی ۷۷٤هـ په خپل تفسیر کې د پورتنی مبارک آیت په تفسیر کې دام المؤمنین عائشې رضی الله عنها متوفیه ۵۸هـ، ۶۸۱م امیر المؤمنین عمربن الخطاب رضی الله عنه شهید ۲٤هـ ۶٤۵م امیر المؤمنین علي بن أبي طالب رضی الله عنه شهید ۴۰هـ، ۶۶۳م تفسیرونه نقل کړي دي چې دهغو دري واړو خلاصه په لاندې ډول په لنډیز سره بیانو لی شي:

په دغه مبارک آیت کې دهغو ښځو په باره کې دالله تعالی حکم دی چې اولاد یې نه کیږي یا یې میړه ښایسته وي او دابد موری وي یا یې میړه ځوان وي او دا زړه وي او میړه یې غواړي چې بله ځوانه، اولاد زیږونکې او ښایسته ښځه وکړي، مگر دا یې په لاره کې

۱- دنساء سورة ۱۲۸- آیت ۵ سپاره ٤ سورة ۱۹ رکوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

خندوي او غواړي چې طلاق ورکړي ځولاره ورته صافه شي. او ښځه ورته و وايي چې: ما ته طلاق مه راکوه زه خپل ځيني حقوق تا ته پرېږدم. لکه د مهر ځيني برخه يا ټول مهر، ياد کوروالـه اوجماع حق چې د نوي ميـر من په نسبت کم وي، يا لباس چې د نوي په پرتله کم وي. نو ميړه ته پکار دي چې داورسره ؤمني او طلاق ورنه کړي او صلحه ورسره وکړي. او دغه راز که چيري ښځه ورته ونه وايي مگر ميړه د دغو شيانو غوښتنه ورځخه وکړي او داگواښ هم ورته وکړي چې که د ده غوښتني قبولي نکړي نو دي ته به طلاق ورکړي ښځي ته پکار دي چې داور سره و مني او په خپل ايثار سره خپل کـهول له ويجاړ تيـا ځـخه وژغوري. ځکه چې د غه صلحه کـول د دواړو په گټـه دي، که څه هم ميړه او ښځه هر يو دخپلي گټي په حرص اولتيه کي وي.(۱)

احکام او مسائل: له پورتني مبارک آيت څخه د صحابه کرامو د تفسير په رڼا کي مفسرينو او فقهاؤ د کورني نظام دزوجينو په باره کي دغه مسائل او احکام بيان کړي دي:

۱- دويمه ښځه ان تر ځلورمي پوري کول د ميړه حق دي او دا حق اسلامي شريعت ورکړي دي، هيڅوک يې د ممانعت حق نه لري.

۲- دبلي ښځي يا ښځوسره په وا ده کولو کي ميړه له لومړي ښځي ياېل چا ځخه داجازت اخيستلو پابند نه دي، الله تعالی دا حق ورکړي دي.

۳- دبلي ښځي د کولو په صورت کي پر ميړه باندي فرض دي چې د دوي ترمنځ عدالت قائم کړي اوټولو ته مساوي ازدواجي حقوق ورکړي داسي نه وي چې دبلي ښځي په کولو سره لومړي ښځي ته شاکړي او حقوق يې تلف کړي، او که داسي وکړي ښځه حق لري چې د خلع غوښتنه ورځخه وکړي أويا يې پوره حقوق

۱- تفسير قرطبي دريم ټوک ۲۵۹ - ۲٦۰ مخونه، تفسير ابن کثير لومړي ټوک ٦۸۵ - ٦۸٦ مخونه درياض چاپ ۱٤۱۸هـ، ۱۹۹۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړي.

٤- که میړه لومړی ښځه خامخا طلاقوي مګر ښځه نه غواړي چې مستقبل یې تباه شي او دی ته تیاره شي چې میړه ته خپل ځینی حقوق پریږدي یای کم کړي خو پدې شرط چې میړه طلاق ورنه کړي، نو میړه ته پکار دي چې ورسره قبوله یې کړي او په خپل منځ کې دواړه پخپله خپل کهول له ویجاړولو او خپل منځي ربړو څخه وژغوري.(۱)

د دریم ګړي صلحه: که چیري میړه او ښځه ونه کړای شي چې خپل منځي اختلافات په خپله سره ختم کړای شي، او د ښځې له پلوه نشوز او سرغړونه خپل وروستې پړاو ته ورسیدلې وي، د میړه احترام نه کوي په نتیجه کې د طلاق په صورت کې د دوی بیلتون رادرومي نو اسلامي کورني نظام د دوی دا ختلافاتو د ختمولو او له ویجاړتیا څخه د کهول دژغورلو له پاره دا تجویز وړاندی کړی دی او الله تعالی حکم کړی دی چې یو دریم ګړی دی د ښځې له خپلوانو څخه او یو دی د میړه له خپلوانو څخه وټاکل شي او د زوجینو ترمنځ دی منځګړی توب او صلحه وکړي لکه چې الله تعالی فرمایلي دی:

«وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوْا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا اِنْ يُّرِيْدَآ اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا» (نساء سورت ۳۵-آیت ۵ سپاره)

ترجمه: او که تاسي د میړه او میرمن په منځ کې له مخالفت څخه ویریږی نو تاسي یو حکم دسړي له خپلوانو څخه او بل د ښځې له خپلوانو څخه صلحه کوونکي مقرر کړي. که اراده لري دوی دواړه د اصلاح او جوړښت نو الله تعالی به د دوی دواړو ترمنځ موافقت پیدا

۱- تفسیر جصاص ج ۲ ص ۲۸۳ په لنډیز سره د لاهور چاپ ۱٤۰۰هـ ۱۹۸۰م مصنف امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی بیشکه الله تعالی ښه عالم او خبر داردی دصلحه کوونکو پر مقاصدو او دصلحی په هلو ځلو باندی.

تفسیر: تفسیر پوهانو د دغه مبارک آیت په تفسیر او د دغه تجویز په تفسیر او حکمت کی لیکلی دی:

په دغه مبارک آیت کی داسلامی امت سوله خوښوونکو مسلمانانو ته خطاب دی چی که له تاسی سره اندیښنه وی چی میړه او میرمن خپل منځی مخالفت په خپله نه شی ختمولی نو تاسی ته پکار دی چی یو منصف او مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو منصف د ښځی له خپلوانو څخه مقرر کړی او دروغی جوړی له پاره یی میړه او میرمن ته ولیږی او دغه دواړه باید روغ نیتی، زړه سواند او سوله دوست وی. او الله تعالی دزوجینو په منځ کی دصلحی له پاره د دوی دواړو دخپلوانو انتخاب ځکه کړی دی چی یو خو د میړه او میرمن نور حالات هم ورته معلوم وی اوبل دا چی له دوی څخه دخیرغوښتلو امید هم ډیر کاوه شی. دغه دواړه منصفان به دحالاتو پلټنه کوی او دواړه به په دی باندی پوهوی چی په صلحه کی د دوی ګټه ده. نو که چیری دغه دواړه منصفان د میړه او میرمن په منځ کی دسولی په پروسه که مخلص وی نو الله تعالی به د دوی دصلحی دهلوځلو په نتیجه کی دمیړه او میرمن ترمنځ موافقت او جوړښت راولی. (۱)

دغه راز د امامیه شیعه مذهب نامتو امام علامه طبرسی په خپل تفسیر کی د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

ان خشیتم مخالفة وعداوة بین الزوجین و جهورا حکما من قوم الزوج و حکماً من قوم الزوجة لینظرا فیما بینهما. حتی یحکما بما فیه الصلاح ... (۲)

ترجمه: *که چیری له تاسی سره ویره وی د میړه او میرمن ترمنځ د دښمنی او اختلاف، نو یو کس*

۱- تفسیر ابن کثیرج اص ۶۰۳، تفسیر تفهیم القران ج اص ۳۵۱، تفسیر قرطبی پنځم ټوک ۱۱۵ مخ په لنډیز سره، معارف القران تفسیر دویم ټوک ۴۰۴ مخ.

۲- تفسیر مجمع البیان ج ۲، ص , ۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو کس سوله کوونکی د ښځی له خپلوانو څخه وټاکی څو د دوی دواړو ترمنځ د مخالفت دعوا ملو څیړنه وکړی او بیا دواړه په ګډه سره د دوی ترمنځ پداسی طریقه روغه جوړه او سوله وکړی چی د میړه او میرمن ګټه او سمون پکښی وی.

دغه راز امام خمینی په خپل کتاب: زبدة الاحکام کی ویلی دی:

لو وقع نشوز من الزوجين بحيث خيف الشقاق بينهما و الجر امرهما الى الحاكم بعث حكمين، حكماً من جانب الزوج و حكماً من جانب الزوجة للاصلاح، فيسعيان فى امرهما، فكلما استقر عليه رأيهما و حكما به نفذ على الزوجين، و يلزم عليهما الرضا به بشرط كونه سائغا، نعم لو اجتمعا على التفريق ليس لهما ذالك الااذا شرطا عليهما حين بعثهما بانهما ان شاء اجمعاوان شاء افرقاء ولا يكون التفريق الأ بالطلاق عند اجتماع شرائطه. (۱)

ترجمه: که چیری د میره او میرمن ترمنځ اختلاف پیدا شی پداسی ډول چی د دواړو ترمنځ د بیلتون ویره وی، او د دواړو د خپل منځی اختلاف قضیه تر حاکم پوری ورسیږی، نو حاکم ته پکار دی چی دوه سوله کوونکی د سولی له پاره ورته ولیږی چی یو یې د میره له پلوه وی او بل یې د میرمن له پلوه وی، هغوی دواړه به د دوی ترمنځ د جوړښت زیار باسی. او کله چی دوی دواړه په هره سوله ئزه پریکړه توافق ته سره ورسیدل، ښځی او میړه ته یې اعلان کړه پر دواړو باندی یې منل لازم دی او پری نافذ یږی پدی شرط چی معقول وی هو، که چیری دغه دواړه منځګړی د میړه او ښځی په بیلتون سره متفق شول نو ددې صلاحیت دوی نه لری مګر په دهغه صورت کی چی پر میره او میرمن یې شرط کړی وی او هغوی دواړو، ددی فیصلی واک ورکړی وی، پداسی ډول چی که د منځګړو خوښه شوه سره پخولا دی کړی او که یې لازمه وګڼله سره جلا دی کړی. او بیلتون نه راځی مګر په طلاق سره او طلاق هلته صحیح کیږی چی شرطونه یې موجود وی.

۱- زبدة الحکام، ص ۲۰۷-۲۰۸ مصنف: امام خمینی، د تهران چاپ د طبع تاریخ ۱۴۰۴ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمت: داسلامي امت فقها و اوقاضیانو، د الله تعالی د تحکیم د پورتني امر په حکمت کې او دده دفردي او اجتماعي گټو په باره کې ویلي دي.

د تحکیم دغه حکم که څه هم د کورني نظام د میړه او میرمن دجوړښت په باره کې دی مگر دصلحې دغه حکم یوازې په کورني نظام پورې محدود نه دی بلکې د اسلامي ټولنې دنورو اختلافاتو دهوارولو له پاره هم گټور دی او بیا خاص په هغو موضوعاتو کې چې اختلاف کوونکي خپلوان وي، داځکه چې په قضائي او عدالتي پریکړو سره که څه هم په سم لاسي توگه جگړې، شخړې او اختلافات پای ته رسیږي مگر د متخاصمینو په زړونو کې له یوبل څخه د کرکې او نفرت جراثیم او مکرو بونه پریږدي چې په راتلونکې کې دخوراناوړو پیښو د تبارز لاملونه او عوامل گرځیږي، پداسې حال کې چې په خپل منځي صلحې سره هم دسم لاسي اختلافاتو داور لمبې مړې کیږي او هم په راتلونکې کې داحتمالي فتنې او فساد درامنځته کیدو امکانات ختموي، خپل منځي مینه، محبت او ایثار ایجادوي.

له همدې کبله دیو ولسمې هجري پیړۍ د طرابلس مشهور حنفي قاضي علامه علاؤ الدین طرابلسي په خپل کتاب معین الحکام کې ویلي دي امیرالمؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله دخپل خلافت ټولو قاضیانو ته یو متحدالمال عمومي فرمان صادر کړی وچې په هغه کې یې قاضیانو ته داسې حکم کړی ؤ:

«رُدُّوا القَضَاءَ بَيْنَ ذَوِي الأَرْحَامِ حَتَّى يُصْلِحُوا فَإِنَّ فَصْلَ القَضَاءِ يُوْرِثُ الضَغَائِنَ.»[1]

ترجمه: *دخپلوانو ترمنځ داختلافاتو فیصلې دهغو اصلاح کوونکو خپلوانو ته او سپارۍ ځکه چې قضائي فیصلې دمتخاصمینو په زړونو کې کینې او عداوتونه توریث او پیدا کوي.*

۱- معین الحکام ص ۱۲۳ د کویتي چاپ، دچاپ تاریخ ۱۳۹۳هـ ۱۹۷۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم په وصیت کی صلح

دمشروعی صلحی دریم ډول په وصیت کی دی. او هغه داسی چی یوڅوک دځنکدن په مهال کی په خپل مال کی دکوم یو خپل وارث یا اجنبی دوست یا لری خپلوان له پاره داسی وصیت وکړی چی وارثانو ته دقبول وړنه وی، او د دوی دخپلوانو له جملی څخه سوله خوښوونکی سپین روبی تر منځ شی او د دوی تر منځ سوله وکړی نو دابنه عمل دی الله تعالی ستایلی دی او داسی یی پدی باره کی فرمایلی دی:

«فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ»

(د بقره سورت ۱۸۲ آیت دویمه سپاره ۲۳ رکوع)

ترجمه: *نو هغه څوک چی ویریږی له وصیت کوونکی څخه دظلم په وصیت کی په خطاء سره یا دګناه په قصد سره نو اصلاح وکړی د دوی په منځ کی یعنی دموصی او موصی له ترمنځ نو پرده باندی هیڅ ګناه نشته په تحقیق سره الله تعالی ښښونکی او رحم کوونکی دی په هغه چا باندی چی دالله تعالی داحکامو په اجراء کی ډیر احتیاط کوی.*

تفسیر: مفسرینو او فقهاؤ د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

په اسلامی شریعت کی وصیت په دری ډوله دی: ۱- ممنوع ۲-واجب، ۳- مستحب، دوصیت کوونکی دهغو خپلوانو په باره کی وصیت کول ممنوع دی چی دمیراث برخی یی الله تعالی په قران کریم کی ټاکلی دی.

دویم واجب وصیت دی او هغه دا چی پر مړه کیدونکی باندی زکات، نذر، حج او یا دکوم بنده حق لکه پور، امانت پری پاتی وی او هغه شاهدان ونه لری نو پرده باندی فرض دی چی د دغه ډول دحقوقو په اداء کولو سره د ده له مال څخه خپلو وارثانو ته وصیت وکړی. (۱)

۱- غایة المأمول شرح التاج الجامع للاصول دویم ټوک ۲٦٤ دبیروت چاپ ۱٤۰٦هـ، ۱۹۸٦ مصنف: شیخ منصور علی ناصف من علماء الازهر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وصیت کې د اختلاف په صورت کې د شیعهؤ په مذهب کې هم سوله کول مشروع او ښه کار دی لکه چې د پورتني مبارک آیت په تفسیر کې علامه طبرسي په خپل تفسیر مجمع البیان کې د خپل مذهب نظر په تفصیل سره ذکر کړی دی چې د اهل سنت والجماعة د تفسیر پوهانو او فقهاو له نظر سره په اړونده موضوع کې یو ځیل دی. د تفصیل له پاره دې نوموړي تفسیر ته مراجعه وکړای شي.[۱]

دریم مستحب وصیت دی: او دا دمړه شوي دهغو خپلوانو په باره کې وصیت دی چې په شریعت کې یې د میراث برخې تاکلې شوې نه دي.

خو د دغه وصیت مشروعیت دوه شرطونه لري. یو دا چې دهغو وارثانو په اجازه سره وي چې په قران کریم کې د میراث برخې ټاکلې شوې دي. ځکه چې دهغوی له اجازې څخه پرته وصیت کول ورته روانه دي لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

«لاَ تَجُوزُ الوَصِيَّةُ لِوَارِثٍ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الوَرَثَةُ.»[۲]

ترجمه: *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: وصیت کوونکی ته وصیت کول روانه دي مګر دا چې دوارثانو په خوښه او مشوره او رضامندۍ سره وي،*

دویم شرط یې دادی چې دغه وصیت به ظالمانه او غیر عادلانه نه وي او هغه داسې چې دځینې وارثانو له پاره وصیت وکړي او ځینې محروم کړي، او یا دا چې دخپل ټول مال له یوې برخې څخه په زیات مال وصیت وکړي. دغه ډول وصیت کول حرام او کبیره ګناه ده

۱- تفسیر مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۶۹

۲- سنن دارقطني څلورم ټوک ۹۷مخ دملتان چاپ ۱۳۵۹ هـ ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې رسول الله سلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«عَنْ اِبْنَ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِّي صَلَّی اللهُ عَلَیهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْجَنَفُ فِي الوَصِیَّةِ مِنْ الکَبَائِرِ» رواه ابن مردویه. (۱)

ترجمه: *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه او هغه له نبي صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړي چې فرمایلي یې دي: په وصیت کې په خطایې سره ظلم کول له کبائرو ګناهو نو څخه دي.*

نو که کوم وصیت کوونکی داسې وصیت وکړ او وارثانو ورسره مخالفت وکړ او تر منځ اختلاف زیات شو نو سوله دوست وګړو ته پکار دي چې د دوی تر منځ صلحه وکړي. او هغه داسې چې وصیت کوونکی له کړي ظالمانه وصیت څخه منع کړي او پخپل کړي وصیت کې تعادل وکړي او وارثان دي ته چمتو کړي چې عادلانه وصیت کول د وصیت کوونکي شرعي حق دي. (۲)

څلورم په پرهارونو کې صلحه کول

له زخمونو څخه مطلب دادی چې دوه کسان یا څو کسان په خپل منځ کې جنګ سره وکړي او یو لوري پر بل باندې د ګوزارونو په دوران کې هغه ټپي کړي، سر یې مات کړي یا یې غاښ مات کړي یا یې سترګه ټپي یا ړنده کړي او داسې نور. نو پدې کې د اسلامي شریعت دجزا قانون دادی چې زخمونه قصاص دي. یعنې د ټپي کوونکي به هماغه اندام ټپي کوي چې د مضروب یې ټپي کړي دي لکه چې الله تعالی په قرآن کریم کې فرمایلي دي:

۱- تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک ۲٦٤، هدایه ٤ ټوک ٦۳۹، تفسیر احکام القرآن لومړی ټوک ۱۷۲، مخ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰هـ

۲- تفسیر موضح الفرقان لومړی ټوک ۱۳۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«وكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ»

(دمائده سورت ٤٥ آیت ٦ سپاره ٥ سورت)

ترجمه: *او فرض کړی وموږ پردوی باندی په دی تورات کی چی بیشکه نفس دی وو ژلی شی په بدل دمقتول نفس کی او سترګه دی ړنده شی دړندی کړی سترګی په بدل کی او پوزه دی پری کړای شی په بدل دغوږخی کړی پوزی کی، او غوږ دپری کړای شی دپری کړی غوږ په بدل کی او غاښ دی وویستلی شی دبل دویستلی شوی غاښ په بدل کی او پرهارونه. قصاص یعنی بدل دی برابر، نو هر چاچی عفوه وکړه د دی قصاص نه نو دغه عفوه کفاره ده ده ته یعنی دی پدغی عفوی سره له ګناه څخه پاکیږی.*

تفسیر: مفسرینو د دغه مبارک آیت په تفسیر کی لیکلی دی: که څه هم دغه حکم په موسوی شریعت کی و مګر په محمدی شریعت کی هم همدغه حکم دی.[1]

قرآن کریم د پرهارونو په باره کی دوه تجویزونه وړاندی کړی دی چی یو قصاص اوبل عفوه ده، دریم تجویز نبوی احادیثو چی دشریعت دویمه سرچینه ده وړاندی کړی دی چی صلح ده او هغه داسی چی د پرهار ژلی او زخمی کوونکی ترمنځ په دیت او ملهمانی ورکولو او قبلولو سره صلحه وکړای شی. لکه چی امام ضحاک شیبانی ابوبکر احمد بن عمر و بن ابی عاصم رحمةالله علیه (متوفی ۲۸۷هـ، ۹۱۱م کال) په خپل مشهور تألیف کتاب الدیات کی ټول هغه نبوی فیصلی جمع کړی دی او ټول هغه احادیث یی روایت کړی دی چی د پرهارونو دصلحی په باره کی ورڅخه مروی دی چی دنمونی په توګه دصلحی یوه فیصله یی زه دلته وړاندی کوم:

۱- معارف القرآن دریم ټوک ۱٦٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

«عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَاجَهْمٍ ابْنَ حُذَيْفَةَ مُصَدِّقاً فَلَاحَاهُ رَجُلٌ فِي صَدَقَتِه فَضَرَبَهُ أَبُوجَهْمٍ فَشَجَّهُ فَأَتَوا النَّبِي صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: اَلْقَوَدَ يَا رَسُولَ اللّهِ، فَقَالَ النَّبِي صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ يَرْضُوا، فَقَالَ لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَرَضُوا، فَقَالَ النَّبِي صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنِّي خَاطِبُ العَشِيَّةَ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟

فَقَالُوا: نَعَمْ. فَخَطَبَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: اِنَّ هَؤُلَاءِ اللَّيْثِيِّينَ أَتَوْنِي يُرِيْدُونَ القَوَدَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِمْ كَذَا وَكَذَا أَرَضِيْتُمْ؟ فَقَالُوا لَا، فَهَمَّ المُهَاجِرُونَ بِهِمْ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكُفُّوا ثُمَّ دَعَاهُمْ فَزَادَهُمْ فَقَالَ أَرَضِيْتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ فَانِّي أَخْطُبُ عَلَى النَّاسِ وَأُخْبِرُ هُمْ بِرِضَا كُمْ، فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ أَرَضِيْتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ.». (۱)

ترجمه: له عروة ابن الزبير او هغه له خپلی تروری ام المؤمنین عایشی رضی الله عنها څخه روایت کړی دی چی نبی کریم صلی الله علیه وسلم دحذیفه زوی جهم رضی الله عنه له خلکو څخه دزکات غونډولو پر ماموریت ولیږه. دزکات ورکوونکو له جملی څخه دبنولیث دقبیلی یو سړی دزکات په ورکولو کی جنجال ورسره وکړ. حضرت جهم ورته په غصه شو او هغه یی وواهه او ټپی یی کړ. پرهار ژلی او دهغه خپلوان نبی صلی الله علیه وسلم ته راغلل او ورته ویې ویل: ای دالله رسوله مونږ دخپل مضروب دپرهار کسات غواړو.

نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: له قصاص اخیستلو څخه تیرشی زه به ستاسی ترمنځ صلحه وکړم او له جهم څخه به دومره دومره تاوان درته واخلم. مگر هغوی رضامند نه شول، رسول الله صلی الله علیه وسلم دتاوان په مقدار کی زیاتوالی ورته وکړ او ورته ویې فرمایل: دومره او دومره تاوان به درکړی او صلحه ورسره وکړی، هغوی قبول کړ او په تاوان اخیستلو رضامند شول،

۱ - کتاب الدیات باب الامام یصالح عما یجب علی عامله من قصاص ٥٦ مخ مصنف امام ضحاک شیبانی. دکراچی چاپ، دچاپ تاریخ ۱٤٠٧ هـ، ۱۹۸۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبي صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

زه به نن ما خوستن د مجرم واکمنان راوغواړم، هغوی ته به خطاب وکړم او صلحي ته د تاسي له رضامندۍ او موافقي څخه به يي خبر کړم. هغوی ورته وویل: سمه ده او زموږ درسره خوښه ده.

له وعدي سره سم رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی راوغوښتل تقریريي ورته وکړ او بیا يي ورته وفرمایل: دلیث قبیلي دغه سپین ږیري او مشران ما ته راغلي او له ما څخه د خپل مضروب د پرهار د کسات غوښتنه کوي. نو ما دوی ته ستاسي له پلوه د صلحي په کولو سره د دومره تاوان په ورکولو سره صلحي ته چمتو کړي دي ایا تاسي دوی ته په تاوان ورکولو او سولي کولو رضامند یاست؟

هغوی ورته وویل: نه، مهاجرینو ته غصه ورغله او پر هغوی باندي يي د حملي کولو اراده وکړه. رسول الله صلی الله علیه وسلم مهاجرینو ته امر وکړ چي زغم او صبر وکړي، رسول الله صلی الله علیه وسلم بیا هغوی ته نصیحت وکړ او د صلحي گټي يي ورته بیان کړي او بیا يي ورته وفرمایل: آیا تاسي خوښ یاست چي د تاوان په ورکولو صلحه ورسره وکړي؟ هغوی وویل: هو، بیا يي ورته وویل: زه به د مجروح سپین روبي صلحي ته ستاسي له غاړي کینبو دوڅخه خبر کړم، بیا يي هغوی ته وویل چي د مجرم پلویان تاوان د رکولو او صلحي ته راضي شول. آیا تاسي رضامند یاست؟ هغوی هم وویل؛ هو، پدي توگه يي د هغوی ترمنځ سوله وکړه.

پنځم په مالي حقوقو کي صلحه کول

د سولي پنځم ډول په مالي حقوقو کي د متخاصمینو یعني مخالفینو ترمنځ صلحه کول دي. او د صلحي دغه ډول هم په اسلامي شریعت کي د مسلمانانو ترمنځ نه یوازي دا چي مشروع او رواده بلکي ضروري ده. څو د مسلمانانو ترمنځ وروري، امن او مینه پر دښمنۍ بدله نه شي اود حقوقو جنجال محاکمو ته منجر نه شي، عداوتونه او شخړي و ده ونه مومي.

په مالي حقوقو کي صلحه دا معنا چي د دوه کسانو ترمنځ په روپیو، جای داد، جنس او

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې نورو کې اختلاف راشي، يو يې غوښتنه کوي او بل يې نه ورکوي يا ټول هغه څه نه ورکوي چې غوښتونکی يې دعوه کوي. بيا منځه ګړي مصلحين د دوی ترمنځ د صلحې کولو له پاره هلې ځلې او منډې ترړې پيل کړي.

ډولونه: د اسلامي امت فقها ؤ ويلي دي: په مالي حقوقو کې صلحه په درې ډوله ده:

لومړی ډول: داسې صحله چې له اقرار سره وي.

دويم ډول: داسې صلحه چې له سکوت يعنې چوپتيا سره وي.

دريم ډول: هغه صلحه چې له انکار سره وي. لکه چې ويلي يې دي:

الصلح على ثلاثة اضرب: صلح مع اقرار وصلح مع سکوت وصلح مع انکار.

ترجمه: *صلح په درې ډوله ده: له اقرار سره صلح، له سکوت سره صلح او له انکار سره صلح او بيا يې د صلحې د د غو درې واړو ډولونو د هر يو بيلا بيل تعريف کړی دی او داسې يې ويلي دي:*

۱ – صلح مع اقرار: هغه صلحه ده چې يو سړی پر بل باندې د خپل حق دعوه وکړي او هغه اقرار هم پرې وکړي مګر په اداء کولو کې يې وروسته وړاندې کيږي. بيا د دواړو ترمنځ صلحه وکړای شي پداسې ډول چې دعوه کوونکی له خپل ځينې حق څخه او مدعی عليه پر باقي پاتې حق ورکولو مجبور کړای شي او هغه يې هم د مصلحينو له فيصلې سره سم ادا کړي. يا د دواړو ترمنځ داسې صلحه وکړای شي چې د دعوی کړای شوی شي په عوض بل شی ورکړای شي د مثال په ډول: نغدې روپۍ يې پور ورکړي وي او پور وړې روپۍ نه لري په عوض کې يې ځاروئ، کور يا بل څه ورکړي.

۲ – صلح مع انکار: دا هغه صلحه ده چې يو شخص پر بل باندې د حق دعوه وکړي مګر مدعی عليه چورلټ انکار وکړي او ورته ووايي چې ستا پر ما باندې هيڅ حق نشته. دعوه کوونکی ورته ووايي چې يا به مې حق راکوې او يا به قسم کوې. بيا دواړه داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلحی ته غاړ کیږدي چې پور وړی له قسم څخه وژغورل شي او د حق د څښتن ټول حق ضائع نه شي خو شرط پکې دادی چې د مدعي به دغه دعوی حقه وي او له مدعی علیه څخه به هیره وي.

۳- صلح مع سکوت: دا ډول صلحه داسې صلحه ده چې یو شخص پر بل باندې د څه حق دعوی وکړي، او هغه چوپ پاتې شي، پداسې ډول چې د مدعي پر حق باندې نه اقرار وکړي او نه انکار ور څخه وکړي، او بیا دد واړو تر منځ صلحه وکړای شي، څو خبره جنگ او قتل ته ونه رسیږي.

حکم: داسلامي امت د جمهور و فقهاؤ په نزد، د حقوقي صلحی دغه درې واړه ډولونه روادي او په اسلامي شریعت کې ستایلې شوي دي څو د ذات البیني شخړو او منازعاتو مخه ونیول شي.[1] دغه د حقوقي صلحی درې واړه ډولونه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خلکو تر منځ کړي دي چې زه یې د نمونې په توگه دلته یوه پریکړه او صلحه د موضوع د مشروعیت په ثبوت کې وړاندې کوم:

«عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَهُ عَلَى عَبْدِاللَّهِ بْنِ أَبِى حَدْرَدَ الأَسْلَمِيِّ مَالٌ فَلَقِيَهُ فَلَزِمَهُ حَتَّى إِرْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَمَرَّبِهِمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا كَعْبُ فَأَشَارَ بِيَدِهِ كَأَنَّهُ يَقُولُ النِّصْفَ فَأَخَذَ نِصْفَ مَا عَلَيْهِ وَ تَرَكَ نِصْفًا.»[2]

ترجمه: *له حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه متوفی ۵۰ هـ ۶۷۳ م څخه روایت دي چې د ده پر*

۱- هدایه ٤ ټوک ۲۲۹ مخ د ډیلي چاپ د چاپ تاریخ ۱۲۹۸ هـ
- فیض الباري ۳ ټوک ۳۹۶ دلاهور چاپ د چاپ تاریخ ۱۳۵۷ هـ ۱۹۳۸ م
- الفقه الاسلامي وأدلته ۵ ټوک ۲۹۵ - ۲۹۷ دبیروت چاپ دارالفکر
- فتاوی النوازل ۳۲۸ مخ د کویټي چاپ ۱٤۰۵ هـ ۱۹۸۵ مصنف ابولیث سمرقندی متوفی ۳۷۳ هـ
۲- صحیح بخاري څلورم ټوک ۶۱۷ مخ کتاب الصلح د ملتان چاپ ۱٤۱۵ هـ ۱۹۹۵ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

یویل صحابي حضرت عبدالله بن حدرد اسلمي باندې پورؤ چې نیتیه یې پوره شوی وه ، نو په نبوی جومات کی د دواړو لیده کاته سره وشو ، حضرت کعب خپل پور ورڅخه وغوښت .

هغه ورته وویل: اوس یې نه لرم دربه یې کړم. حضرت کعب ورته وویل: همدا نن او همدا اوس به یې راکوی. پدی کی دواړو ناندری سره وهلی او زوریې اوچت شو نبی کریم صلی الله علیه د دوی شخړه واوریده اوورته راووت پو ښتنه یې ورڅخه وکړه له تحقیق څخه وروسته یې د دواړو تر منځ صلح وکړه پداسی ډول چی کعب بن مالک (ض) ته یې وفرمایل: دخپل پور نیمایې برخه ورته معاف کړه هغه قبوله کړه. بیا یې ابن ابی حدرد ته وویل: قرض یې همدا اوس ادأ کړه. هغه هم سم لاسی پاتی پورورکړ.

تشریح: امام ابن حجر عسقلانی رحمة الله علیه (متوفی ۸۵۲ هـ ۱٤۷۵ م کال) په خپل کتاب فتح الباری دصحیح بخاری په شرح کی د دغه حدیث په تشریح کی ویلی دی: دغه مبارک حدیث امام بخاری دری ځلی په خپل صحیح کی روایت کړی دی. او پر حضرت ابن ابی حدر دباندی دحضرت کعب بن مالک دوه اوقیه پورؤ اویوه اوقیه څلویښت درهمه دی چی دوه اوقیه اتیا درهمه کیږی. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دواړو صلحه په نیمایې پورور کولو وکړه چی څلویښت درهمه کیږی او پاتی څلویښت درهمه یې پری معاف کړل.

حافظ ابن حجر رحمةالله علیه د دغه ډول صلحی په هکله لیکلی دی:

«اتفق العلماء على أنه ان صالح غريمه عن دراهم بدراهم أقل منها جاز و اذا حل الأجل لم يجز أن يحط عنه شياءً قبل ان يقبضه مكانه وان صالحه بعد حلول الاجل عن دراهم بد نانير او عن دنا نير بدراهم جاز و اشترط القبض.» (۱)

ترجمه: *داسلامی امت علماؤ پردی باندی اتفاق کړی دی چی که چیری د پورله ښتن سره پردی*

۱- فتح الباری ٥ ټوک ۲۳۷ مخ دبیروت چاپ ۲ ۱٤۰ هـ ۱۹۸۱ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې صلحه وشي چې پوروړی به په نغد پورکې له ورکړ یو روپیو څخه کمې ورکوي نو دا ډول سوله کول روادي پدې شرط چې د پور ورکولو نیتېه پوره شوې نه وي او که د قرض ادا ء کولو نیتېه پوره شوې يا تيره شوې نه وي نوبيا يې كمول روانه دي: بلكې پوره به يې وركوي. هو كه له قبض څخه وروسته د پورځښتن یو څه بیرته ورکوي بیا نو پروانه لري او داسې کول احسان دي.

دغه راز که چیرې د پورد ادا ء کولو نیتېه پوره شوې وي اوله پوروړی سره هماغه سکه په لاس کې نه وي چې پورکړی يې وي او د دواړو صلحه پردې باندې وکړای شي چې د درهمو پرځای دهغوی په انډول د سروزرو دینار ورکړي یا د سروزرو د دینارونو پر ځای د سپینو زرو درهم ورکړي، یا هره چلیدونکې سیکه پر بله هغه سکه بدله کړي چې دواړه پدغه هیواد کې معمول وي او چلیږي نو داسې صلحه کول هم روادي. خوشرط پکې دا دی چې سم لاسي به قبض کولی شي او نیتېه به پکې نه وي.

مطلب دا چې په دواړو سورتونو کې چې ذکر شو قبض او سم لاسې ادا ء اودنیتې پوره والی په دغه ډول صلحه کې شرط کړی شوی دی.

د شیعه مذهب فقهاؤ هم په مالي امورو کې سوله روا ګڼلې ده لکه چې امام خمینی په مالي امورو کې د سولې په باره کې ویلي دي:

«انما يصح الصلح على الحقوق القابلة للنقل والا سقاط كما أنه انما يصح من البالغ العاقل القاصد المختار.»(١)

ترجمه: *په تحقيق سره په داسې حقوقو کې صلح صحيح کيږي چې د لیږدولو او پرېښودلو جوګه وي، او په اموالو کې سوله د داسې چا صحیح کیږي چې هوښیار وي، او په خپله خوښه او رضامندي سوله کوونکې وي او په خپله اراده سوله کوي. او متشرع حاکم هم سوله کوونکې په خپلو اموالو کې له تصرف کولو څخه منعه کړی نه وي.*

---

١ - فتاوی تحریر الوسیله، ج ١، ص ٥١٧، زبدة الاحکام ص ١٥٣ توضیح المسایل ص ٢٣٧ مسئله ٢١٦١

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم د دوو مسلمانو جنګياليو ډلو ترمنځ سوله کول

دسولې شپږم ډول د مسلمانانو په خپل منځ کې د پيل شوي وسلوال تو د جنګ د بندولو او ختمولو سوله ده. چې دسولې په ګردو ډولونو کې زيا ته ضروري او مهمه سوله ده، ځکه چې خپل منځي جنګونه داسي مهلک او تباه کوونکي مادي او معنوي نتائج لري چې کم سياله بلکې بې سارې دي. له همدې أمله الله تعالى په قرآن کريم کې په خصوصيت أوځانګړتيا سره مسلمانانو ته دخپل منځي جنګونو دسم لاسي بندولو دسولې حکم کړي دي او داسي يې فرمايلي دي:

«وَ إنْ طَآئفَتَنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ اِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِيْ تَبْغِيْ حَتَّى تَفِيْءَ اِلَى اَمْرِ اللهِ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوْا اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ - اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ.» (دحجرات سورت ۹ - ۱۰ - اياتونه ۲۱ سپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *که چيرې دمؤمنانو دوه ډلې په خپل منځ کې په جنګ اوجګړه کې سره اخته او بوخت شي، نو اې نورومؤمنانو! تاسې دهغو دواړو په خپل منځي جنګ کې دښکيلو ډلو ترمنځ هغوی ته په نصيحت کولو سره او دالله تعالى حکم ته په بلنې سره صلحه وکړئ. نو که ظلم او تيرې وکړيوی جنګ کوونکې ډلې پرهغې بلې باندې او سولې ته يې غاړه نه کېښوده، او حکم دالله تعالى اورسول الله ته غاړه کې نږدی اوسوله قبوله نه کړی. نو اې مؤمنانو تاسې ټول دمظلومې ډلې په ملا تړکې له هغې ډلې سره جنګ وکړی چې تجاوز او تيرې کوونکې وی پر کمزوری او مظلومې ډلې باندې تر هغه پورې چې دوی بيرته دالله تعالى حکم ته راوګرځيږي او غاړه ورته کيږدي.*

نو که چيرې تيرې کوونکې اوسرغړوونکې جنګيالې ډله وګرځيده له خپل ظلم او تيرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه او دالله تعالی حکم ته یې غاړه کیښوده نو تاسی د دوی په منځ کی روغه اوسوله وکړی په عدل او انصاف سره، په تحقیق سره الله تعالی له انصاف او عدل کوونکو سره مینه او دوستی کوی، بیشکه چی ټول مؤمنان په دین کی سره وروڼه دی نوپس ای مصلحینو تاسی ددوی په منځ کی سوله او جوړښت وکړی. ځکه چی دوی دواړه ستاسی هم په دین کی وروڼه دی، او د دوی دواړو تر منځ داسی سوله وکړی چی تل ترتله وی، او ای مصلحینو تاسی له الله تعالی څخه دصلحی کولو په دوران کی وویریږئ، د دی له پاره چی پر تاسی باندی رحمت وکړی شی دالله تعالی له پلوه او دهمیش له پاره ستاسی ترمنځ دجنګ دبل شوی تباه کوونکی اورلمبی مړې کړی.

تفسیر: تفسیر پوهانو او داسلامی امت فقهاؤ دپورتنیو مبارکو دوه ایاتونو زیات طولانی تفسیرونه کړی دی او د مسلمانانو دخپل منځی جنګونو په باره کی یې له پورتنیو ایاتونو څخه ډیر دجنګی فروعی احکامو او مسائلو استنباط کړی دی. ځکه چی دغه دواړه ایاتونه دمسلمانانو دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو دهوار ولو او جنګو نو دله منځه وړلو له پاره اساسی قانون دی. چی دهغو ټولو په تفصیل سره ذکر کول موضوع طولانی کوی. نو دادی زه یې په څلورو عنوانونو کی خلاصه کوم: لومړی دجنګ کوونکو ډولونه، دویم: دهغوی احکام او مسائل دریم دصلحی مراتب، څلورم د مصلحینو مسئولیتونه.

دجنګ او مؤمنانو جنګیالیو ډولونه:

که چیری دمسلمانانو دوه ډلی په خپل منځ کی دیوبل خلاف جنګیږی نو د دی څو مختلف صورتونه دی چی په لاندی ډول بیان کړای شوی دی:

لومړی: لومړئ داچی دوه مسلمانی ډلی په خپل منځ کی په جنګ اخته شی او دغه دواړه ډلی داسلامی حکومت دامام رعیت وی یایوه رعیت وی او بله نه وی، یایې دواړه رعیت نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم: که چیري دواړه ډلي دامام المسلمین رعیت وي نو پرامیر باندي لازم دي چي د دوی دواړو ترمنځ روغه جوړه وکړي او له شرعي حکم سره سم د هغوی دواړو په منځ کي فیصله وکړي. نو که دواړه داسلامي حکومت اوربند او فیصله و مني ښه و ترښه او که نه په زور دي جنګ پري بند کړي. مګر که یوه جنګیالۍ ډله یې ومني او بله یې نه مني نو پرامام باندي لازم دي چي ورسره وجنګیږي او فتنه یې ختم کړي. اوله دي امله چي سرغړوونکي ډلي داسلامي حکومت داوربند له حکم منلو څخه سرغړونه کړي ده او جنګ یې ورسره کړی دی دیاغي ډلي حکم پري کولی شي او دبغاوت هغه احکام پري جاري کولی شي چي په فقهي کتابونوکي دیاغیانو په باره کي بیان شوي دي.[1]

دویم ډول: دمسلمانانو د دولویوډلو تر منځ جنګ کول یاد دوه مسلمانو حکومتو نو تر منځ نښته او جنګیدل دي او د دواړو جنګ دمادیاتو او دنیاله پاره وي او یوه خوایي هم د آخرت په خاطرنه وي.

حکم: د دغه ډول جنګ په هکله شرعي حکم دادی چي دغه ډول جنګ دفتني جنګ دی. او مسلمانانو ته پکار دي چي له دغه ډول جنګ څخه په بشپړه توګه ډډه وکړي او دیوی خواپلوی هم ونه کړي او دواړو ډلوته نصیحت وکړي چي له الله تعالی څخه وویریږي او جنګ بند کړي. - ځکه چي دغه ډول جنګ هغه جنګ دی چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د دغه ډول جنګ دجنګیالیو په باره کي ویلي دي:

«القاتل والمقتول کلاهما في النار» وژونکی او وژلی شوی دواړه دوزخیان دي.»

دریم ډول: دمؤمنانو ترمنځ دریم ډول جنګ دادی چي د دواړه جنګ کوونکو ډلو له جملي څخه یوه ډله پرحق باندي او دویمه پر باطله وي، او باطله ډله اصلاح او سولي ته هم غاړه نه ږدي او جنګ ته دوام ورکوي.

۱- تفسیر بیان القرآن ۹۹۵ مخ مصنف: حکیم الأمت مولنااشرف علي تهانوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم: په دغـه صـورت کی پـر مـؤمنانو واجب دی چی دهغی ډلی پلوی وکـړی چی پـر حق باندې وی او ترهغه پوری دنافرمانی ډلی په خلاف وجنگیږی چی یا په بشپړه توګه وځپل شی او یا حق او سولی ته تسلیم شی. (١)

٢- د شیعـه مذهب تفسیـر پوهانو هم ویلی دی: چی د دو جنګیـالیـو مؤمنو ډلو ترمنځ سوله کول باید په عدل او انصاف سره وکړای شی، پداسی ډول چی د دواړو جنګیالیو ډلو ترمنځ د خپلوی او دوستی له په نظر کی نیولو څخه پرته وکولی شی ظالم ته ظالم او مظلوم ته مظلوم وویلی شی. لکه چی علامه طبرسی په خپل تفسیر کی د دغو مبارکو آیاتونو په تفسیر کی په تفصیل سره بحث کړی دی چی د نمونی په ډول یې د تفسیر ځینی برخه دلته وړاندی کولی شی:

«وَ اِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوا» ای فريقان من المؤمنين قاتل احدهما صاحبه **«فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا»** حتی يصلحا **«فَاِنْ بَغَتْ اِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى»** بأن تطلب ما لا يجوز لها و تقاتل أخرى ظالمة لها متعدية عليها **«فَقَاتِلُوا الَّتِى تَبْغِى»** لأنها هی الظالمة المتعدية دون الأخرى **«حَتّٰى تَفِيْءَ اِلٰى اَمْرِاللّٰهِ»** ای حتی ترجع الی طاعة الله و تترك قتال الطائفة المؤمنة **«فَاِنْ فَاءَتْ»** ای رجعت و تابت و اقلعت و انابت الی طاعة الله **«فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا»** ای بينها و بين الطائفة التی هی علی الايمان «بالعدل» ای بالقسط حتی يكونو اسواء ولا يكون من احداهما علی الأخرى جور ولا شطط فيما يتعلق بالضمانات من الأروش **«وَ اَقْسِطُوا»** ای اعدلوا **«اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ»** العادلين الذين يعدلون فيما يكون قولاً و فعلاً **«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ»** فی الدين يلزم نصرة بعضهم بعضا **«فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ»** ای بين كل

١- تفسیر سراج المنیر ٤ څلورم ټوک ٦٦ مخ مصنف: امام ماشربینی متوفی ٩٧٧ هـ دبیروت چاپ دچاپ تاریخ ١٢٨٥ هـ تفسیر ماوردی ٥ ټوک ٣٣١ مخ مصنف امام وردی متوفی ٤٥٠ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رجلين تقاتلا و تخاصما و معنى الاثنين يأتى على الجمع لأن تأويله بين كل أخوين يعنى فانتم اخوة للمتقاتلين فاصلحوا بين الفريقين، اى كفوا الظالم عن المظلوم و اعينوا المظلوم «وَ اتَّقُوا اللَّهَ» فى ترك العدل والاصلاح او فى منع الحقوق «لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» اى لكى ترحموا.»(۱)

ترجمه: که چیری د مؤمنانو یوه ډله له بلې سره جنګ کوی نو د دوی دواړو په منځ کی تر هغه پوری سوله وکړی چی روغه جوړه سره وکړی، نو که چیری یوې ډلې د دوی پر بلې تیری وکړ له اوربند څخه وروسته او هغه څه ور څخه غواړی چی ورته روانه وی او پر هغې بلې باندې جنګ کوی پداسی حال کی چی دا ظالمه وی او پر هغې بلې باندې تیری کوونکی او ظالمه ده نه هغه بله تردی چی تیری کوونکی ډله د الله تعالی طاعت قبول کړی او د مؤمنی ډلی په خلاف جنګ پریږدی. نو که چیری متعدی ډله راوګرځیده او توبه یی وکړه او جنګ یې ختم کړ او د الله تعالی طاعت ته یې رجوع وکړه «فاصلحوا بینهما» یعنی د جنګیالی ډلی او د هغې بلې مومنی ډلی ترمنځ «بالعدل» په نیاو سره سوله وکړی تردی چی دواړه سره برابری شی او د یوې ډلې پربلې باندی تیری او په هغو څیزونو کی ناانډولی نه وی چی په تاوان او تضمین کی ورڅخه یو بل ته اخیستلی شی «واقسطوا» عدل وکړی «ان الله یحب المقسطین» بیشکه الله تعالی هغه عدل کوونکی خوښوی چی په خپل قول او فعل کی عدل کوی. «انما المؤمنون اخوة» مومنان په دین کی سره ورونه دی په خپل منځ کی یې یو پربل نصرت لازم دی «فاصلحوا بین اخویکم» نو صلح وکړی د دوه داسی ورونو ترمنځ چې سره جنګیږی. اثنین د جمع په معنا ده، مطلب دا چی تاسی د دواړو جنګیالیو ډلو ترمنځ چی ستاسی ورونه دی سوله وکړی. یعنی ظالم له مظلوم څخه منعه کړی او د مظلوم مرسته وکړی «واتقوا الله» او د عدل په نه کولو له الله تعالی څخه وویریږی او په اصلاح کی او د حقوقو په منعه کی «لعلکم ترحمون» څو پر تاسی رحم وکړای شی.

۱- تفسیر مجمع البیان ج ٥، ص ۱۳۳-۱۳٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم ډول: که چیري د دواړو جنگ کوونکو مؤمنانو ډلوله جملې څخه یوه رعیت وي چې دخپل پاچا او حاکم په خلاف یې بغاوت کړی وي دفقهاؤ په اصطلاح کې همدغوته یا غي ویل کیږي. نو که چیري دغه یاغي ډله دخپل خروج او بغاوت له پاره هیڅ کوم شرعي دلیل ونه لري او صرف دفساد او فتنې له پاره یې د اسلامي شرعي حکومت په خلاف جنگ او بغاوت پیل کړی وي. نو پرمؤمنانو باندې لازم دي چې داسلامي حکومت ملاتړو کړي او دگر دوفقهاؤ په اتفاق د دوي دځپلو له پاره داسلامي حکومت جنگ کول روا دي.

حکم: دغه ډله شرعي یاغیان دي. مگر دهغوي په خلاف دجنگ له پیل کولو څخه دمخه داسلامي حکومت مشرته پکار دي چې لومړي دعوت ورکړي چې له بغاوت څخه توبه وباسي او داسلامي حکومت اطاعت بیرته قبول کړي. نو که یې دعوت قبول کړښه ترښه او که یې قبول نه کړنو داسلامي حکومت امیرته رواده چې دحقپالونکو مؤمنانو په ملاتړد هغو په خلاف جنگ وکړي. خو شرط پکې دادي چې حکومت به ترهغه پوري جنگ نه پري کوي چې یاغي ډلې دحکومت په خلاف جنگ پیل کړی نه وي څو دغه پړه هم پر هغوی باندې پریوځي. (۱)

پنځم ډول: پنځم ډول دحکومت دنسکورولو له پاره پاڅون او بغاوت دی. او دیاغي ډلې له ظاهري حالت څخه داسې معلومیږي چې دبغاوت کوونکې ډلې وگړي ظالمان او فاسقان وي پداسې حال کې چې حکومت عادل وي، اوله بغاوت کوونکې ډلې سره دحکومت په خلاف کوم شرعي دلیل هم نه وي.

حکم: د دغې ډلې په خلاف پرمؤمنانو باندې واجب دي چې دحکومت ملاتړو کړي او

۱- هدایه دویم توک، ۵۸۹ مخ، فتاوی قاضیخان، ج ۳، ۵۵۹ مخ د کویتي چاپ ۱۳۹۸ هـ ۱۹۷۸ م چاپ مصنف: امام فخرالدین حسن بن منصور حنفي متوفی ۲۵۹ هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت ته د دغي ياغي فـاسقي اوظالمي ډلي دځـپلو له پاره جنګ کـول شـرعـاروادي خوشرط پکي دادي چي حکومت به دجنګ پيل نه کوي. مفسرينو او فـقهاؤويلي دي چي که څه هم حکومت عادل هم نه وي، د دغه ډول حکومت دباقي پاتي کيدوله پاره دمفسد ينو په خلاف جنګيدل روادي ځکه چي د ده په ذريعه دمسلمانانو دمملکت نظم قائم دي.

شپږم ډول: شپږمه ډله دحکومت په خلاف داسي بغاوت کوونکي جنګيالي ډله ده چي دخپل بغاوت دمشروعيت له پاره شرعي دليل بيان کړي مګر دهغه تآويل او تفسير غلط کوي چي شرعاً باطل وي لکه چي خوارجو په (٣٧ هـ ٦٥٣م کال) کي دامير المومنين علي رضي الله عنه دحکومت په خلاف کړي ؤ، او دخپل بغاوت دمشروعيت له پاره يې دقرآن کريم

«وَ مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» مبارک ايت وړاندي کړي ؤ. »[١]

حکم: په دي صـورت کي هم مـسلمـان حکومت ته روادي چي دهغـوي په خـلاف جنګ وکړي، برابره خبـره ده کـه دمـسلمـانانو حکومت عـادل وي او کـه نه وي او پر مـسلمـانانو باندي فرض دي چي د دغه ډول حکومت سره دياغيانو په ځپلو کي جنګي ملاتړوکړي.

اووم ډول: اووم داسي يوه ډله چي دعـادل حکومت په خلاف جنګ ته مـلاوتړي او بغـاوت ورڅخه وکړي چي دهغه پاچا او حـاکم په مشروع طريقه دحکومت واګي په لاس کي نيولي وي، او دهغـه امارت شرعـاً، قانوناً او هم عرفـاً رواهم وي. مګر ياغي ډله يې نسکورول غواړي.

حکم: په دغـه صورت کي هم دياغيانو دختـمولو په خاطر حکومت ته جنګ کـول روادي. برابره خبـره ده کـه له بغاوت کـوونکو سره شرعي دليل وي او کـه نه وي. او پرمسلمـانانو

١- الکامل في التـاريخ دويم ټوک ٣٩٣ مخ دبيروت چاپ ١٤٠٨هـ- ١٩٨٩م مصنف: امام ابن اثيـر متوفي ٦٣٠هـ ١٢٥٣م

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندي فرض دي چي د عادل او متشرع امام مرسته او ملاتړ وکړي. ځکه چي په اسلامي شريعت کي همدغي ډلي ته حقيقي ياغي ويل کيږي لکه چي امام شافعي رحمةالله عليه (متوفي ٢٠٤ هـ کال) په کتاب الام کي او امام مالک رحمةالله (متوفي ١٧٩هـ ٨١٢م کال) په مدونة الکبرى کي ويلي دي چي:

«الباغي في عرف الفقهاء الخارج عن طاعة امام الحق.»(١)

ترجمه: *دفقهاؤ په اصطلاح کي ياغي هغه چا ته ويلي کيږي چي د متشرع امام له فرمان څخه وتونکي وي.*

او بيا دواړو دافتوى ورکړي ده چي پر مؤمنانو فرض دي چي د عادل او متشرع امام او حاکم ملاتړ وکړي او د ياغيانو په ځپلوکي په جنگ کي برخه ورسره واخلي او د امنيت په قائمولوکي مدد ور سره وکړي.

د شيعه مذهب فقهاو د ياغي تعريف داسي کړي دي:

«باغي و اهل بغي هر کسي است که بر امام و پيشواى عادل خروج کند و مسلحانه بشورد. جهاد اين فرقه با دعوت و درخواست آن امام و يا کسي که آنرا امام تعيين و منصوب کرده باشد بر مسلمانان واجب است به طور کفائي مگر آنکه توبه نمائيد»(٢)

اتم ډول: اتم ډول هغه لويه ډله ده چي د يو ظالم حکومت په خلاف پاڅون وکړي، داسي حکومت چي په جبر او زور قائم شوي وي، اميران، واليان او چارواکي يې فاسق وي. پداسي حال کي چي پاڅون کوونکي د عدالت او حدودالله داقامت او دحقوق الله او حقوق العباد داحياء له پاره پاڅون کړي وي، او د دوى له ظاهري حالت څخه داسي څرگند يږي

١- کتاب الام څلورم ټوک پ ١٣٥ مصنف: امام شافعي، بيروت چاپ ١٤٠٢ هـ المدونة الکبرى لومړى ټوک ٤٠٧ مخ.

٢- تبصرة المتعلمين ص ٨١٠، مصنف: علامه «حسن بن يوسف بن مطهر. المختصر النافع، ص ١٣٤ مصنف: محقق علامه حلى «ابو القاسم نجم الدين جعفر بن حسن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې نیک او ښه وګړي دي، فسق او فجوریې نه وي کړي.

داسلامي امت فقهاؤ د دغې ډلې په هکله ویلي دي: چې مؤمنانو مصلحینو ته پکار دي چې د دوی او د حکومت ترمنځ سوله وکړي، پداسې ډول چې حکومت ته ووایې چې د پاڅون کوونکو غوښتنې ومنې ځان اصلاح کړي او اسلامي شریعت قائم کړي. که حکومت ورسره قبوله کړه ښه ترښه او که نه نوپرنورو موضاهم لازم دي چې د پاڅون کوونکې ډلې مرسته وکړي. او د فاسق حکومت په خلاف په جهاد کې ورسره ګډون وکړي.(۱)

حکم: د دغه ډول پاڅون کوونکو په هکله جمهورو فقهاو او اهل حدیثو دا حکم کړی دی چې دوی هم یاغیان دي او د حکومت په خلاف یې پاڅون ناروا دی. ځکه یوځل چې دیوامیر امارت قائم شوی وي، په مملکت کې یې امن راوستلی وي او د مملکت نظم او نسق د ده له انتظام لاندې چلیږي د هغه په خلاف قیام حرام دی. برابره خبره ده که هغه ظالم وي که عادل او که په هره طریقه یې حکومت نیولی وي مګر دا چې د غه حاکم د ډاګیز کفر مرتکب شي.(۲)

مګر دفقهاؤ اکثریت ویلي دي چې: دغه ډول پاڅون کوونکي یاغیان نه دي او د دوی قیام حق دی او نور مؤمنان باید د دوی ملاتړ وکړي لکه چې امام ابوحنیفه رحمة الله علیه کله چې زید بن علي بن حسین رضي الله عنه په ۱۲۱ هـ ۷۴۴م کې داموي خلیفه هشام بن عدالملک بن مروان په خلاف پاڅون وکړنو امام اعظم صیب و فرمایل:

«دجهاد له پاره دزید دغه پاڅون دبدرغزا ته ورته دی.»(۳)

۱- تفسیر معارف القران ۸ ټو ۱۱۲ مخ

۲- مبسوط، باب الخوارج، فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۷، کتاب السیر باب البغاة.

۳- ابو حنیفه حیاته وعصره اراءه وفقهه ص ۶۳ مصنف شیخ ابوزهره. المناقب لموموي ټوک ۵۵ مخ مصنف ابن البزازي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاورته وویل: داسي چي ده نو ته ولی په جهاد کی ورسره برخه نه اخلې
امام صیب په ځواب کی ورته وویل: زه د خلکو د هغو امانتونو له امله پاتی یم چی له ماسره یې کینبودلی دی. خومالی مرسته به هرومرو ورسره کوم.
• او بیا یې لس زره درهمه مالی مرسته ورته ولیږله او استازی فضیل بن زبیر ته یې وویل: امام زید بن علی ته زما عذر وړاندې او بیان کړه.
او ځینی تاریخ پوهانو لیکلی دی: کله چی امام ابو حنیفه رحمه الله د حضرت زید بن علی د پاڅون په هکله وویل چی:
خروجه یضاهی خروج رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم بدر.
او پوښتونکی ورته وویل: داسي چي ده نو ته ولی نه ملگری کیږی امام صیب په ځواب کی ورته وویل:
«لو علمت ان الناس لا یخذلونه ویقومون معه قیام صدق لکنت اتبعه فاجاهد معه من خالفه.»(١)
یعنی که زه پوهیدلای چی وگړی به دی نه شرمنده کوی او له ده سره په صداقت سره دریږی نو ما به هرومرو د ده متابعت کړی وای او د ده د مخالفینو په مقابل کی به می جهاد کړی وای.
په هر صورت د څلور سوه ملیونه مسلمانانو متبوع امام ابو حنیفه رح که په وسله وال جهاد کی له امام زین العابدین زید بن علی.» سره گډون نه وکړی مگر مالی مرسته یې ورسره کړی وه او نور وگړی د ده په دعوت ورسره ملگری شوی وو او بیعت یې ورسره کړی و.
دغه راز کله چی په ١٤٥ هـ ٧٦٨م کی محمد نفس زکیه د عباسیانو د دویم خلیفه ابو جعفر منصور عباسی په خلاف پاڅون وکړ او په مدینه منوره کی یې د عباسیانو د حکومت په

١ - روض النفیر ٢٦٠ مخ امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ١٤٠ مخ مناظر حسن گیلان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف د جهاد اعلان وکړ نو امام مالک امام دارلهجرة له محمد نفس زکیه سره د مرستی کولو فتوی جاري کړه او خلکو ته یې حکم وکړ چې له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړي.

خلکو امام مالک رحمه الله ته وویل: زمونږ پرغاړو کې خو اوس د منصور د بیعت رسۍ پرته ده؟

امام مالک رحمه الله فتوی ورکړه چې منصور له تاسی څخه په زور بیعت اخیستلی دی او د مجبور وګړي بیعت نه صحیح کیږي. هماغه وچې د مدینی منوری خلکو د امام مالک صیب له فتوی سره سم له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړ. په کوفه کې د محمد نفس زکیه ورور ابراهیم نفس مرضیه دوورله پاره له خلکو څخه بیعت اخیست نو امام اعظم رحمة الله علیه له مالي مرستی سره سره د محمد نفس ذکیه د پاڅون په ټینګتیا سره ملاتړ وکړ او د منصور په خلاف یې د هغه د جهاد تائید وکړ تر دی چې د غه دواړه وروڼه او د هغوی په سلګونو پلویان په ۱٤٥ (هـ ۷٦۸م کال) کې د عباسی خلافت د واکمن له پلوه شهیدان کړای شول. (۱)

د دغه تحریک ملاتړ امام ابو حنیفه علنی کاوه لکه چې امام یافعي ویلي دي:

«کان ابو حنیفة یجهر بالکلام ایام ابراهیم جهاراً شدیداً.» (۲)

یعني امام ابوحنیفه د ابراهیم «نفس رضیه» ملاتړ د عباسی حکومت په خلاف په ډاګه او په ټینګه سره کاوه.

لنډه دا چې امام مالک او امام اعظم ابوحنیفه رحمة الله علیهما او د اسلامي امت اکثرو فقهاؤ او مفسرینو داسي پاڅون ته بغاوت نه دی ویلي چې د فاسد جابر حاکم او د هغه د فاسد نظام د نسکورولو او پرځای باندی یې د سوچه اسلامی نظام د راوستلو، د أمن او

۱- البدایه والنهایه لسم ټوک ۸٤ مخ، ابوحنیفه حیاته وعصره ارائه وفقهه ۳۷ مخ، الکامل فی التاریخ ج ٥ص ۱۹۷، تاریخ بغداد ۱۳ ټوک ۳٤٦ مخ، تاریخ ابن عساکر ج ۲ ص ۲٥٥ .

۲- روض النفیر لومړی ټوک ۳۰۰ مخ د امام یافعي تصنیف، امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ص ۳۰۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

حدود الله د پلي کولو په تکل پاڅون کړي وي. بلکې دا حق پاڅون او جهاد دی او پرمؤمنانو يې ملاتړ فرض دی.

بغاوت هغه ته ويل کيږي چې د اسلامي حکومت ديو عادل، متقي او متشرع حاکم په خلاف د مفسدينو او فاسقانو له پلوه د عادل، پاچا او اسلامي نظام د نسکورولو له پاره وي. پر مسلمانانو باندې فرض دي چې د دغه ډول نامشروع او اسلام د ښمنه بغاوت د ختمولو له پاره د حکومت ملاتړ او ملگرتيا وکړي.

احکام او مسائل

مفسرينو او فقهاؤ د دغو مبارکو اياتو نو په تفسير کې د ياغيانو په باره کې يو شمير فقهي او شرعي مسائل بيان کړي دي چې لنډيزيې په لاندې ډول وړاندې کولی شي:

الف: د ياغيانو د ځپلو له پاره له عادل حکومت سره په جهاد کې گډون کول فرض کفائي دی. که يو شمير خلکو گډون پکې وکړ له ټول أمت څخه بس والي کوي. (۱)

ب: ياغيان مسلمانان دي په بغاوت سره نه کافريږي.

ج: لومړی به دعوت ورکولی شي چې له بغاوت څخه لاس واخلي نو که يې ومنله ښه وترښه او که يې ونه منله جنگ به ورسره کولی شي خو په جنگ کې به حکومت د غه لاندې شرعي احکام او مسائل په نظر کې نيسي:

لومړی: حکومت به د جنگ پيل نه کوي. يعنې ترڅو چې ياغيانو جنگ پيل کړی نه وي حکومت به يې ابتدا ء نه کوي.

۱- فتاوی فتح القدير پنځم ټوک ۳۳٤ د بيروت چاپ مصنف امام ابن همام حنفي متوفی ۸٦۱هـ ۱٤۸٤م تفسير مدارک پنځم ټوک ٦۹ مخ د لاهور چاپ مصنف امام نسفي عبدالله بن احمد حنفي متوفی ۷۰۱هـ ۱۳۲٤م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم: له جنگ څخه به د حکومت مقصد د یاغیانو له بغاوت څخه پښیمانه کول او ایل کول وی نه د هغوی وژل ځکه چې مؤمنان دي.

دریم: جنګی بندیان به یې نه وژني.

څلورم: مالونه او شته یې غنیمت کولی نه شي او نه به یې ولجه کوي.

پنځم: اولادونه یې مریونه او مینځې کولی نه شي.

شپږم: د یاغیانو د ایل کولو له پاره له هغوی سره په جنګ کې له کافرانو او مشرکانو څخه د مرستې او کومک غوښتنه به نه کوي.

اووم: د هغوی د شتو او مالونو په غوښتلو سره به له هغوی سره اوربند او سوله نه کوي.

اتم: د یاغیانو کورونه به نه سوځوي. یعنې اور به ورته نه اچوي.

نهم: ونې به یې نه قطع کوي او نه به یې له بېخ څخه وهي.

لسم: که په جنګ کې یاغیان قتل کړای شي نو په دار ځوړند کول یې حرام دي. د تشهیر په خاطر. د غه راز مثله کول یې او د سرونو ځوړند کول یې هم حرام دي.

یوولسم: د یاغیانو د تسلیمولو په خاطر پر هغوی باندې د اوبو او ارتزاقي مواد و بندول روادي پردې شرط چې ښځې او کوچنیان یې ورسره نه وي.

دوولسم: له جنګ څخه تښتېدونکي یاغیان او ماتې خوړلي به تعقیبولی نه شي.

دیارلسم: د یاغیانو ښځې. خویندې میندې اولوڼه به نه قتل کولی شي نه به وهلی شي نه به بندي کولی شي که څه هم مجاهدینو او د مسلمانانو امیر ته شکنځل هم وکړي پیغورونه ورکړي او ستغې سپورې هم ورته وواېي.

څوارلسم: که د یاغیانو مالونه یې نیولي وي نو د جنګ له ختمیدو او تسلیمیدو څخه وروسته به یې بیرته ورکوي.

پنځلسم: که د جنګ په دوران کې د یاغیانو مال ته د حکومت ضرورت شي نو مصرف کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې ورته روا دي او تاوان هم نه لري مګر بې ضرورته روانه دي.

شپاږسم: کله چې ياغيان تسليم شي نو که په جنګ کې يې د حکومت وګړي وژلي وي يا يې د حکومت مال تلف کړي وي نو نه پرې قصاص کولی شي نه تاوان ور څخه اخيستلی شي او نه کومه بله سزا ور کولی شي. (۱)

علامه الوسي حنفي (متوفی ۱۲۷۰هـ کال) په خپل تفسير ورح المعاني کې او امام قرطبي په خپل تفسير کې له حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه روايت کړی دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته فرمايلي يې دي: **«يَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ هَلْ تَدْرِي كَيْفَ حُكْمُ اللهِ فِيمَنْ بَغِيَ مِنْ هذه الْأُمَّة؟» قَالَ: اللهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: لَا يُجْهَزُ عَلَى جَرِيْحِهَا وَ لَا يُقْتَلُ أَسِيْرُهَا وَ لَا يُطْلَبُ هَارِبُهَا وَ لَا يُقْسَمُ فَيْؤُهَا».** (۲)

ترجمه: *ای د أم عبد د مور زويه: آيا ته پوهيږې د هغه چا په باره کې چې د مؤمنانو له دغه امت څخه وي او بغاوت وکړي حکم څه دی؟ هغه وويل: الله او د هغه رسول ښه پوهيږي. ويې فرمايل: په ياغي کې دالله حکم دا دی چې ټپي به يې نه تعذيبوی، بندي به يې نه شي وژلی، تښتېدونکي يې تعقيبولی نه شي او مال يې تقسيمولی نه شي.*

اوولسم: کوم ياغيان چې په جنګ کې ونيول شي تر هغه پورې به يې اسلامي حکومت بندي کوي چې توبه او باسي او له بغاوت څخه د پښېمانتيا او توبې په صورت کې به خوشې کولی شي او اسلامي عادل حکومت به دا ژمنه ورڅخه واخلي چې بيا به د اسلامي حکومت په خلاف بغاوت نه کوي.

د شيعه مذهب فقهاو، ويلي دي:

ياغيان پر دوه ډوله دي: يو هغه چې «ذی فئه» وي، يعني منظم او تنظيم ولري او د

۱ – فتاوی فتح القدير پنځم ټوک ۳۳۷ مخ، کتاب السير باب البغاة، ألفقه علی المذاهب الأربعة پنځم ټوک ۴۱۷ – ۴۱۸ مخونه کتاب الحدود، د بيروت چاپ.

۲ – تفسير روح المعاني ج ۲۵ ص ۱۵۱ تفسير قرطبي ج ۸ ص ۲۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګیالیو په منظمه توګه روزنه کوي، د دغې ډلې په باره کې حکم دا دی چې حکومت ورسره و جنګیږي، او که ټپي یې ونیول شي وژلې شي، او تېښته کوونکي یې تعقیبولې شي ترڅو په بشپړه توګه تیت او پرک شي او د فساد ځاله ختمه او له منځه یوړلې شي.

دویم ډول «غیر ذي فئه» یاغیان دي. او دا هغه دي چې تنظیم او سازمان او ګوندي تشکیلات ونه لري؛ بلکې یوازې هماغه کسان وي چې په معرکه کې موجود وي.

د یاغیانو ددې ډلې په باره کې حکم دا دی چې مجروح یې اعدام کولی نه شي، او تښتیدلي یې تعقیب کولی نه شي. (۱)

پاتې شوه د یاغیانو د اموالو مسئله: د هغو په هکله فقهاو ویلي دي چې اموال یې لوټ کولی نه شي، ښځې او اولادونه یې د بندیانو په توګه نیولی نه شي. مګر د یاغیانو هغه اموال چې د جنګ په ډګر کې ونیولې شي د غنیمت په توګه ورڅخه اخیستلی شي. (۱)

اتلسم: که یاغیانو د بغاوت په مهال کې پر کومه سیمه قبضه کړې وي او د سیمې له خلکو څخه یې زکات او نور محصولات اخیستلي وي او بیا په همدغه کال کې اسلامي حکومت دغه سیمه ورڅخه ونیسي او یاغیان ختم کړي نو اسلامي حکومت ته روانه ده چې په دویم ځل له خلکو څخه زکات او نور محصولات وغواړي، برابره خبره ده که یاغیانو هغه په مشروع لاروکې مصرف کړي وي او که په نامشروعو لاروکې یې لګولي وي.

مګر که د سیمې اغنیاء یې په خپله رضامندي ورکوي نو بیا روا ده.

نولسم: که یاغیانو په نیولې شوې سیمه کې شرعي محکمې جوړې کړې وي او د سیمې د خلکو ترمنځ یې پریکړې او فیصلې کړې وي او بیا اسلامي حکومت دوی ختم کړي او سیمه ورڅخه ونیسي نو که چیرې د هغوی کړې فیصلې له شریعت سره سمې وي. اسلامي

---

۱ - فقه سیاسی اسلام، ص ۲۳۰-۲۳۱، مصنف: ابوالفضل شکوری - جامع عباسی ص ۱۵۵، مصنف شیخ بهاء الدین عاملي - تبصرة المتعلمین ص ۸۰ په لنډيز سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وی حکومت به یې نه بدلوی او پر خپل حال به یې پریږدی. او که غیر اسلامی وی او اسلامی حکومت ته د قبول وړ نه وی نو اسلامی حکومت حق لري چې د هغوی فیصلې منسوخې کړي.

ټویشتم: په اسلامی محاکمو کې د یاغیانو شهادت قبلولی نه شي ځکه چې هغوی د عادلانه شرعي نظام او حکومت په خلاف قیام او جنګ کړی دی، چې په اسلامي شریعت کې فسق دی او د فاسق شهادت په شریعت کې نامنظور دی. امام محمد رحمةالله علیه ویلي دي: که یې د اسلامی عادلانه نظام په خلاف جنګ نه وی کړی نو بیا یې شهادت قبلولی شي او که جنګیدلي وی نو بیا نه شي قبلولی.(١)

دوهم ټوک

دصلحی احکام

تفسیر پوهانو د سولې مسائل او احکام د دغو مبارکو ایاتو نو په تفسیر کې په زیات تفصیل سره بیان کړي دي چې زه یې دلته نچوړ یعنی خلاصه په لاندې ډول بیانوم:

الف: امام فخرالدین رازی محمد بن عمر بن حسین رازی (متوفی ٦٠٦ هـ ١٢٢٩ م کال) په تفسیر مفاتیح الغیب کې چې په تفسیر کبیر سره مشهور دی ویلي دي:

د صلحې شرعي حکم عام دی که د دوه ډلو ترمنځ وی، که د دوه ملتونو ترمنځ وی او که د دوه کسانو تر منځ وی ځکه خو الله تعالی فاصلحوا بینهما فرمایلي دی او بینهم یې نه دی ویلي. دغه راز فاصلحوا بین اخویکم یې ویلي دي. یعنی د تاسې د ورونو تر منځ بین اخوة یې نه دی ویلي. مطلب دا دی چې که شخړه د ډیرو کسانو ترمنځ وی او که د دوه

١- تفسیر جصاص دریم توک ٤٠٣-٤٠٤ دلاهور چاپ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفی متوفی ٣٧٠ هـ فتاوی فتح القدیر پنځم توک ٣٣٧-٣٣٨ باب البغاة کتاب السیر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسانو ترمنځ وی سوله یې په منځ کی وکړئ.
دغه راز ورونه عام دي که سکنی ورونه وی، یعنی له یو مور او پلار څخه وی او که دینی ورونه وی په منځ کی یې سوله وکړئ.
دغه راز د جنګ کلیمه هم عامه ده که وهل ټکول یې سره کړی وی، که یو بل ته په مورچل کی سره ناست وی او که سوک څپېړه یې سره کړی وی یا یې ناندری سره وهلی وی او یو بل ته یې ستغی سپوری سره کړی وی او بیا سره مرور او یو له بل څخه خفه او مانیجن وی نو تاسی یې په منځ کی سوله وکړئ. (۱)
ب: که سوله کوونکی د څواک او قدرت خاوندان وی او د جنګ کوونکو پر دواړو خواؤ خپله سوله او د سولی خپل تجویز قبلولی شی نو بیا صلحه کول پری واجب دی ځکه چی الله تعالی امر کړی دی چی «فاصلحوا بینهما» یعنی د دواړو جنګ کوونکو ډلو تر منځ سوله وکړئ. نو امر د وجوب له پاره دی.
ج: که د خپلی سولی تنفیذ قدرت نه لری د هغوی په باره کی أمر د ندب له پاره دی، هغوی ته مستحب دی چی د جنګ کوونکو دو ډلو مومنانو ترمنځ صلح وکړی. ځکه چی د خیر او ثواب کار دی او کیدای شی چی د دوی د منځګړیتوب په توسه د هغوی ترمنځ اوربند او سوله وشی. (۲)
د: که چیری د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلو جنګ د مادیاتو او سیاسی اقتدار په خاطر وی او د یوې ډلی جنګ هم د حق په خاطر او د اسلامی نظام په خاطر نه وی نو مؤمنانو ته پکار دی چی دواړو ته نصیحت وکړی او د یوی ډلی پلوی هم ونه کړی د داړو و ترمنځ د سولی او روغی جوړی هڅی وکړي. او دغه ډول سوله هم تفسیر پوهانو واجب نه بلکی

۱- تفسیر کبیر ۲۷ ټوک د حجرا سورت ۱۲۹ مخ د بیروت چاپ تاریخ ۱٤۱۷ هـ ۱۹۹۷م.
۲- تفسیر احکام القران دریم ټوک ٤۰۱ مخ د ابوبکر جصاص تصنیف.
۳- تفسیر احکام القران دریم ټوک ٤۰۱ للجصاص حنفی، تفسیر جلالین ٤۲۸ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستحب گڼلی ده. (٣)

هـ: مصلحین یعنی سوله کوونکی باید متقیان وي او د صلحي کولو په دوران کی په سوچه او سپیڅلی نیت سره د سولي داعیه پیل کړي ځکه چي الله تعالی سوله کوونکو ته په خطاب کی فرمایلی دی:

«وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» او له الله تعالی څخه د سولې کولو په پروسه کی وویریږئ ای مصلحینو څو الله تعالی پر تاسی باندی رحم وکړی او سوله مومثبته نتیجه ورکړي، د الله تعالی په نزد د اجر او ثواب مستحق وگرځیږي.

سوله کوونکو ته پکار دی چي په دوی کی د دی صلاحیت، ظرفیت او استعداد وي چي د دوه کسانو ترمنځ روغه جوړه وکولی شی. د جنگ او رمړ کولی شي نو دوی ته لازم دی چي مسلمانانو ته خیرورسوی او سوله يې وکړي.

دویم دا چي مصلحین په خپله سوله کی کوم شخصي مادی غرض ونه لري، سوله يې له ځان ښودنی څخه پاکه وي.

د: د سوله کوونکو دا شرعی مسئولیت دی چي له اوربند څخه وروسته هغه أسباب او عوامل معلوم کړي چي د دواړو ډلو ترمنځ د جنگ باعث گرځیدلی دی او د دوی ترمنځ يې ور وری په دښمنی سره بدله کړی ده.

ز: کله چي سوله کوونکی د دواړو ډلو ترمنځ سوله کوی نو د دائمی سولې له پاره به هلی ځلی کوی او د دواړو ترمنځ به په عدل او انصاف سره پریکړه او فیصله کوی، د خپلوی، دوستي، لساني، قومي، سیمه ئیز تعصب، ناروا ننگ او جاهلي غیرت په وجه به حق ته شانه گرځوي. (١)

١- تفسیر صفوة التفاسیر دریم ټوک ٢٣٤ مخ د بیروت چاپ ١٤٠٢ هـ - ١٩٨١ م ای فان رجعت وکفت عن القتال فاصلحوا بینهما بالعدل، دون حیف علی احدی الفئتین

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه داسي چي د سولي كولو په مهال كي د ظالم پلوي وكړي او د مظلوم حقوق تر پښو لاندي كړي ځكه چي پداسي كولو سره سوله كوونكي له ايمان څخه وځي لكه چي رسول الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن اوس بن شر حبيل انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **«مَنْ مَشَى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَ هُوَ يَعْلَمُ اَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الْاِسْلَامِ رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْاِيْمَانِ.»**[1]

ترجمه: *له اوس بن شرحبيل رضى الله عنه څخه روايت دي چي ده له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوريدل چي ويې فرمايل: چاچي له ظالم سره د دي له پاره ملگرتيا وكړه چي د مظلوم په مقابل كي يې پياوړئ كړي او ده ته ښه معلومه وي چي دي ظالم دي خو سره له دي هم دي ملگرتيا ورسره كوي، پلوي او مرسته يې كوي. نو په تحقيق داسي شخص له اسلام څخه ووت.*

يعني بشپړ مسلمان نه دي. دا حديث امام بيهقي په شعب الايمان كي روايت كړي دي.

مطلب دا چي مصلحينو ته پكار دي چي په سوله كي اسلامي عدل او انصاف په نظر كي ونيسي او په سوله كي له ظلم او تيري څخه ځان وساتي او همدغه د الله تعالى حكم دي او سوله كوونكو ته يې فرمايلي دي:

«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوا، اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ».

(دحجرات سورت ۹- آيت ۲۶ سپاره ٤۹ سورت)

يعني كله چي دوه جنگ كوونكي ډلي خپل منځي جنگ بند كړي او سولي ته غاړه كيږدي نو اي سوله كوونكيو تاسي د هغوي دواړو تر منځ په عدل او انصاف سره سوله وكړئ: بيشكه چي الله تعالى له عدل او انصاف كوونكو سره مينه كوي.

ځكه چي دوي د الله تعالى د عدل او انصاف كولو پر حكم باندي عمل كوي، له روغي جوړي سره مينه لري او د سولي په شان په اجتماعي نيك عمل كي هڅي كوي او په انصاف

۱- مشكوة دويم ټوك ٤۳۶ مخ د كراچي چاپ دچاپ تاريخ ۱۳۹۹ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرد يې سرته رسوي.

د سولې د ينې ارزښت

داسلام په مقدس دين کې سوله خورا زيات او عظيم ارزښت لري ان تردې چې د دوه کسانو يا ډلو يا دوه ملتونو ترمنځ په سوله او روغه جوړه کې که اړتيا ورته پيدا شي نو اسلام د دې خبرې اجازت ورکړې دی چې سوله کوونکی دروغي جوړې په دوران کې درواغ ووائي، سره له دې چې درواغ ويل شرعاً حرام او کبيره ګناه ده مګر د دې له پاره چې د خلکو ترمنځ د ذات البيني اختلافي فساد او وينو تويولو مخه ونيول شي درواغ ويل روا دي او شريعت دې ته درواغ نه دي ويلي لکه چې امام بخاري رحمة الله عليه په صحيح بخاري کې حديث روايت کړی دی چې په هغه کې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

۱- «لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِى يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيَنْمِى خَيْرًا اَوْ يَقُولُ خَيْرًا»[۱]

ترجمه: *هغه څوک درواغجن نه دی چې د خلکو ترمنځ سوله کوي، په خپلو درواغو سره خلکو ته خير او ګټه رسوي او يا د خير او ښيګړې خبره کوي.*

دغه راز امام ابو داود رحمة الله عليه (متوفی ۲۷۵هـ ۸۹۸م کال) په سنن ابوداود کې داسې روايت کړی دی:

عَنْ حُمَيْدِ ابْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ اُمِّهٖ اُمِّ كُلْثُومْ بِنْتِ عَقْبَةَ قَالَتْ: «مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَخِّصُ فِىْ شَئٍ مِنَ الْكَذِبِ اِلَّا فِىْ ثَلَاثٍ كَانَ رَسُولَ اللّٰهِ يَقُولُ: لَاُعَدُّهٗ كَاذِبًا الرَّجُلَ يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ يَقُولُ الْقَوْلَ وَ لَا يُرِيْدُ بِهٖ اِلَّا الْاَصْلَاحَ وَالرَّجُلَ يَقُولُ

۱- صحيح بخاري څلورم ټوک حديث ۲۰۳۰ باب ليس الكاذب الذی يصلح بين الناس. كتاب الصلح

۲ سنن ابی درود، دويم ټوک ۳۲۶ مخ كتاب الأدب باب إصلاح ذات البين- حديث ۴۹۱۳ د ملتان چاپ د چاپ تاريخ سنه ۱۳۱۶هـ ۱۹۳۹م

(c) ketabton.com: The Digital Library

فِي الحَرْبِ وَالرَّجُلَ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ وَالمَرْأَةُ تُحَدِّثُ زَوْجَهَا.» (۲)

ترجمه: *له حمید بن عبدالرحمن بن عوف او هغه له خپل مور ام کلثوم بنت عقبة بن ابی معیط څخه روایت کړی دی چې هغې رضی الله عنها ویلې دی: ما له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه نه دی اوریدلی چې په هیڅ یو شي کې یې د درواغو ویلو اجازت ورکړی وی پرته له دری امورو څخه او رسول الله صلی الله علیه وسلم وچې فرمایل به یې: دری ډوله وګړی که درواغ هم ووایې زه یې درواغجن نه ګنم:*

الف: یو هغه سړئ چې د خلکو په منځ کې سوله کوی. دی درواغ خبره کوی او په هغې سره یې مقصد اصلاح او روغه جوړه وی.

ب: دویم هغه سړی چې په جنګ کې درواغ وایې او د دښمن په وړاندی لاپې وهی، یا مجاهدینو ته د مدد رارسیدو یا د ثبات له پاره نوری خبری کوی او په درواغو ژمنی ورسره کوی.

ج: دریم هغه سړئ چې خپلی میرمن ته درواغ وایې چې دی زیاته مینه ورسره لری. داددی له پاره چې ازدواجی نظام یې له تباهی څخه وژغورل شی، او که نه په حقیقت کې داسی نه وی لکه څرنګه چې په خوله ورته وایې، یا میرمن میړه ته دغه ډول خبری په درواغو کوی.

تشریح: ډیرو حدیث پوهانو د دغه حدیث په تشریح کې زیات طولانی بحثونه کړی دی چې دهغوی ټولو ذکر کول دلته ممکن نه دی صرف د موضوع د اهمیت د ثبوت په خاطر د دوو امامانو تشریح په زیات لنډیز سره ذکر کوم څو درنو لوستونکو ته مسئله څه ناڅه روښانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي:

امام خطابی: امام خطابی أبو سلیمان احمد بن محمد خطابی رحمة الله علیه (متوفی ۳۸۸هـ ۹۱۱م کال) دسولی د یوبل حدیث په شرح کی ویلی دی:

«وفی الحدیث حث وترغیب فی اصلاح ذات البین واجتناب عن الفساد فیها، لان الاصلاح سبب للاعتصام بحبل الله وعدم تفرق بین المسلمین، وفساد ذات البین ثلمة فی الدین، فمن تعاطی اصلاحها ورفع فسادها نال درجة فوق ماینااله الصائم القائم المشتغل بخویصة نفسه.»(1)

ترجمه: *په دغه حدیث کی دخلکو ترمنځ سولی کولو ته هڅونه او ترغیب دی او دخلکو ترمنځ له اختلاف اچولو څخه منعه کول دی. دا ځکه چی سوله کول دالله تعالی په رسۍ یعنی قرآن کریم منګولی لګول دی او دمسلمانانو ترمنځ دتفرقی له منځه وړل دی، پداسی حال کی چی تفرقه او دخلکو ترمنځ اختلاف اچول په دین کی سورروی پیدا کول دی. نو هغه چاچی دخلکو ترمنځ سوله وکړه او دهغوی خپل منځی اختلاف یې ختم کړ نو دثواب او فضیلت هغه مقام ته ورسیده چی دنفلی روژی نیونکی او دشپی د نفلی عبادت کوونکی له مرتبو څخه اوچته ده. ځکه چی هغوی دواړه صرف دځان له پاره لګیا دی پداسی حال کی چی سوله کوونکی دنورو له پاره خیرغوښتونکی دی.*

امام غزالي: داسلامی امت نامتو فیلسوف مجتهد او روحانی شخصیت امام غزالی ابوحامد محمد بن محمد غزالی متوفی سنه ۵۰۵هـ ۱۱۲۸م په خپل کتاب احیاء العلوم کی په صلحه کی د درواغ ویلو په باره کی طولانی بحث کړی او هغه ځایونه یې بیان کړی دی چی درواغ ویل پکی روا دی او اسلامی شریعت اجازه پکی کړی ده أن تر دې چی امام غزالی رحمه الله په ځینی مقاماتو کی له رښتیا ویلو څخه درواغ ویل غوره ګڼلی دی چی

١- عون المعبود شرح ابی داود ۱۳ دیارلسم توک ۲۱۴ مخ باب فی اصلاح ذات البین، کتاب الادب. دارالفکر بیروت دچاپ تاریخ ۱٤۱۵هـ- ۱۹۹۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادی د نوموړی امام د کلام خلاصه دهغه په عبارت کی وړاندی کوم:

الکلام وسیلة الی المقاصد فکل مقصود محمود یمکن التوصل الیه بالصدق والکذب جمیعا فالکذب فیه حرام، وان امکن التوصل الیه بالکذب دون الصدق فالکذب فیه مباح ان کان تحصیل ذالک القصد مباحاً، وواجب ان کان المقصود واجباً، کمان أن عصمة دم المسلم واجبة. فمهما کان فی الصدق سفک دم امرئ مسلم قد اختفی من ظالم فالکذب فیه واجب مهما کان لایتم مقصود الحرب او اصلاح ذات البین ان استمالة قلب المجنی علیه الا بالکذب فالکذب مباح، الاانه ینبغی ان یحترز منه ما أمکن، لانه اذا فتح باب الکذب علی نفسه فیخشی ان یتداعی الی ما یستغنی عنه والی مالا یقتصر علی حدالضرورة، فیکون الکذب حرامافی الاصل الا لضرورة. (١)

ترجمه: *خبری کول اهدافوته درسید لووسیله ده، نو هر هغه نیک هدف چی هغه ته رسیدل په رښتیا ویلو او درواغ ویلو دواړو سره ممکن وی درواغ ویل پکی حرام دی، او که چیری کوم داسی نیک مقصدوی چی دهغه ترلاسه کول په رښتیا ویلو سره ممکن نه وی؛ بلکی صرف په درواغ ویلو سره ترلاسه کیږی نو که چیرې دغه مقصد مباح وی درواغ ویل پکی مباح دی، او که چیری مقصد تر لاسه کول واجب وی نو درواغ ویل پکی واجب دی.*

دمثال په ډول له قتل او ناروا خون څخه دمسلمان ژغورل فرض دی نو دهغه دژغورلوله پاره درواغ ویل هم فرض دی. نو که چیری یو مظلوم شخص ستا په کورکی له ظالم قاتل څخه پټ شی یا په بل داسی ځای کی پټ وی چی تا ته معلوم وی او ظالم قاتل له تا څخه دبی گناه پټ شوی مظلوم پوښتنه وکړی چی تاليدلی دی؟ نو که ته په دغه صورت کی رښتیا ووایې، ستا په رښتیا ویلو سره هغه بی گناه مظلوم وژل کیږی له همدې امله پر تا باندی دمظلوم دژغورنی له پاره درواغ ویل واجب دی. او ظالم قاتل ته ووایه: مانه دی لیدلی یازما کور ته نه دی راغلی.

دغه راز که چیری دجهاد مقصود له درواغ ویلو پرته نه ترلاسه کیږی یا د ذات البینی سوله نیکمرغه پروسه له درواغ ویلو پرته تحقق نه شی میندلی. پداسی حال کی چی ته پوهیږی چی له درواغ ویلو پرته دطرفین یا د یوپلوزړه سولی ته نه مایل کیږی نو پداسی صورت کی

١- احیاء علوم الدین دریم ټوک ١٢٧ مخ بیان مارخص فیه من الکذب، دبیروت د دارالمعرفة چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

درواغ ویل مباح دی.

په هر صورت له دی امله چې درواغ ویل په اسلامي شریعت که حرام دی نو تر څوپوري چې ممکنه وي باید احتراز او ډډه ورڅخه وکړای شي، ځکه چې یوځل پر ځان باندی د درواغ

• ویلو دروازه پرانستلی شی نو بیا د دی ویره پیدا کیږی چې له ضرورته پرته به هم درواغ وایي او عادت به یې وګرځیږی.

له پورتنی بیان څخه دا ثابته شوه چې دامام غزالی رحمه الله په نزد د مقاصدو په اعتبار درواغ ویل شرعا په دری ډوله دی: ١- حرام ٢- واجب ٣- مباح او بیا امام غزالی رحمه الله هغه نبوی احادیث هم ذکر کړی دی چې په هغو کی استثنائی صورتونه بیان شوی دی چې د هغو له جملی څخه د بخاری او ابو داود ذکر شوی حدیثونه دی او نور یې په لاندی ډول دی:

٣- وقالت اسماء بنت یزید: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم :

«كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَسَبُ عَلى ابْنِ آدَمَ أَلَّا رَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ للصُّلْحِ بَيْنَهُمَا.»

ترجمه: حضرت اسماء بنت یزید چې جلیل القدره صحابیه ده رضی الله عنها ویلی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: دبنیادم دهری درواغ خبری ویلو ګناه پر هغه باندی ده، پرته له هغه سړی څخه چې د مسلمانانو په منځ کی په صلحه کولو کی درواغ وایي.

دا حدیث امام احمد په خپل مسند کی او امام ترمذی په خپل سنن کی روایت کړی دی، او امام ترمذی ویلی دی: دا حدیث حسن صحیح دی.

٤- و رُوِيَ عَنْ أبي كَاهِلٍ قَالَ: وَقَعَ بَيْنَ اثْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلَامٌ حَتّى تَصَارَ مَا فَلَقِيْتُ أَحَدَهُمَا فَقُلْتُ مَالَكَ وَلِفُلَانٍ فَقَدْ سَمِعْتُهُ يُحْسِنُ عَلَيْكَ الثَّنَاءَ؟ ثُمَّ لَقِيْتُ الْآخَرَ فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذَالِكَ حَتّى اَصْلَحَا ثُمَّ قُلْتُ: أَهْلَكْتُ نَفْسِي وَ أَصْلَحْتُ بَيْنَ هٰذَيْنَ: فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا أَبَا كَاهِلٍ: أَصْلِحْ بَيْنَ النَّاسِ أَيْ وَلَوْ بِالْكَذِبِ. (١)

ترجمه: له ابوکاهل أحمسی قیس بن عائذ کوفی رضی الله عنه څخه روایت کړای شوی دی چې

١- احیاء علوم الدین ج ٣ ص ١٣٧ رواه الطبرانی ٢- الاستیعاب ج ٤ ص ٣٠١ حافظ ابن عبدالبر ٤٦٣ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلی یې دی: یوځل د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دوه صحابه کرامو ترمنځ اختلاف پیدا شو او دواړو یوبل ته ستغې سپورې وکړې تردې چې دواړو جنګ سره وکړ. ما اراده وکړه چې د هغو دواړو ترمنځ سوله وکړم نو زه د هغوی دواړو څخه یو ته لاړم او په درواغو می ورته وویل: ته ولې فلانی ته په غصه او ورڅخه مرور یې، ما خوله هغه څخه واوریدل چې ستا صفت یې کاوه او ته یې په نیکۍ سره یادولې؟ بیا له هغه څخه هماغه بل ته لاړم او هغه ته می په درواغو د ده له پلوه داسې وویل تر دی چې دواړو سوله سره وکړه. بیا ما له خپل ځان سره وویل: ما خو د دوی دواړو ترمنځ سوله وکړه خو خپل ځان می په درواغو ویلو سره هلاک کړ، بیا ما نبی صلی الله علیه وسلم له خپل دغه کار څخه خبر کړ، راته ویې فرمایل: أی ابوکاهله! د خلکو ترمنځ سوله کوه. یعنی که څه هم په سوله کی درواغ هم ووایې بیا هم ثواب دی. دا حدیث طبرانی روایت کړی دی.

٥- وَعَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الكلابيُّ قَالَ قَالَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَالِيْ أرَاكُمْ تَتَهَافَتُونَ فِي الْكَذِبِ تَهَافُتَ الفَرَاشِ فِي النَّارِ، كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ الَّا أَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الحَرْبِ فَانَّ الحَرْبَ خَدْعَةٌ أوْ يَكُونَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ شَحْنَاءُ أوْ يُحَدِّثُ امْرَأتَهُ يُرضِيهَا. رواه الطبراني. (١)

ترجمه: اوله نوّاس بن سمعان کلابی څخه روایت دی چې ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته په خطاب کې وفرمایل: څه دی ماله چې زه تاسې وینم چې په درواغو ویلو کې داسې لوغړیږئ لکه پتنګ چې په اور کې لوغړیږي؟ د بنیادم هره درواغ خبره کول پر هغه باندې لیکلې شي، مګر هغه درواغ چې مجاهد یې د غازیانو د مورال او چتولو او د دښمن د وارخطا کولو له پاره په جنګ کې وایې، دغه درواغ ویل روا دي ځکه چې جنګ چلول او تدبیر دی. یا دا چې یو سړئ د دوه داسې کسانو ترمنځ سوله کوي چې د هغوی دواړو ترمنځ دښمني وي، او سوله کوونکی د هغوی دروغې جوړې په خاطر درواغ ووایې نو په عمل نامه کې یې نه لیکل کیږي. او دریم هغه څوک چې ښځه یې ورڅخه ناراضه او خفه وي او د هغې د پخلا کولو او رضامندي په خاطر هغې ته درواغ ووایې ورته روا ده. دا حدیث امام طبرانی (متوفی ٣٦٠هـ ٩٨٣م کال) په خپل معجم کی روایت کړی دی.

١- احیاء علوم الدین ج ٣ ص ١٣٨ بیان ما رخص فیه من الکذب

(c) ketabton.com: The Digital Library

دامام شوکانی نظر:

امام شوکانی رحمه الله (متوفی ۱۲۵۰هـ ۱۸۷۳م کال) په خپل کتاب نیل الاوطار کی له طولانی بحث او تحقیق څخه وروسته ویلی دی:

«واتفقوا علی جواز الکذب عند الاضطرار کما لو قصد ظالم قتل رجل وهو مختف عنده فله ان ینفی کونه عنده ویحلف علی ذلک ولا یاثم.» (۱)

ترجمه: *داسلامی امت فقهاؤ پردې باندی اتفاق کړی دی چی دسخت مجبوریت په مهال کی دروغ ویل روا دی لکه چی یو ظالم دیو بی گناه سړی په ناحقه سره دوژلو اراده وکړی او هغه بیچاره له تا سره ځان پټ کړی او ظالم قاتل له تا څخه دهغه پوښتنه وکړی نو تا ته پکار دی چی هغه ته انکار وکړی او ورته ووایه چی له تا سره نشته او که پردی باندی قسم هم ورته وکړی نو پری نه گنهگاریږی.*

د ازهر پوهنتون دشیخ منصور علی ناصف فتوی:

دمصر د ازهر دپوهنتون معاصر سکالر او محدث شیخ منصور علی ناصف په خپل کتاب غایة المأمول شرح تاج الاصول کی پدی باره کی ویلی دی: **«وانما جاز الکذب و هو حرام فی هذه الامور لأهمیتها، فان الجیش حصن الامة فاذا انکسر ذهبت وضاعت، والخصام و الشقاق رأس کل مصیبة وبلاء والوفاق اصل کل خیر وفلاح، و لا اسرة الزوجیة هی الافراد التی تتکون منها الأمة فاذا نشأ الا ولاد بین ابوین لا تزاع بینهما بل یتبادلان الاجلال والمودة فانها تنشاء غالبا ذریتطیبة و نباتاً حسنا یکون دعامة قویة فی أمة تعیش فی هناء وسعادة.»** (۲)

۱- نیل الاوطار اووم توک ۲۹۲ باب الکذب فی الحرب دمصطفی بابی دمصر چاپ

۲- غایة المأمول پنځم توک ٤٤ مخ دبیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: *په تحقیق سره درواغ ویل په دغو دري امورو کی رواشوی دی سره له دی چی درواغ ویل شرعاً حرام دی. علت یې دادی چی دری واړه امور دأمت په بقاء او سالمیت کی بنستیز نخچ لری. ځکه چی فوځ داسلامی امت د سالمیت ټینګه کلاده که چیری دغه کلاماته شی نو اسلامی امت به دړی وړی او د دښمن په لاس به تالاترغه شی.*

نو که چیری د دغی کلادژغورنی له پاره درواغو ویلوته اړتیا پیداشی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته اجازه ورکړی ده.

په سوله کی درواغ ویل ځکه روا دی چی خپل منځی جنګونه، شخړی او اختلافات د ټولو مصیبتونو، بدمرغیو او برباد یوبنسټ او پیلامه ده، پداسی حال کی چی اتفاق، ورورولی، خپل منځی روغه جوړه او صمیمیت د ټولو ښیګړو او هرډول نیکمرغیو اساس دی. نو که چیری دجنګونو اختلافاتو او شخړو دختمولو له پاره او دامنیت او ورورولی داعادی له پاره په سوله کی درواغ ویلوته سخت ضرورت شی او له درواغ ویلو څخه پرته سوله ممکنه نه وی نو اسلامی شریعت اجازه ورته ورکړی ده.

دغه راز کورنی نظام او ازدواجی تړون دکهول او بیا د ټولنی دجوړیدو بنسټ دی نو که چیری په داسی کهول کی داولاد روزنه وشی چی دمور او پلار تر منځ نزاع نه وی بلکی مینه او متقابله احترام وی نو اولاد دنیک وی او د ټولنی ګټوره ستن وی نو که دزوجینو ترمنځ دسوله ئیز ژوند دتداوم له پاره درواغ وویل شی روادی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله کول د الله تعالی حکم دی

د خلکو ترمنځ سوله کول د الله تعالی امر او حکم دی او مسلمانانو ته یې د قرآن کریم د انفال په سورت کې داسې فرمایلي دي:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهٗ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ. (١)

ترجمه: *ای مسلمانانو! پس تاسی له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کې سوله او د الله تعالی او د ده د رسول حضرت محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت وکړئ که چیرې تاسی مومنان یاست.*

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې الله تعالی د ایمان او اسلام د صحت له پاره داشرط لګولی دی چې له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کې نزاع او جنګونه، شخړې او اختلافونه مه سره کوئ ځکه چې الله تعالی ستاسی ترمنځ اختلاف، بې اتفاقي او خپل منځي هر ډول، لفظي وي او که وهل ټکول او یا قتلان وي، کورني وي او که اجتماعي، د دوه کسانو ترمنځ وي او که د دوه ډلو یا دوه اسلامي حکومتونو او یا دوه ملتونو یا د ملت او حکومت ترمنځ وي حرام ګرځولي دي.

نو هر هغه څوک چې ریښتیني مومن او مسلمان وي هغه په خپل منځ کې له اختلاف څخه ډډه کوي. او که احیاناً د نفس او شیطان په لمسه د دوی ترمنځه اختلاف پیدا شي برابره خبره ده دغه اختلاف عقیدوي، که علمي وي، حقوقي وي او که سیاسي وي، په غلطي سره وي او که په قصد سره وي، په خپله وي او که د نورو په لمسون وي. الله تعالی مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په خپل منځ کې سوله سره وکړي او د اسلام او مسلماني حقیقت په ځانونو کې پیدا کړي.

تقوی: په پورتني مبارک آیت کې د سولې د تحقق له پاره بنسټیز معیار او شرط تقوی او له

---

١ – د انفال سورت لومړی ایت نهمه سپاره ٨ سورت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله تعالی څخه ویره په الله او په اخیرة باندی دایمان لرلو، دالله تعالی او د ده درسول د اطاعت په چمبه کی تاکلی دی. او دایو حقیقت دی او تجربی هم ثابته کړی ده چی که چیری په دواړو جنگیالیو ډلوکی تقوی او له الله تعالی څخه ویره موجوده وی نو دکلونو کشاله په څوساعتونو؛ بلکی په څوملتهونو او دقیقو کی هواریږی او سوله منځ ته راځی چی دمثال په توگه یې یوه نمونه دلته وړاندې کوم.

د حضرت حسن او حضرت معاویه رضی الله عنهما ترمنځ سوله

کله چی په ٤٠هـ، ٦٦١م امیرالمؤمنین علی رض دخوار جوله پلوه شهید کړای شو، نو دهغه له تدفین څخه وروسته دحضرت علی کرم الله وجهه له مشر ځلوینبت کلن زوی حضرت حسن رضی الله عنه سره دکوفی خلکو بیعت وکړ او حضرت معاویه رضی الله عنه ته یې پیغام ولیږه چی کوفی ته حاضر شی او بیعت ورسره وکړی. مگر حضرت معاویه رضی الله عنه له بیعت څخه انکاروکړ. او دواړو دخپل منځی جنگ له پاره دخلافت او حکومت په مسئله تیاری نیوه تردې چی د ٤١هـ، ٦٦١م دربیع الأول په میاشت کی دواړو خواؤد جنگ ډگر ته خپلی لښکری ولیږ دولی.

حضرت حسن رضی الله عنه له خپل هغه ځلوینبت زره کسیز فوځ سره له کوفی څخه دشام لوری ته رهی شو چی د ده له پلار حضرت علی رضی الله عنه سره یې پر مرگ باندی بیعت کړی ؤ. دامام حسن فوځ مداین ته ورسیده او هلته په قصر بیضاء کی تم شو، مدائن دشام، حجاز او عراق پرپولو باندې واقع دی. او مدائن دری نیم زره ۳۵۰۰ قبل مسیح دحضرت صالح علیه السلام او دهغه دامت دهستو گنی سیمه او هیوادؤ.

له بل پلوه حضرت معاویه رضی الله عنه له سل زره «یو لک» شامی فوځ سره دکوفی پلوته رهی شو او په مسکن نومی سیمی کی دشام په پوله دجیل نو می نهرته څیرمه ډیره شو او دواړه فوځونه یوبل ته له ورایه ښکار یدل. (۱)

---

۱ - الکامل فی التاریخ دویم توک ٤٤٥ مخ دبیروت د ١٤٠٨هـ، ۱۹۸۹ چاپ مصنف امام ابن اثیر متوفی ٦٣٠هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام حسن رضی الله عنه د جنګ له پیل څخه د مخه یوه ورځ کله چي دواړو فوځونو ته نظر وکړ نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه فرمان وریه یاد شو چي ده له ابوبکرة رضی الله عنه څخه اوریدلی ؤ او هغه داسي چي له حضرت ابوبکره څخه روایت دی چي هغه ویلی دی: یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم پر منبر ناست و او حسن ته يې وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او بیا يې وفرمایل: زما دغه زوی سردار دی او الله تعالی به د ده په ذریعه د مسلمانانو د دوه لویو ډلو ترمنځ سوله وکړي.

له بل پلوه کله چي حضرت معاویه رضی الله عنه ته عمرو بن العاص رضی الله عنه وویل: دواړه پلوه لوی لوی فوځونه سره مخامخ شوی دی او ترهغه پوری به یو هم په شالاړنه شي چي هغه بل يې ختم کړی نه وی. حضرت معاویه رضی الله عنه چي د ابن العاص د اخبره واوریده نو په ژړاشو او حضرت عمروبن العاص ته يې په ځواب کي وویل: ای عمرو! که چیری هاغه لښکریان دغه لښکریان په جنګ کي قتل کړي او دغه لښکریان هغه ووژني نو د هغه لښکر د وژل شو یو د کونډو او یتیمانو اولادونو پالنه به څوک کوی او په قیامت کي به يې زه څه ځواب کوم؟ او د دی لښکر د وژل شو یو د کونډو او یتیمانو پالنه به څوک کوی او په قیامت کي به يې زه څه ځواب کوم؟(١)

امام بخاری رحمة الله علیه (متوفی ٢٥٦ هـ، ٨٧٩م کال) په صحیح بخاری کي دغه پیښه په مروی حدیث کي داسي راغونډه کړي او روایت کړی ده:

عَنْ اَبِی مُوسَی قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ یَقُولُ اسْتَقْبَلَ وَاللهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ مَعَاوِیَةَ بِکَتَائِبَ اَمْثَالِ الْجِبَالِ، فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: اِنِّی لَأَرَی کَتَائِبَ لَا تُوَلِّی حَتَّی تَقْتُلَ اَقْرَانَهَا، فَقَالَ لَهُ مَعَاوِیَةُ وَاللهِ کَانَ خَیْرَ الرَّجُلَیْنِ: اَیْ عَمْرٍو: اِنْ قَتَلَ هٰؤُلَاءِ، هٰؤُلَاءِ

١ - العواصم من القواصم دویم ټوک ١٩٩ مخ د لاهور چاپ مصنف امام او قاضی ابوبکر بن عربی اندلسی متوفی ٥٤٣ هـ، ١١٦٦م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَ هؤُلاءِ مَنْ لی بِاُمُورِ النَّاسِ؟ مَنْ لِی بِنِسَائِهِمْ مَنْ لِی بِضَیْعَتِهِمْ فَبَعَثَ اِلَیْهِ رَجُلَیْنِ مِنْ قُرَیْشٍ مِنْ بَنِی عَبْدِ شَمْسٍ، عَبْدَالرَّحْمٰنِ بْنَ سَمُرَةَ وَ عَبْدَاللّٰهِ بْنَ عَامِرِ بْنِ کُرَیْزٍ فَقَالَ: اذْهَبَا اِلٰی هٰذَا الرَّجُلِ فَاعْرِضَا عَلَیْهِ وَ قُوْلَا لَهُ وَ اطْلُبَا اِلَیْهِ فَاَتَیَاهُ فَدَخَلَا عَلَیْهِ فَتَکَلَّمَا وَ قَالَا لَهُ وَ طَلَبَا اِلَیْهِ فَقَالَ لَهُمَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ اِنَّا بَنُو عَبْدِالْمُطَّلِبْ قَدْ اَصَبْنَا مِنْ هٰذَا الْمَالِ وَ اِنَّ هٰذِهِ الْاُمَّةَ قَدْ عَاثَتْ فِی دِمَائِهَا قَالَا: فَاِنَّهُ یَعْرِضُ عَلَیْكَ کَذَا وَ کَذَا وَ یَطْلُبُ اِلَیْكَ وَ یَسْأَلُكَ. قَالَ مَنْ لِی بِهٰذَا؟ قَالَا: نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَمَا سَأَلَهُمَا شَیْئًا اِلَّا قَالَا نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَصَالَحَهُ فَقَالَ الْحَسَنُ: وَ لَقَدْ سَمِعْتُ اَبَابَکْرَةَ یَقُولُ: رَأَیْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ عَلَی الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ اِلٰی جَنْبِهِ وَ یُقْبِلُ عَلَی النَّاسِ مَرَّةً وَ عَلَیْهِ اُخْرٰی وَ یَقُولُ: اِنَّ ابْنِی هٰذا سَیِّدٌ وَ لَعَلَّ اللّٰهَ یُصْلِحُ بِهِ بَیْنَ فِئَتَیْنِ عَظِیْمَتَیْنِ». (۱)

ترجمه: له ابو موسی اسرائیل بن موسی بصری څخه روایت شوی چې ویلی یې دی: ماله حضرت حسن بصری رضی الله عنه (متوفی ۱۱۰ هـ ۷۲۷ م کال) څخه واوریدل چې ویې ویل: په الله تعالی قسم دی حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما (متوفی ۴۹ هـ ۶۷۲ م کال) څخه کله چې د حضرت معاویه رضی الله عنه (متوفی ۶۰ هـ، ۶۸۲ م کال) په مقابل کې دغرونو په شان لویې لویې لښکرې د جنګ له پاره تیارې کړې. نو دغو په لیدو سره حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه (متوفی ۴۳ هـ، ۶۶۶ م کال) حضرت معاویه ته وویل: زه د داسې لښکرو کتارونه وینم چې تر هغه پورې به بیرته ستانه نه شي چې تر څو خپل سیالان حریفان قتل نه کړي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې والله له عمرو بن العاص څخه غوره وځکه چې سوله یې غوښته عمرو بن العاص ته چې د جنګ هڅونه یې کوله وویل: ای عمرو: که چیرې زما لښکر د هغه فوځیان او د هغه لښکر زما فوځیان قتل کړي نو د الله

۱- صحیح بخاري ځلورم ټوک ۶۱۳ مخ کتاب الصلح د ملتان چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په حضورکي به زما ځواب څوک و وايي او بيا د دغو مقتولينو او وژل شو يو مسلمانانو کونډو ښځو او يتيمانو پالنه به زماله پلوه څوک کوي، او د دوی مسئول به څوک وي؟
له همدی کبله حضرت معاويه رضی الله عنه له خپل پلوه د قريشو دبنو عبد شمس د قبيلې دوه تنه صحابه کرام حضرت عبدالرحمن بن سمرة د کابل فاتح (متوفی ۵۱ هـ ۶۷۴م کال) او حضرت عبدالله بن عامر بن کريز دبلخ او تالقانو فاتح (متوفی ۵۹ هـ، ۶۸۲م کال) رضی الله عنهما. (۱)
حضرت حسن رضی الله عنه ته دسولې له پاره وليږل او هغوی دواړو ته يې وويل: تاسی دواړه د غه سړی ته لاړ شی او د سولې کولو وړانديزو رته وکړی، او پدی باره کې تاسی دواړه خبری ورسره وکړئ، او د هغه دسولې چې هر څومره او هر ډول شرطونه او غوښتنې وی، زماله پلوه دهغو د پوره کولو ذمه واری تاسی دواړه پر غاړه واخلئ.
هغوی دواړه امام حسن رضی الله عنه ته لاړل، له هغه سره يې خبری وکړی او د معاويه رضی الله عنه دسولې پيغام يې ورته ورساوه. امام حسن رضی الله عنه دوی ته وويل: په تحقيق سره مونږ د عبدالمطلب او لاديو او مونږ دخلافت په ذريعه دغه مالونه دالله مخلوق ته ورکوو، او په تحقيق سره تر اوسه پوری دغه اسلامی امت خپلې وينی بهولې دی او په خپلو وينوکې لمبيدلی دی. هغوی دواړو ورته وويل: له همدی امله خو تا ته معاويه رضی الله عنه دسولې وړانديز کړی دی او تا ته دغه او دغه امتيازات درکوی او له تاڅخه ستادسولې دشرطونو پوښتنه کوی. حضرت حسن ورته وويل:
زما دسولې دغوښتنو او شرطونو د پوره کولو ضمانت به څوک وکړی؟ هغوی دواړو، ورته وويل: مونږ دواړه ستا دغوښتنو د پوره کولو دهغه له پلوه ضامن او ذمه وار يو. حضرت

۱- طبقات ابن سعد پنځم ټوک ۲۳ مخ بيروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی ۲۳۰ هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستيعاب فی معرفة الاصحاب دويم ټوک ۳۷۸ دبيروت ۱۴۱۵ هـ چاپ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی ۴۶۳ هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسن رضی الله عنه به دسولی چی هر شرط وړاندی کړ هغوی دواړو به ورته ویل: مونږ یې د پوره کولو ذمه وار یو. پس حضرت امام حسن رضی الله عنه دخپلو شرطونو له تضمین څخه وروسته(۱) له هغوی سره سوله وکړه.

حضرت حسن بصری رضی الله عنه ویلی دی: ما له ابوبکرة رضی الله عنه (متوفی ۵٤ هـ کال) نفیع بن مسروح - مسروق څخه واوریدل چی ویې ویل: ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیده چی پر منبر باندی ناست و او حسن رضی الله عنه یې ترڅنګ ناست و. رسول اللّه صلی الله علیه وسلم حضرت حسن ته وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او ویې فرمایل: زما دغه زوی سردار دی او ښایې الله تعالي به دده په ذریعه دمسلمانانو ددوه لویو ډلو ترمنځ سوله راولی.

نتیجه: تاریخ پوهانو لیکلی دی: حضرت حسن رضی الله عنه له خپل خلافت څخه تیر شو او دمسلمانانو وینی تویولو ته تیار نه شو او له شپږ میاشتی خلافت کولو څخه وروسته یې په سنه ٤۱ هـ ٦٦۱م دربیع الاول په میاشت کی دحضرت معاویه رضی الله عنه په لاس بیعت وکړ او له بیعت کولو څخه وروسته یې مدینی ته کوچ وکړ او هلته په سنه ۵۹هـ ٦٦۹م کی د پنجشنبی په ورځ دربیع الاول په یوولسمه د ٤٦ کلونو په عمر وفات شو او په جنة البقیع کی دخپلی مور بی بی فاطمه ترڅنګ دفن کړای شو.(۲)

۱- طبقات ابن سعد پنځم توک ۲۳ مخ بیروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی سنه ۲۳۰هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب دویم توک ۳۷۸ دبیروت چاپ ۱٤۱۵هـ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی سنه ٤٦۳هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة

۲- الامامة والسیاسة لومړی توک ۱۷٤ - ۱۷۵ مخونه مصنف ابن قتیبه دینوری متوفی سنه ۲۷٦هـ ۸۹۹م مروج الذهب دویم توک ٤۲٦ مخ مصنف: امام مسعودی متوفی سنه ۳٤٦هـ ۹٦۹م - تاریخ ابن خلدون دویم توک ۵۳۰ مخ پرله پسی مصنف امام ابن خلدون متوفی سنه ۸۰۸هـ ۱٤۳۱م الکامل فی التاریخ دویم توک ٤٤۵ مخ مصنف امام ابن اثیر متوفی سنه ٦۳۰هـ ۱۲۵۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام حسن رضی اللّه عنه دهغی تقوی په نتیجه کی هغه پنځه کلنه اختلافی مسئله په څو ساعتونو کی حل او هواره کړه چی په زرگونو قدسیه نفسونه داجتهاد په وجه پکی شهیدان او امت پر دوو برخو پکی ویشلی شوی و، چی اللّه تعالی یې نصیب کړی وه، او داللّه تعالی پردی فرمان یې عمل وکړ چی «فاتقوا اللّه واصلحوا ذات بینکم»، امت یې بیرته متحد کړ او دغه کال ته دسنة الجماعة نوم ورکړای شو، یعنی داتحاد او یووالی کال.

اوس هم که په مونږ کی د تقوی ماده پیدا شی داسلامی امت ټولی ستونزی به سم له لاسه هواری شی او تیت او پرک ملتونه، خوری وری پرگنی به سره یو شی، او ټولی هغه بدمرغی به په نیکمرغی بدلی شی چی دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو په نتیجه کی منځته راغلی دی، اودامت ټوله هوساینه او نیکمرغی یې تالا ترغه کړی ده.

هو، تقوی هغه بی سیاله نسخه ده چی دانسان ملکوتی صفت پیاوړی کوی او کله چی دغه صفت پیاوړی شی نفس اماره وژل کیږی چی په نتیجه کی یې انسان روحانی مقام ترلاسه کوی دځان غوښتنی او ځان پالنی روحیه پکی ختمیږی، داللّه تعالی پر مخلوق یې زړه سوی او مهربانی پیدا کیږی، دمادیاتو د ترلاسه کولو له پاره نه خوله چاسره دجنگ او اختلاف تابیه نیسی او نه دخپلو مادی اغراضو، جاه او جلال له پاره دمعصومو انسانانو معصومی وینی تویول لاڅه کوی دخپه کولو تصور یې هم نه کوی. دا دتقوی برکت دی په چا کی چی دغه الهی نسخه پیدا شی هغه پخپله هم سوله کوی او دخلکو ترمنځ هم سوله کوی. په کوم شخص کی چی داللّه تعالی دغه تجویز کړی نسخه پیدا شی هغه له خپل اماره نفس څخه پرته له بل هیچا سره هم جنگ نه کوی، مولانا جلال الدین رومی (رح) متوفی سنه ۶۷۲هـ ۱۲۹۵م ویلی دی چی داسی وگړی خو دخپل نفس په تزکیه داسی مصروف وی چی دخلکو ترمنځ سولی کولو ته هم وخت نه لری لکه چی په خپل نامتو کتاب مثنوی کی یې ویلی دی:

خـود چه جـای جنگ و جـدال نیک و بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـین عـالـم از صلحـهـا هم مـیـرمـد
بسـودایي جـانان زجـان مـشـتـغـل ،
بذکـر حـبـیب ازجـهـان مـشـتـغـل

تقوی په انسـان کی داسی صـفت او ملکه پیدا کـوی چی دښمنان هم په خـپلو سـوله دوستوخبرو سره دوستان گرځوی لکه چی سعدی شیرازی (متوفی ۶۹۱هـ ۱۳۱٤م کال) په خپل منظوم کلام کی ویلی دی:

شنیـــدم کــــه مــــردان راه خـــدا
دل دشـــــــمنـان هـم نـکـردنـد تـنـگ
تـرا کی مـــیــســـر شـــود این مـــقـــام
کـه با دوســتــانت خـلافـست وجنگ(۱)

الله تعالی دې په مونږ تهولو کی، یعنی جنګیالیو او هم سوله کوونکو کی د تقوی عنصر پیدا کړی څو اوسنی کشالی دوروری په مؤمنانه فضا کی هواری کړای شو الله تعالی او هم ملت ته له گرمتیا څخه نجات ومومو.

سوله کول غوره عمل دی

داسلام په مقدس دین کی دخلکو ترمنځ سوله کول هغه غوره او نیک عمل دی چی الله تعالی یې په قرآن مجید کی ستاینه کړی او فرمایلی یې دي:

«لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَجْوَاهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَالِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا.» (۲)

ترجمه: *نشته خیر او نیکی په ډیرو کی له پټو خبرو، جرګو او غونډو کولو او مشورو کولو د دوی کی*

۱- گلستان لومړی برخه ۱۱۱ مخ د ملتان چاپ
۲- د نساء سورة ۱۱٤ - آیت پنځمه سپاره ۱۷ رکوع ٤ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر پرته دهغه چا له غونډو کولو او مشورو څخه چې خلکو ته امر کوي دصدقاتو په ورکولو سره او دنورو نیکو چارو په کولو سره او دخلکو ترمنځ دسولې په کولو سره او هغه څوک چې دغه دري واړه چارې یا هره کومه یوه خاص دالله تعالی درضامندۍ دترلاسه کولو په خاطر وکړي، نو مونږ به ډیر ژر دوی ته لوی اجر او ثواب ورکړو.

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې الله تعالی نوری ټولې هغه غونډې، مشورې، مرکې او خپل منځي پټ خواله کول بې ارزښته گڼلې دي چې صرف ددنیوي اغراضو او مقاصدو دترلاسه کولو په خاطر وي؛ بلکې دالله تعالی په نزد صرف هغه غونډې او پټ پټیونې غوره او دثواب جوگه دي چې ددرې اجتماعي چارو دترسره کولو له پاره وي:

١- لومړۍ هغه غونډې چې له بې وزلو او مستمندو، وګړو سره دمرستې کولو په خاطر وي. دهغوی دخوراک، پوښاک، تعلیم، درملو او علاج، مسکن او نورو اړتیاؤ دپوره کولو په خاطر غونډه وکړای شي او بیا ددغې غونډې وګړي مشوره سره وکړي او بیا دبشري ټولنې بډای او شتمنو اغنیاؤ ته بلنه او ددې خبرې دعوت ورکړي چې دخپلو صدقاتو فرضي وي او که نفلي وي په ورکولو سره دمصیبت ځپلو او بې وزلو مرسته وکړي.

٢- خلکو ته دنیکو چارو دکولو او له ناوړو چارو څخه دمنعه کولو په خاطر غونډې او مشورې او دټولنې داصلاح په تکل سره غونډیدل او بیا پردې فیصله او مشوره کول چې خپل دامر بالمعروف او نهی عن المنکر اصلاحي فریضه او دعوت څرنګ اغیز من ګرځولی شي او دمنکراتو مخنیوی باید څرنګ وکړی شي د دعوت منهج او اسلوب باید څرنګ وي او ..

٣- دریم دخلکو ترمنځ دسولې او روغې جوړې کولو له پاره غونډې او مشورې کول، او دخپلې سولې دپروسې دکامیابو لوله پاره پلانونه او اژنداوې جوړول أو بیا هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلي کول. برابره خبره ده که سوله کول په حقوقو کي وي او که د جنگونو په ختمولو کي وي، د دوه کسانو رمنځ وي او که د دوه ډلو يا حکومتونو ترمنځ وي.

يادونه: تفسير پوهانو ويلي دي: صدقات او د خلکو ترمنځ سوله کول دواړه په معروف کي شامل دي ځکه چي دغه دواړه هم نيکي چاري دي. (۱)

مگر دا چي الله تعالی دغه دواړه په خاصه توگه ذکر کړي دي د دوی پر اهميت باندي دلالت کوي ځکه هر هغه څه چي له تعميم څخه وروسته بيا دويم ځل په خصوصيت سره ذکر کولي شي هغه ډير زيات مهم وي.

د ثواب گټلو شرط: د دغو دري واړو د ثوابونو د گټلو له پاره الله تعالی په دغه مبارک آيت کي دا شرط لگولی دی چي خاص د الله تعالی د رضامندی د ترلاسه کولو له پاره وي. يعني د دنيوی مقاصدو له پاره نه وي، د ريا ء او ځان ښودني له پاره نه وي، د ځانونو د مطرح کولو په خاطر نه وي. او که چيري د دغو اهدافو د ترلاسه کولو په خاطر وي نو په دنيا کي يې د خلکو په انظارو کي سپکوي د سولي هلي ځلي يې له ناکامی سره مخ کوي او له بل پلوه له هغو عظيمو اجرونو او ثوابونو څخه محروم او بی برخي کيږي چي الله تعالی يې له مخلصو سوله کوونکو او مصلحينو سره وعده کړي ده او هغه دا دي:

۱- تفسير قرطبی دريم ټوک ۲٤٥ مخ، تفسير معارف القرآن دويم ټوک ٥٤٦ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسولې فضائل أو ثوابونه:

په ذکر شوی مبارک آیت کې الله تعالی چې د کوم عظیم اجر وعده له مخلصو سوله کوونکو سره کړې ده رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه تشریح په خپل مبارک حدیث کې داسې کړیده:

١- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ یَقُولُ: مَنْ اَصْلَحَ بَیْنَ اِثْنَیْنِ اِسْتُوجِبَ ثَوَابَ شَهِیْد.

ترجمه: *له ابوهریره رضی الله عنه (متوفی ٥٩ هـ کال) څخه روایت دی چې ویلی یې دي: ما له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل چې ویې فرمایل: چاچې د دوه کسانو یا دوه ډلو یا دوه حکومتونو تر منځ سوله وکړه دیوشهید ثوابه ورته واجب او لازم شو.*

٢- عَنْ اَنَسٍ بْنِ مَالِكٍ رَضِیَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَنْ اَصْلَحَ بَیْنَ اِثْنَیْنْ اَعْطَاهُ اللهُ بِکُلِ کَلِمَةَ عِتْقَ رَقَبَة.

ترجمه: *حضرت أنس بن مالک (متوفی ١٠٣ هـ، ٧٢٦ م کال) رضی الله عنه ویلی دي: چاچې د دوه کسانو یا دوه ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکې ته دسولې د هرې خبرې کولو په بدل کې د یو مریې دازادولو اجراو ثواب ورکړي.*

٣-« وقال اوزاعی: ماخطوة احب الی الله عزوجل من خطوة فی اصلاح ذات البین و من اصلح بین اثنین کتب الله له براءة من النار. »

ترجمه: *امام اوزاعی عبدالرحمن بن عمرو (متوفی ٧٠ ٥هـ، ٦٨٠ م کال) رحمة الله علیه ویلی دي:*

الله تعالی ته له هغه قدم او گام اخیستلو څخه بل هیڅ یو قدم هم محبوب نه دی چې د خلکو تر منځ د سولې کولو له پاره او چت کړای شي، یعنی په ټولو گرځیدو را گرځیدو او سفرونو کې د سولې له پاره گرځیدل را گرځیدل غوره دي. او چاچې د دوه کسانو یا دوو ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکې ته د دوزخ له اور څخه د خلاصون اجر او ثواب په عملنامه کې ولیکي. یعنی یوه سوله کول له جهنم څخه د نجات او خلاصون سبب گرځیږي پدې شرط چې د الله د رضامندی په خاطروي.(١)

١- تفسیر قرطبی دریم ټوک ٢٤٧ مخ د بیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله کول له نفلي عبادت څخه أفضل دئ:

په اسلامي اجتماعي نظام کې دخلکو ترمنځ سوله کول خوراهسک مقام او فضیلت لري ان تر دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له نفلي روژې نیولو او په شپه کې تمامه شپه له نفلي لمونځ کولو څخه افضل عمل ګڼلی دی لکه چې په یو حدیث کې یې فرمایلي دي:

«عَنْ اَبِیْ الدَرْدَاء قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلّی اللّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: اَلَا اُخْبِرُکُمْ بِاَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِیَامِ وَالصَلٰوةِ وَالصَدَقَةِ، قَالُوا: بَلٰی یَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: اِصْلَاحُ ذَاتِ البَیْنِ وَ فَسَادُ ذَاتِ البَیْنِ الحَالِقَةُ.» (۱)

ترجمه: *له حضرت ابو درداء رضي الله عنه (متوفی ۳۲ هـ، ۶۵۵ م کال) څخه روایت دی چې ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: ایا زه تاسې ته پر داسې یو عمل خبر درنه کړم چې دهغه کول له نفلي روژې نیولو څخه او له نفلي لمونځ کولو او له خیراتونو ورکولو څخه زیات افضل او له دغو ټولو څخه زیات ثواب لري؟ صحابه کرامو وویل: هو، ای دالله تعالی رسوله راته ویې ښیه حضرت رسول اکرم وفرمایل: دغه عمل دخلکو ترمنځ سوله کول دي. او دخلکو ترمنځ اختلاف او دښمنۍ پیدا کول او خلک په جنګ سره اچول دا اختلاف اچوونکې دین ختموي.*

امام خطابي رحمة الله علیه ویلي دي: په دغه مبارک حدیث کې دخلکو ترمنځ سولې کولو ته ترغیب او هڅونه ده او دخلکو تر منځ داختلافاتو له پیدا کولو او جنګولو څخه ممانعت دی. او سوله ځکه له نفلي عباداتو څخه غوره ده چې نفلي عبادت کوونکی دعبادت په کولو سره صرف خپل ځان ته ګټه رسوي. پداسې حال کې چې دخلکو تر منځ سوله کوونکی خلکو او ټولنې ته ګټه رسوي، او په اسلام کې اجتماعي مشروعي ګټورې چارې له فردي چارو څخه زیات فضیلت لري او پدې کې خو هیڅ شک نشته چې د اسلام مقدس دین اجتماعي دین دی. (۲)

۱- سنن ابی داود دویم ټوک ۳۲۵ مخ دملتان چاپ.

۲- عون المعبود ۱۳ ټوک ۲۱٤ مخ مع الزیادة دارالفکر بیروت ۱٤۱۵هـ، ۱۹۹۵م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله ئیز ژوند او اسلام

دا یومنل شوی حقیقت دی چی د اسلام مقدس دین دیو داسی مهذب نظام نوم دی چی ټول اصول او قوانین یې دکائناتو د لا یزال خالق له پلوه دی او دغه نظام په خپله الله تعالی اسلام نومولی دی چی دسلامتی او روغی جوړی او د تسلیم په معنا سره دی.
داسلام مقدس دین خپلو معتقدینو ته دا ښودنه کړی ده چی انسان اجتماعی مخلوق دی او له اجتماع څخه پر ته ژوند نه شی کولای او نه دژوند ټولی اړتیاوی په تنهائی سره پوره کولی شی. (۱)

له همدی کبله یې له یوبل سره دسوله ئیز او ډاډمن ژوند کولو او یوبل ته دزیان نه رسولو حکم کړی دی ځوهغه مقصد چی په زمکه کی دانسان په حاکم گرځولو کی دی چی دزمکی اعماردی په ښه توگه پوره شی. دسوله ئیز ژوند له پاره یې قوانین ورته کیښودل او دهغوی دښودنی له پاره الله تعالی وخت په وخت انبیاء مبعوث کړل چی وروستی نبی ئې حضرت خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دی چی دانبیاو دبعثت لړۍ یې پری ختمه کړه، او حضرت محمدصلی الله علیه وآله وسلم په (۶۲۳ مسیحی کال) کی او د خپل نیکمرغه هجرت (په لومړی ۱ هـ کال) کی کله چی مدینی منوری ته یې دالله تعالی په اذن او دانصارو په بیابیا بلنه هجرت وکړنو داسلامی حکومت لومړۍ بنسټ یې له یوبل سره دسوله ئیز ژوند په کولو کی کیښود او د دغه مهم ضرورت له پاره یې یو قرار داد ولیکه چی پنځه ویشت مادی لری چی ځوارلس یې دمسلمانانو په خپل منځ کی دسوله ئیز ژوند له پاره وی او یوولس مادی یې دمسلمانانو او غیر اسلامی هغووگړو ترمنځ دسوله ئیز ژوند تیرولو په باره کی وی

۱- حجة الله البالغه لومړی ټوک ۵۰ مخ دلاهور چاپ ۱۴۰۲ هـ ۱۹۸۱ م مصنف شاه ولی الله متوفی ۱۱۷۶هـ، ۱۹۹۰م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په مدینه منوره کې سره او سیدلي چې په سرکې یې د یهودیانو درې قبیلې بنو قریظه، بنوقینُقاع او بنونضیر وې. او له مشرکانو څخه د عربود اوس او خزرج هغه وګړي وچې لا مسلمان شوي نه ؤ. او د غه قرار داد، د مدینې په میثاق یعنی تړون او قرار داد سره و نوموړی شو چې سیرت لیکونکو په اجمالي او تفصیلي توګه سره ذکر کړی دی او هغه تاریخی، ابدي لومړی میثاق او د هغه مادې زه د درنو لوستونکو د معلوماتو د زیاتولو او د خپلې مدعی د ثبوت له پاره دلته ذکر کول ضروري ګڼم:

بسم الله الرحمن الرحیم

د مدینې میثاق

دا یو تړون دی چې د محمد نبي امي «صلی الله علیه وسلم» په امر د قریشو او د یثرب او د دوی د پلویانو او له دوی سره په جنګ کې د ګډون کوونکو ترمنځ لیکلی کیږي.

لومړی ماده: ټول مسلمانان ایکي یو امت دی.

دویمه ماده: د قریشو مهاجرین به د پخوا په شان د خپل بندیانو فدیه ورکوي او یو له بل سره به د دیت په ادا ءکولو کې مرسته کوي.

دریمه ماده: د انصارو ټولې قبیلې: بنوساعده بنوجشم، بنونجار، بنو عمروبن عوف، بنونبیت بنو ثعلبه، بنوجفنه او بنو شطنة او ټول مؤمنان به د پخوا په څیر لکه څرنګ چې د مومنانو دود دی د یوبل دیت به ورکوي او هم به د جنګي بندیانو فدیه ادا ء کوي.

څلورمه ماده: د پوروړیو او په اقتصادي بې وزلې کې له اخته وګړو سره به په معروفه توګه مرسته او مدد کولی شي.

پنځمه ماده: د ظالمانو، جنایت کوونکو او مفسدینو په خلاف به ټول مسلمانان یوموټی وي که څه هم کوم جنایت کوونکی د کوم مسلمان زوی هم وي.

شپږمه ماده: هیڅ یومومن به هم د کافر په ملاتړ مومن نه قتلوی، او نه به د مؤمن په مقابل کې د کافر پلوی کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوومه ماده: که چیری کوم ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړی هغه به د ټولو پناه ګڼلی کیږی او د ټولو مسلمانانو. ذمه واری یوه او سره مشتر که ده.
اتمه ماده: که چیری یهودیان زمونږ اطاعت وکړی نو پر هغوی به هیڅ تیری او ظلم نشی کولائ بلکی له هغوی سره به مرسته کولی شی.
نهمه ماده: د مسلمانانو سوله به ګډه او متفقه وی او انفرادی سوله هیڅ اعتبار نه لری؛ بلکی که له کومی قبیلی سره سوله کولی شی نو په ټولنیزه توګه به کولی شی او د جنګ په دوران کې به هیڅ مسلمان هم فردی سوله نه کوی.
لسمه ماده: مسلمانان به وار په وار جهاد ته ځی کله چی یوه ډله راشی نو بله د مه کوونکی ډله به لیږلی شی.
یوولسمه ماده: د ټولو مسلمانانو وینه سره برابره ده، او هغه مؤمنان په سمه لاره او نیکه دی چی متقیان وی.
دولسمه ماده: د مکی له قریشو سره به نه خومالی مرسته کولی شی، او نه به د مسلمانانو په خلاف هغوی ته پناه ورکولی شی.
دیارلسمه ماده: که چا کوم مسلمان په ظلم او ناحقه سره قتل کړی وی نو قاتل به یې قصاص کولی شی مګر دا چی د وژل شوی وارثان په دیت اخیستلو رضامند شی، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان یو موټی او سره متحد وی.
څوارلسمه ماده: د هری شخړی او معاملی فیصله او پریکړه به د الله تعالی له کتاب قرآن کریم او د محمد «صلی الله علیه وسلم له سنت سره سمه کولی شی.
پنځلسمه ماده: پر مدینه باندی د یرغل کولو په صورت کی د یرغل کوونکو په خلاف به یهودیان له مسلمانانو سره په جنګ او جنګی لګښتونو کی شریک او برخمن وی؛ داځکه چی دا به له خپل ټاټوبی او وطن څخه د دفاع جنګ وی.
شپاړسمه ماده: یهودیان به پرخپل دین عمل کوی او مسلمانان به پر خپل دین باندی عمل کوی،
اوولسمه ماده: یهودیانو، قبائلو دغه راز د دوی هم پیمانو او دوستانو ته به له قانون سره سم مدنی او د تابعیت حقوق ورکولی شی. مګر که له دوی څخه څوک د جنایت مرتکب شی سزا به هر ومرو، ورکولی شی.
اتلسمه ماده: د دی معاهدی او تړون پرګډون کوونکو باندی په یثرب یعنی مدینه کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرډول فتنه او فساد جوړول حرام او ممنوع دي.

نولسمه ماده: دجنایاتو په سزاګانو ورکولو کې به هیڅ ډول او دهیچاله پلوه هم خنډ کیدل او خنډونه پیدا کول زغملی نه شي، دوکه ورکوونکی او تړون ماتوونکي به په خپله خپل ځانونه له خطر سره مخامخ کړي. نیکي کوونکي به په حفاظت کې وي.

شلمه ماده: دمدیني ګاونډیانو او په مدینه کې پناه اخیستونکو له پاره هم همدغه حقوق دي او پر هغوی باندي به هم هیڅ ډول تیري نه شي کولای.

یویشتمه ماده: د دغه تړون دبرخوالو ترمنځ که چیري کومه شخړه او پیښه منځته راشي چي له هغي څخه دفساد پیدا کیدو، ویره وي نو فیصله به یې محمد صلی الله علیه وسلم دالله تعالی له قانون سره سمه کوي.

دوه ویستمه ماده: دمکي قریشو او دهغوی ملاتړ کوونکو ته به پناه نشي ورکولي.

درویشتمه ماده: له چاسره په سوله کولو کې به د دې معاهدی تړول اړخونه ګډوي. یعنی دمسلمانانو په شان به یهودیان هم د داسي صلحنامي پابند وي چي له کومي بهرني قبیلي سره شوي وي.

څلیریشتمه ماده: د دې تړون هر فریق دخپلي سیمی دساتني او له هغي څخه به د دفاع ذمه واروي.

پنځه ویشتمه ماده: دغه تړون ظالم او تیري کوونکي ته دسزاورکولو خنډ او مانع نه شي ګڼلي.

بیشکه الله تعالی دهغه چاساتونکی أومل دی چي متقي وي او محمد د الله رسول دی. (۱)

داده داسلام دمقدس دین دمدني او سوله ئیز. سیاسي او اجتماعي ژوند هغه بي سیاله وثیقه او تړون چي تر دغه وخت پوري یي هیچا هم مثال نه لیدلی و اونه یي اوریدلی او نه

۱- خیار المقول فی سیرة الرسول ج ۲ ص ۵۹ مصنف شیخ مصطفی الغیلاني، بیروت ۱۳۲۳ هـ ۱۹۰۵م
البدایه والنهایه دریم ټوک ۲۲۵-۲۲۶ دلاهور چاپ مصنف حافظ ابن کثیر متوفی ۷۷٤هـ، ۱۳۸۷م
جوامع السیرت دویم ټوک ۱۱۹ دکراچي چاپ ۱٤۱۱ هـ مصنف امام ابن حزم متوفی ٤٥٦هـ ۱۰۷۹م
سیرت ابن هشام دویم ټوک ۱٤۷ - ۱۵۰ مخونه دمصطفی بابی چاپ مصری ۱۳۵۵ هـ، ۱۹۳٦م مصنف عبدالملک. بن هشام حمیری متوفی ۲۱۳هـ، ۸۳٦م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادونه:

ځینو لیک والانو د مدینې د میثاق مادې له پنځه ویشتو څخه زیاتې لیکلې دي او ځینو کمې لیکلې دي. د دې سبب دا دی چې په ځینو مادو کې د «الف، ب، ج اجزاء دي هغه یې

- هم ځانګړې مادې نیولې دي چې په دې توګه ځینو هغه تر دوه پنځوس پورې رسولې دي او چا چې کمې نیولې دي هغوی دوه دوه مادې یو ځای کړې دي خو په اصل کې همدغه پنځه ویشت مادې دي او ما دغه شمیر له تحقیق او څیړنې څخه وروسته لیکلې دي.

تر اوسه پورې په نورو ادیانو کې یې مثال میندلی شي او نه به په راتلونکې کې و میندلی شي. او دا یوازې د کاغذ پرمخ لیکلې شوی اساس نامه نه وه؛ بلکې هره یوه ماده یې په عملي ډګر کې پلې کړای شوې وه د مدینې او د هغې د چاپېر یال له اوسیدونکو سره رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او مؤمنانو او د نبوي مدرسې مخلصو شاګردانو سوله ئیز ژوند کاوه، که څه هم د مدینې منورې یهودیانو او د نورو له پلوه به کله ناکله د دغه تړون د سوله ئز ژوند له مادو څخه سره غړونه په جزوي توګه کولې شوه مګر مسلمانانو به د رسول الله صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم د هغوی په مقابل کې له زغم څخه کار اخیستی تر دې کله چې په (۵هـ کال کې له ۶۲۸ مسیحي کال) سره سم د احزاب خندق په غزا کې د مکې مشرکانو د نورو کفري قبائلو په ملګرتیا پر مدینه منوره چې د اسلامي حکومت ړومبۍ ستنیځ و دیرغل په تکل راغلل نو د مدینې منورې د یهودو د بنو قریظه قبیلې له خپل فطري عاصیانه عادت سره سم په ډیرې سپین سترګۍ سره له عهدنامې څخه سر غړونه وکړه او په ډاګه یې مشرکانو ته پیغام ولیږه چې مونږ د مسلمانانو په خلاف ستاسې ملګري یو هماغه وچې د احزاب له غزا څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی په امر او د قرار داد له اوولسمې مادې سره سم هغوی ته سزا ورکړه هغه هم د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټاکلي حکم او مينځه ګړی حضرت سعد بن معاذرضي الله عنه له فيصلې سره سم. [۱]

تلپاتې وثيقه: دخاتم النبين حضرت محمد صلی الله عليه وسلم دغه هراړخيز منشور او دسوله ئيز ژوند ميثاق صرف دمدينې له پاره نه ؤ او نه يوازې دهغه وخت له پاره ؤ بلکې دګردې دنيا له پاره دهر عصر له پاره او ترقيامته پورې دټول اسلامي امت له پاره دغه نبوي وثيقه واجب العمل ده، او هيڅ مسلمان ته روا نه ده چې مخالفت ورڅخه وکړی او ياد دغې مبارکې ابدي او تلپاتې وثيقې داصولو پرضد عملي ګام او چت کړی او له نورو سره ياله خپلو مسلمانانو سره دګاونډې توب يا داسې ګډ ژوند کول پيل کړي چې دنبوي دمدينې دتاريخي مهذب منشور او ميثاق پرضد او سرچپه وي. بلکې قدم په قدم داسلامي امت نسلونو عمل پرې کړی دی او په خپل ژوند و دکې يې پلې کړی دی. ځکه مسلمان پردې باندې پوهيږي چې دخاتم النبين له قول او عمل څخه مخالفت کول داسلام له دين څخه وتل دی، او بيا پر داسې شخص باندې دمسلمان اطلاق شرعاً نه شي کولای.

لکه چې الله تعالی فرمايلي دي:

«وَ مَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ سَآءَتْ مَصِيرًا.» (دنسا سورة ۱۱۵ ايت ۵ سپاره)

ترجمه : *او هر څوک چې مخالفت کوی له رسوله وروسته له هغه چې ښکاره شوه ده ته سمه لاره او دمسلمانانو له لارې څخه پرته پربله لاره رهي شي. نو مونږ به دی هماغه لورې ته وګرځوو چې دی ورګرځيدلی دی او مونږ به دی جهنم ته داخل کړو؛ او بدځای دور تلودی.*

۱- دلائل النبوة دويم ټوک ۵۰۴-۵۰۵ مخونه دمصرچاپ مصنف: حافظ ابونعيم متوفی ۴۳۰هـ، ۱۰۵۳م زادالمعاد، دريم ټوک ۱۲۹-۱۳۵ مخونه درياض چاپ ۱۴۱۵هـ، ۱۴۰۸م مصنف حافظ ابن القيم متوفی ۷۱۵هـ، الوفاء باحوال المصطفى ۷۱۴مخ دبيروت چاپ ۱۴۰۸هـ، ۱۹۸۸م مصنف امام ابن جوزی متوفی ۵۹۷هـ ۱۲۲۰م. صحيح بخاری کتاب المغازی ج غزوة بنو قريظة صحيح مسلم حديث ۱۷۴۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله ئیز ژوند کول

• سوله ئیز ژوند کول څه ته وايي او دغه څه ډول ژوند دی؟

تعریف: داهغه پوښتنه ده چې زما د دې لیکنې لوستونکو ته په ذهن کې ښايي پیداشي ځکه چې دهر چا پوهه یو ډول نه وي زمونږ په ټولنه کې ښائي داسې ډیر وګړي وي چې په اجمالي لیکنو پوه نه شي او تفصیل ته يې اړتیاوي. له دې امله زه غواړم په لنډه توګه دسوله ئیز ژوند دمفرداتو او ارکانو یادونه وکړم څو دغه ډول ژوند او دغه اصطلاح په عمومي توګه وپیژندلې شي. سوله ئیز ژوند کول په لاندې ډول دي:

آلف: دهر چا فطري ازادی ته په شرعي حدودو کې په درنه سترګه کتل او احترام کول.

ب: دچا پر شخصي مال باندې تعارض نه کول پدې شرط چې په شرعي طریقه يې لاس ته راوړې وي. او دهغه دمالي کار وبار په لاره کې خنډنه واقع کیدل.

ج: دچا پر ناموس، لکه میرمن، مور، خور، لور تعارض نه کول او دهغه احترام کول.

د: دچا پر عقیده او دین تعارض نه کول، او نه له دیني شعائر و څخه د یوچا منعه کول، یاد چا معبود ته په سپک نظر کتل او دچا معبود ته ښکنځل کول. لکه چې الله تعالی فرمايلي دي: **«وَ لَا تَسُبُّوا الَّذِیْنَ یَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللهِ فَیَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَیْرِ عِلْمٍ.»**

(دانعام سورت ۱۰۸ آیت ۷ سپاره)

اوای مؤمنانو: هغو معبودانو ته کنځل مه کوی چې غیر مسلم يې عبادت کوئ ځکه که

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسي داسي وکړي نو دوی به په ناپوهي سره په ناحقه الله تعالی ته کنځل وکړي.

هـ: د متبوع حکومت له قوانینو څخه سرغړونه نه کول، پدی شرط چی د الله تعالی د توحید او عباداتو پر ضد نه وی.

و: پر خپل لاس او ژبه چاته ضرر نه رسول او گاونډی ته په درنه کتل أو دهغه په گټو خوشالیدل او په تاوان یې خپه کیدل او پر هغه باندی تیری نه کول.

ز: په ټولنه کی د فتنی، فساد او اخلاقی رذائلو له ترویج څخه ډډه کول.

او له داسي نورو هغو اعمالو څخه ډډه کول چی بل څوک ورڅخه زیانمن کیږی، او امنیت یې گډوډ کیږی. دي ته سوله ئیز ژوند کول ویلی کیږی.

دنبوی احادیثو په رڼا کی سوله ئیز ژوند کول:

داسلام فردی او اجتماعی نظام که څه هم دجنایت کوونکو له پاره په مدنی اړخ کی هم تأدیبی سزاگانی ټاکلی دی، مگر دغه سزاگانی په دویم قدم کی دی په لومړی قدم کی کوښښ کوی چی په خپل سپیڅلی اخلاقی نظام سره د ټولنی داسی وگړی چی د گاونډیانو، وطنوالو او کلیوالو سوله ئیز ژوند په خپلو ناوړو اعمالو او اقوالو سره تهدیدوی یا هغوی ته زیان رسوی پر اخلاقی نسخی سره هغه اصلاح کړی. او دا داسی مجربه نسخه ده چی په هر وخت کی یې کامیابه نتیجه ورکړی ده. په سوله ئیز ژوند کی د گډوډی پیدا کوونکو له پاره رسول اللّه صلی اللّه علیه ولم مسلمانانو ته دایمان دزوال، او دوزخ ته د تللو د اللّه تعالی دغضب او داسی نورو معنوی زیانونو خبرداری ورکړی دی چی زه یې دنمونی په توگه یو څو مبارک حدیثونه دلته وړاندی کوم څو دا ثابته کړم چی اسلام خپلو پیروانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرسوله ئیز ژوند کولو څومره ټینګار کړی دی:

۱- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: وَاللّٰهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللّٰهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللّٰهِ لَا یُؤْمِنُ قِیْلَ مَنْ یَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ: اَلَّذِی لَا یُؤْمِنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ متفق علیه. (۱)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: په الله تعالی قسم دی چې مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چې مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چې مومن نه دی. ورته وویل شو: ای دالله تعالی رسوله! څوک؟ ویې فرمایل: هغه څوک چې دده ګاونډی دده له زیانونو څخه په امن نه وی.

۲- وَ عَنْ اَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: لَا یَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا یَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. رواه مسلم(۲)

ترجمه: له حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: هغه څوک به جنت ته ننه نوځی چې دده ګاونډی دده له زیانونو څخه په امن نه وی.

۳- وَ عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللّٰهِ! اِنَّ فُلَانَةَ تُذْکَرُ مِنْ کَثْرَةِ صَلَاتِهَا وَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا غَیْرَ اَنَّهَا تُؤْذِی جِیْرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ هِیَ فِی النَّارِ قَالَ یَا رَسُولَ اللّٰهِ فَاِنَّ فُلَانَةَ تُذْکَرُ قِلَّةَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا وَ صَلَوَاتِهَا وَ اَنَّهَا تُصَدِّقُ بِالْاَثْوَارِ مِنَ الْاَقِطِ وَ لَا تُؤْذِی بِلِسَانِهَا جِیْرَانَهَا؟ قَالَ هِیَ فِی الْجَنَّةِ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبَیْهَقِی.

رواه احمد والبیهقی(۳)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویلی یې دی: یو سړی وویل: ای دالله تعالی رسوله! دفلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چې ډیر لمونځونه کوی، ډیری روژې نیسی او ډیر

۱- مشکوة ج۲ ص ٤٢٢ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

۲- صحیح مسلم کتاب الایمان حدیث نمبر ۷۳

۳- مشکوة ج ۲ ص ٤٢٤-٤٢٥ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

(c) ketabton.com: The Digital Library

خیراتونه ورکوی، مګر په ژبه ګاونډیانو ته ډیر زیانونه او تکلیفونه رسوی؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغه دوزخی ده او د دوزخ په اور کی به وی.

بیا هغه سړی وویل: ای د الله تعالی رسوله! د هغې فلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیری لږ نفلی روژی نیسی، او ډیر لږ خیراتونه ورکوی او ډیر لږ نفلی لمونځونه کوی او صرف د کورتو ټوټې خیرات ورکوی مګر په خپلې ژبی سره خپلو ګاونډیانو ته زیان نه رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: دغه ښځه جنتی ده او په جنت کی به وی. دا حدیث امام احمد بن حنبل په خپل مسند کی او بیهقی په شعب الایمان کی روایت کړی دی.

نامتو محدث شیخ عبدالحق دهلوی (متوفی ۱۰۷۵ هـ کال) په خپله فارسی شرح اشعة اللمعات کی د دغه مبارک حدیث په شرح کی لیکلی دی:

بسبب ایذای همسایه ها کثرت نماز و روزه و تصدق با وجود آنکه افضل عبادات اند کفارت این گناه وی نخواهد شد و اما زن ثانی تقصیر وی در بسیار ینماز و روزه و تصدق دارد، ایذانا کردن همسایه ها را تلافی آن میکند.

٤- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللهِ اِنَّ لِی جَاراً یُؤْذِیْنِی فَقَالَ: اِنْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مَتَاعَكَ اِلَی الطَّرِیْقِ. فَانْطَلَقَ فَاَخْرَجَ مَتَاعَهُ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَیْهِ فَقَالُوا مَاشَأْنُكَ؟ قَالَ: لِی جَارٌ یُؤْذِیْنِی فَجَعَلُوا یَقُولُونَ اَللّٰهُمَّ الْعَنْهُ، اَللّٰهُمَّ اخْزِهِ فَبَلَغَهُ فَقَالَ ارْجِعْ اِلَی مَنْزِلِكَ فَوَاللهِ لَا اُؤْذِیْكَ. (۱)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی دیې دی: یو سړی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل: أی د الله تعالی رسوله! زما یو ګاونډی دی ما ته ډیر تکلیف رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

۱- اشعة اللمعات څلورم توک ۱۳۸ - ۱۳۹ مخونه د لکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځه لاړ شه او د کور خپل ټول اسباب د کوڅې لارې ته او باسه او په لاره کې یې وغورځوه.

هغه سړی لاړ او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم یې د خپل کور ټول اسباب د کوڅې لارې ته وویستل او په لاره کې یې کوټه کړل، خلک پرې راټول او پرې راغونډ شول او ورته ویې ویل: ولې دې د خپل کور اسباب کوڅې ته راویستلي دي، څه چل دی؟ هغه سړي خلکو ته وویل: زما ګاونډی ما ته ډیر زیات تکلیف رسوي، زه لاړم او پدې باره کې مې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته شکایت وکړ. راته ویې فرمایل: د خپل کور ټول اسباب لارې ته اوباسه. خلکو چې داواوریدل نو ټولو وویل: یا الله! دده پر موذي ګاونډي لعنت وکړه. یا الله! دده ګاونډی وشرموه او رسوا یې کړه. دغه حالت دده ګاونډي ته ورسیده او ورڅخه خبر شو او په منډه دغه سړي ته راغی او ورته ویې ویل: اسباب دې بیرته خپل کور ته دننه کړه. په الله تعالی قسم درته کوم چې بیا به له دې وروسته زه تا ته تکلیف ونه رسوم.

۵- امام شعراني ویلي دي: وَ كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ آذَى جَاراً فَقَدْ آذَانِي وَ مَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهَ وَ مَنْ حَارَبَ جَارَهُ فَقَدْ حَارَبَنِي وَ مَنْ حَارَبَنِي فَقَدْ حَارَبَ اللّٰهَ تَعالَى. (۱)

ترجمه: نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: چاچې خپل ګاونډي ته تکلیف ورساوه نو په تحقیق سره ما ته یې تکلیف ورساوه او چاچې ما ته تکلیف ورساوه نو په تحقیق سره الله تعالی ته یې تکلیف ورساوه، او چاچې له خپل ګاونډي سره جنګ وکړ نو په تحقیق سره له ما سره یې جنګ وکړ او چاچې له ما سره جنګ وکړ نو په تحقیق سره له الله تعالی سره یې جنګ وکړ.

۱- الأدب المفرد ص ۴۲ حدیث ۱۲۴ باب شکایة الجار د لاهور چاپ مصنف امام بخاري متوفی ۲۵۶هـ سنن ابی داود، کتاب الادب باب فی حق الجوار ۷۰۷ مخ ۱۴۰۷هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلب دا چي څوک له الله تعالی سره جنګ وکړي هغه کله مومن پاتې کيږي. د اسلام مقدس دين د سوله ئيز ژوند کولو له پاره دا هغه تعليم او روزنه ده چي په بل هيڅ دين او مسلک کي نشته او نه به پيدا شي.

دايذا ، او تکليف لنډ تفصيل:

په ذکر شويو نبوي احاديثو کي د بوائق لفظ راغلی دی چي د ګرامر له مخي جمع تکسيره ده او مفرد يې بائقة رادرومي چي په عربي ژبه کي د شر او تکليف په معنا سره دی. دغه راز دايذاء لفظ هم راغلی دی چي د تنګولو او يو چا ته د تکليف رسولو په معنا سره رادرومي.[۱]

دغه راز د جار لفظ له مجاورة څخه دی چي د ګاونډي او همسايه په معنا سره دی او دا عام دی په دولتي کچه وي او که په اولسي کچه وي په دواړو صورتونو کي داسي څه کول په اسلام کي حرام دي چي ګاونډي هيواد يا کورته تکليف رسوي او د هغوی ارام او سوله ئيز ژوند تهديد وي، په دولتي کچه د مثال په ډول ۱- عسکري خوځښتونه، ۲- عسکري تمرينات، له ټاکل شويو پولو څخه کله ناکله تيری کول، په ناحقه سره ګاونډي هيواد ته جنګي ګوابن کول، دلوظ ناموماتول، دا ړتياوړ شيانو منعه کول، يا په زورسره د ګاونډي هيواد حق غصب کول، يا چل او دوکه ورسره کول او داسي نور...

دغه راز په اولسي کچه د ګاونډي په لاره کي خځلي او ګندکي أچول، په کوڅه کي موټيازي کول، د ګاونډي کورته په ديوال ورکتل، د هغوی دور له چولي ورکتل، په هسک

۱- اشعة اللمعات څلور. ټوک ۱۳۸ - ۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوازله اړتیا پرته خبرې کول، دګاونډي له کور څخه غلا کول، د کوچنیانو ورته لمسول چې هغوی ته ستغې سپورې وواېي کنځل ورته وکړي، شور ماشور جوړ کړي، دګاونډي چغلی کول، دهغه غیبت کول، هغه ته مالي تاوان رسول، دهغه دعقیدي او ديني شعائرو سپکاوی کول، مسخرې او ملنډې پورې کول، په ګاونډي پورې تهمتونه او توورونه لګول او داسې نور، ان تر دې چې په اسلام کې خوداهم ناروا دي چې یوتن لمونځ کوي او بل يې په څنګ کې په جګ اواز تلاوت کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز عدالت

د ټولنيز عدالت تامين د اسلام د مبين دين د اصلاحي برنامو په پيل کي قرار لري. دا ځکه چي د قرآن کريم د مبارک آيت پر اساس اسلامي امت د ځمکي پرمخ له ګردو امتونو څخه غوره امت دی، او د پانګه والی له افراط او د کمونستي نظام له تفريط څخه خورا لرې دی. په دی هکله الله تعالی فرمايلي دي:

«وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا.»

(د بقره سوره ۱٤۳ -آيت)

ترجمه: *او همدارنګه مونږ تاسی وګرځولی منځومی تلونکی امت.*

يعني اسلامي امت له غوره امتونو څخه ګڼلي شي او د اعتدال غوره کوونکی پيرو امت دی.

په اسلام کي ټولنيز عدالت خورا پراخه معنا لري او د ژوند ګردواړخونو ته شامل دی او د بشري وګړو په منځ کي د دغه عدالت په نتيجه کي نسبي مساوات او برابري قائميږي. څو ثروت د څو ګوتو په شمير کسانو په منځ کي متمرکز نه شي؛ بلکي په نيا ومنه توګه بايد وويشلي شي. د صدقاتو، زکاة، عشر، ماليه او نور مالي مکلفيتونه د ټولنيز عدالت او د هرډول توپيرونو د له منځه وړلو او مخنيوی په خاطر ټاکل شوی او فرض کړای شوی دی، د احتکار، سود، په ژوند کي له نارواګټو او اسراف څخه ممانعت او مخنيوی او د معاملاتو مشروعيت د ټولنيز عدالت د تامين په خاطر شوی دی.

د آزادی د رناوی، انساني کرامت ته په درنه کتل، د کار د حق تضمين تر هسکو درجاتو پوري د زده کړو عام والی، د معارف او طب په زده کړو کي توازن، له شرائطو سره سم

(c) ketabton.com: The Digital Library

داهلیت او کفایت له په نظر کی نیولو سره هرچاته د کار او مسلک دانتخاب حق ورکول، داجباري کارونو تحریم دټولنیز عدالت ښکارندوی او ځرگند دلیلونه او شواهد دی. دغه راز په محکمو کی دقاضیانو په وړاندې داسلام دټولنیز عدل داصل ددرناوی په خاطر مساوات په عملی توگه پلی کیږی او دعدالت په وړاندی مسلمان او غیر مسلمان یو شان برابر حقوق لری.[۱]

د شیعه مذهب فقهاو هم د اسلامی عدالت په اړوند ډیر څه لیکلی دی چی دا دی زه یې د بیلگی په توگه نظریه په لنډیز سره وړاندی کوم:

په حقوق او اخلاقو کی عدالت د اسلام له خورا مهمو بنسټونو څخه دی. له همدی کبله د اسلامی محققینو فقهاو او بیا په خاصه توگه شیعه فقهاؤ زیات ټینگار پرې کړی دی. ځکه چی پدی باره کی ډیر قرآنی آیاتونه اوزښت زیات احادیث مروی دی چی په هغوی کی په ټولنه کی د عدالت په پلی کولو په ډاگه حکم شوی دی.

د مسلمانو حقوق پوهانو له نظره د عدالت تعریف عبارت دی له «اعطاء کل ذی حق حقه» یعنی هر حقدار ته د هغه حق ورکول چی په همدی وجه په هر ځای کی چی حق موجود وی، عدالت هم هرو مرو هلته مطرح وی. او چیرته چی حق نه وی، عدالت هم وجود نه لری. او پردی باندی فلاسفه هم د اسلام ددی نظر تائید کوی چی عدالت د بشر له فطری حقوقو څخه دی. له همدی امله رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډېرو مواردو کی له خپلو حقوقو څخه خلکو ته تیریده مگر د عدالت او قانون په تطبیق کی یې د هیچا پروانه کوله او نه یې د چا رعایت کاوه. او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په متابعت کی علی علیه السلام هم په خپله اووه دیرشمه (۳۷) خطبه کی فرمایلی دی:

۱- کشف الغمة دویم ټوک ۲۱٤ مخ، فصل فی ماجاء فی تاکید حق الجار، دمصر چاپ ۱۳۷۰هـ ۱۹۵۱م مصنف امام شعرانی مصری متوفی سنه ۱۰۱۲هـ ۱٦۳۵م

(c) ketabton.com: The Digital Library

«اَلذَلِيلُ عِنْدِي عَزِيزٌ حَتّى آخُذَ اَلحَقّ لَهُ وَالقَوِيُّ عِنْدِي ضَعِيفٌ حَتّى آخُذَ اَلحَقّ مِنْهُ.»(۱)

یعنی کمزوری زما په وړاندی عزتمن او پیاوړی دی ترڅو زه دده حق ورته واخلم او پیاوړي زما په وړاندی کمزوري دی ترڅو زه له ده څخه حق وترورم.

دغه راز علامه مجلسی په بحارالانوار کی له ابوسعید خدری څخه روایت کړی دی چی هغه له نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه د مهدی علیه السلام په اوصافو کی واوریدل چی ویی فرمایل:

«أبَشّرُكُمْ بِالمَهْدِيّ يُبْعَثُ فِي أُمّتِي عَلى اخْتِلَافٍ مِنَ النّاسِ وَ زَلَازِلَ يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطاً وَعَدْلاً كَمَا مُلِئَتْ ظُلْماً وَ جَوْراً يَرْضَى عَنْهُ سَاكِنُوا السَّمَاءِ وَ سَاكِنُوا الْأَرْضِ يَقْسِمُ المَالَ صَحَاحاً. فَقَالَ رَجُلٌ: مَا صَحَاحاً؟ قَالَ بِالسَّوِيَّةِ بَيْنَ النَّاسِ.»(۲)

ترجمه: *زه تاسی ته پر مهدی زیری درکوم چی زما په امت کی به مبعوث کولی شی پداسی وخت کی چی د خلکو ترمنځ به اختلافات وی او زلزلی به ډیری وی، مهدی به په خپل راتګ سره ځمکه له عدل او انصاف څخه داسی ډکه کړی لکه څومره چی دده له راتګ څخه دمخه له ظلم او تیری کولو څخه ډکه وی، خوشال به شی له ده څخه د آسمان او ځمکی اوسیدونکی. د خلکو ترمنځ به مالونه په سمه توګه وویشی، چا ورته وویل: صحاح څه معنا؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: صحاحا معنا دا ده چی په برابری سره به یې د خلکو په منځ کی وویشی...*

په اسلام کی د ژوند هیڅ داسی اړخ نه مینډل کیږی مګر دا چی په هغه کی د ټولنیز عدالت د تأمین خبره په نظر کی هرومرو نیولی شوی ده. اسلامی دولت دا دنده لری چی کله صدقات غونډ کړی نو پکار دی چی هغه په مشروع لارو چارو کی ولګوی. لکه چی د اسلام دویم خلیفه د عراق د مفتوحه ځمکو په باره کی همدغه ډول چلن کړی و، او هغه یې

۱- المنجد ص ۵۵

۲- نظام القضاء فی الشریعة الاسلامیة ۷۵ مخ مصنف ډکتر عبدالکریم زیدان د مؤسسة الرسالة دویم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاتحینو په منځ کی ونه ویشله او خلکو ته یې دا دلیل وړاندی کړ چی که چیری دی دغه ځمکی تقسیم کړی نو د دولت مامورینو ته به تنخا ځرنګ او له کومه ورکړی، لویې لاری او جادی به په څه شی او څرنګ جوړی کړي، روغتونونه او مدرسی به په څه شی جوړوی او تولنیز عدالت به څرنګ تامینوی.

اسلام د خپلی ټولنی د وګړو ترمنځ ټولنیزی اړیکی پر دوه بنسټیزو ټونو عیاری کړی دی:

۱ - د معنوی تړون او له یو بل سره د وروری احساس، چی خورا داسی کروړلی تړون دی چی د ټولنی وګړی په خپل منځ کی سره نښلوی.

۲ - د حقوقو حفاظت، د یو بل د ځان، مال او ناموس درناوی کول. نو هره هغه کړن لاره چی دغه اصل تر پښو لاندی کړی او یا یې داغجنه کړی هغه د اسلامی شریعت له نظره حرامه ده او تیری کوونکی یې تعقیب او مجازات کوی، او په عملی توګه د اجتماعی عدالت داړخونو په تطبیق کی د حجرات د سورت له ۱۰ تر ۱۲ آیت پوری الله تعالی تفصیلی لارښودنه یکی کړی ده او داسی یې فرمایلی دی:

«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ * يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوْا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ وَ مَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ * يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ، اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ وَاتَّقُو االلّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ.»

(د حجرات سورة - ۱۱ - ۱۲ آیاتونه ۲٦ سیاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *بیشکه چی مؤمنان ټول په دین کی سره وروڼه دی، نو تاسی سوله او جوړښت کوی په منځ د ورونو خپلو کی او له الله تعالی څخه وویریږئ او تقوی غوره کړئ ښائی چی د رباندی رحم وکړی شی. ای مؤمنانو ټوکی او سپکاوی دې نه کوی هیڅ یو قوم له تاسی څخه په بل قوم باندی؛ ځکه*

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښایي چې دغه مسخره کړې شوې به له مسخره کوونکیو څخه غوره وي د الله په نزد او نه دې ټوکې او مسخرې کوې د ښځو يو ټولې له تاسې څخه په نورو ښځو پورې ځکه ښايي مسخره کړې شوې ښځې د الله په نزد غوره وي له مسخره کوونکیو څخه، او مه عیب لټوونه کوې ځینې د تاسې د ځینې نورو ځکه چې بیا د تاسې عیب جوئي هم کیږي. او مه بولئ تاسې يو تر بله په بدو نومونو او القابو سره، بد دې دا دري واړه خصلتونه: مسخري کول، تلمذکول او تنابز، د فاسقي له جهته له ایمان لرلو څخه وروسته، او هغه څوک چې توبه يې ونه ایستله نو دغه کسان هم دوی ظالمان دي.

اې مؤمنانو! ځان وساتې تاسې له ډیرو بدګمانیو او تهمتونو لګولو څخه بیشکه ځینې بدګمانونه او تهمتونه ګناه ده. او مه لټوئ تاسې پټ عیبونه د مسلمانانو او نه دې کوي غیبت ځینې ستاسې د ځینو نورو ایا خښوی تاسې دا چې د مړه شوی ورور غوښه و خوری پس بدګڼئ تاسې هغه نو همدرنګه بدوګڼئ د مسلمان ورو ږغیبت او عیب لټول. او تاسې له الله تعالی څخه وویریږی بیشکه الله تعالی ښه توبه قبلوونکی ډیر رحم والا دی.

الله تعالی په لومړی یعنی یوولسم آیت کې ټول مسلمانان ورونه سره ګڼلي دي څو د دیني وروری او اخوت کروړلی تړون دوی په خپل منځ کې سره ونښلوی، او د دغه ګډون غوښتنه داده چې دوی په خپل منځ کې سره ورونه او دوستان وی نه دا چې له يوبل څخه لری والی غوره کړی، او دوی ته پکار دي چې له خپل منځې د ښمنی کولو څخه ډډه وکړی، سره يو شي او په يوصف کې وی، يو پر بل صله رحمي وکړی، خلکو ته د شوکی او قتل له پاره لاره ونه نیسی، د خلکو ترمنځ سوله او پخلاینه قائمه کړی.

يو ډله په بلې ډلې ملنډې او پسخندونه کړی، د يوبل د عیبونو پلټنه ونه کړی، يو بل ته له ناوړه نومونو او القابو بللو څخه ډډه وکړی، د يوبل له جاسوسی کولو او د پټو عیبونو له جوتولو څخه پرهیزوکړی، د خلکو د عزت او ناموس درناوی وکړی، د هغو کافرانو ځان، مال او ناموس محترم وګڼي چې له اسلامي دولت سره يې د سولې تړون کړی وی.[۱]

۱- نهج البلاغه خطبه ۳۷، ص ۳۹، چاپ دوم تاریخ چاپ ۱۳۷۶، طبع انتشارات زرین، درامدی بر حقوق اسلامی، ص ۲۲۰-۲۳۱، تصنیف: سازمان تدوین کتب انسانی طبع بهمن قم ۱۳۶۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي رحمة الله علیه متوفی سنه ۵۰۵ هـ د تولنیز عدالت په هکله ځانګړی نظر لري.
او هغه د «**اَنْ لَا تَطْغَوا فِی الْمِیْزَانِ وَ اَقِیْمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِیْزَانَ**» (دالرحمن سورة ۸-۹ ایاتونه ۲۷ سپاره ۵۵ سورت) په تفسیر کی داسی ویلی دی:

- ددې له پاره چی له اندازې څخه تیرنه شي نو تله او دهغی د تول وزن په عدل قائم کړئ، او هغه داچی که یو څوک واده کولو ته اړتیا لري، او دواده کولو وس هم لري مګر بیا هم واده ونه کړي، او یاداچی یو څوک غذا ددې له پاره وخوري چی ناروغ شي ترڅو کارونکړای شي، نو دغسی کول دوزن او دهغه عدالت نه قائمول دي پداسی ډول چی وزن له کمبوت او زیاتوالي څخه مستقر وګرځیږي. که څوک په شهوت او دغذایي موادو په لګښت کی اسراف وکړي نو دوزن په برابر ساتلو کی یې زیاتوالی کړی دی.

امام غزالي دټولنیز عدالت دزیات تحقق له پاره دالله تعالی مطلق مالکیت او ددولت نه زیرمه کول اصل او بنسټ ګرځولی دی او ویلي یې دي:
په زمکه او اسمانونو کی چی هر څه دي دګردو مالک یوازی او یوازی یو الله دی، دا ځکه چی په خپله انسان هم دالله تعالی ملکیت دی، مګر انسان کولی شي چی دخپل کار کولو په ذریعه له هغه څه نه چی دالله تعالی ملکیت دی په استفاده کولو سره ځان ته مختص کړي. دمثال په ډول وکه په خپله نه شي کولی چی ټولو خلکو ته میوه ورکړي، او دا منلی شوی حقیقت دی هغه څوک چی دونی تخم په ځمکه کی کیږدي، هغی ته بیا اوبه ورکوي او دمیوی ورکولو په تکل یې دهغی خدمت کړی وي نو له هر چا څخه زیات همدی ددی مستحق ګڼلی شي چی دهغی له میوې څخه استفاده وکړي.
انسان کله چی له اشیاو څخه استفاده کوي نو پرده باندی لازم دی چی په استعمال کی یې له اسراف کولو څخه ډډه وکړي، او له هر شي څخه دخپلی اړتیا او ضرورت په اندول استفاده وکړي او دادامعنا نه لري چی بشري وګړي ثروت زیرمه کړي او له اړتیا څخه زیات له هغه څخه ګټه واخلي چی ترلاسه کړی یې دی او دهغو په زیرمه کولو او ثروت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډولو اخته شي؛ بلکې پکار دا دی هغه څه چې له خپلې اړتیا اضافه مال ولري د الله تعالی په لاره کې د واجبو لګښتونو او مستحبو خیراتونو په بڼو کې په لګولو سره خلکو ته ورکړي.

غزالي زیاتوي:

له دې امله چې خلک د خپل راتلونکي په باره کې اندیښمن وي او له اندازې څخه زیات خپل شته له ځانو سره ساتي فقهاؤ د دې اجازه ورکړې ده، مګر دغه اجازه د دغه کار د حقانیت دلیل نه دی بلکې حق عدل دی، او عدل دا دی چې د الله تعالی بندګان د خپلې توښې او سورلۍ له اندازې څخه اضافه د الله تعالی له مال څخه وانخلي. له همدې کبله که چیرې څوک د خپلې اړتیا له اندازې څخه زیات مال ولري نو داسې شخص ظلم کړی دی او زیښناک کوونکی دی.(۱)

په دې توګه امام غزالي تکل کړی دی چې د ټولنیز عدالت تأمین د کمال د نګې څوکې ته ورسوي، او د هغه دغه پورتنې نظر اوړ أیه قرآني استناد لري الله تعالی فرمایلي دي:

«وَ یَسْئَلُونَكَ مَاذَا یُنْفِقُوْنَ قُلِ الْعَفْوَ» (دبقره سورت ۲۱۹ آیت دویمه سپاره ۲۷ رکوع)

***ترجمه:** او دوی له تا څخه پوښتنه کوي ای پیغمبره چې دوی د الله تعالی په لاره کې خپل څومره مال ولګوي؟ دوی ته ووایه هغه چې ستاسې له حاجت څخه زیات وي.*

د دغه مبارک آیت په تفسیر کې مفسرینو ویلي دي:

زمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه خلکو داسې پوښتنې کړې وې چې د الله تعالی له پاره څومره مال صرف کړي شي؟ حکم وشو چې هغه مال د الله پاک په لاره کې صرف کړئ چې ستاسې له مصارفو څخه زیات وي، ځکه څرنګ چې د آخرت فکر یو ضروري او حتمي کار دی، د دنیا فکر هم یو ضروري کار دی.(۲)

۱- بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۹۲ نوی چاپ

۲- په اسلام کې حلال او حرام، مصنف: ډاکټر یوسف قرضاوي، مترجم ابوبکر حسن زاده له ۷۳ مخ څخه وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي له پيغمبر صلى الله عليه وسلم څخه مروي حديث نقل كړى دى چي فرمايلي يې دي:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ قُوْتَ آلِ مُحَمَّدٍ كَفَافاً.» (۱)

ترجمه: *اى الله! د محمد صلى الله عليه وسلم د ټبر او كهول اقتصاد او روزي د اړتيا د بس والي په اندول وګرځوه.*

په دغه حديث كي دا خبره په ډاګه څرګنده شوي ده چي په اسلام كي هرشي د اړتيا په اندول او څه ناڅه لږ اضافه روا دي او پانګه والي او وزيرمه كولو ته اجازه نه وركوي. دغه راز له اړتيا څخه كم هم نه قبلوي، چي بې وزلي او موتازي ده، ځكه دغه دواړه صورتونه كولى شي انسان بې لارتيا ته راكاږي علامه عزبن عبدالسلام متوفي سنه ۷۹۲هـ ۱٤۱۵م ويلي دي:

د شريعت ټول احكام پر مصالحو او ګټو بناء دي، دا ځكه چي دغه احكام يا خود مفاسدو په غندنه او ردكولو كي دي او يا هم د ګټو په جلبولو كي دي. حافظ ابن القيم متوفي سنه ۷۵۱هـ ۱۳۷٤م ويلي دي:

د اسلامي شريعت بنسټ له حكمتونو او د بندګانو له مصالحو څخه جوړ شوي دي. دنيا او آخرت دواړه ورپكي دي، او ټول عدالت، انصاف، منفعت او حكمت دي. نو هره پيښه چي له عدالت څخه ظلم ته، له مهرباني څخه غصې ته، له حكمت څخه فساد ته او له مصلحت څخه چټيا تو ته وغځولي شي. له اسلامي شريعت څخه نه ګڼلي كيږي، كه څه هم تاويل پكي وكړاى شي، د بندګانو په منځ كي الهي شريعت او عدالت د الله تعالى له پلوه د دوى له پاره مهرباني ده. (۲)

۱- نظريات اقتصادي امام غزالي. ترجمه مؤيد الدين محمد خوارزمي ۲۹-۳۰ مخونه د جمهوري خپرونو چاپ

۲- كابل تفسير لومړى ټوک ۱۷۳ مخ د مكي مكرمي چاپ پښتو نس

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام او دبشر حقوق

حقوق دحق جمع ده او حق په لغت کی دباطل دضد او دیقین، عدالت، موجودوالی، ثابت، نصیب، مال او ملک په معنا و سره هم راغلی دی.[۱]

انسان داسی عزتمند موجود دی، چی دځمکې پرمخ پرگردو موجوداتو حکومت کوی، او الله د ده ته په وچه او سمندرونو کی دسرلوړی دنده ورکړی ده.

داسلام له نظره دغوره والی بنسټ او تادو تقوی گرځولی شوی دی او قرآن مجید دغه تقوی داسی انځوروی او فرمایي:

«یَاَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَّ اُنْثی وَ جَعَلْنَاکُمْ شُعُوبًا وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَاللهِ اَتْقَاکُمْ.»

(دحجرات سورت ۱۳-آیت)

ترجمه: *ای خلکو! بیشکه مونږ تاسی پیدا کړی یاست له یوه نارینه او یوی ښځی څخه چی بابا آدم او بی بی حوا دی. او گرځولی یاست مونږ تاسی قومونه قومونه او ډیری قبیلی، ددی له پاره څو په خپل منځ کی سره و پیژنئ بیشکه غوره او عزتمند ستاسی دالله تعالی په نزد زیات تقوی لرونکی ستاسی دی.*

په دی اړه دقرآن مجید تفسیر: دغیبت، بدویلو، طعن او عیب لټونی سرچینه زیات کبر او ځان غوښتنه ده، ځکه کله چی کوم انسان خپل ځان لوی او نور سپک وگنی نو دغه ډول خبرو کولو ته اقدام کوی. له همدی کبله قرآن کریم داخبره مونږ ته رایادوی چی په حقیقت کی وړوکی او لوی، عزتمند او حقیر کیدل په کورنۍ او نسب پورې اړه نه لری؛ بیشکه یو

---

۱ - دامام غزالی اقتصادی نظریات ۵۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخص چې هر څومره زيات پرهيزګار، نيک خويه او مؤدب وي، په هماغه اندازه د الله تعالى په نزد عزت مند او مکرم وي. د انسان حقيقت دا دی چې ګرد انسان د يو نارينه او يوې ښځې يعنې آدم او حواء اولاده ده. شيخ، سيد، مغل، افغان، صديقي، فاروقي، عثماني او انصاري او نور هر څوک چې وي، د دغو ګردو د نسب لړۍ په بابا آدم او حواء باندې ختميږي.

دغه بېلابېل بشري قومونه او کورنۍ الله تعالى يوازې د يو بل د پېژندګلوۍ په خاطر پيدا کړې دي. مګر الله تعالى د دوی له جملې څخه چې څوک عزتمند پيدا کړي هغه د ده موهوبي شرف وي، هغه ته نه ښايي چې وياړ او غوره والی پرې وکړي او هغه د فضيلت معيار و ګرځوي، خپل ځان افضل او نور سپک وګڼي؛ بلکې ده ته ښايي چې د الله تعالى شکر او منته وکړي چې ماته يې زما له کسب او اختيار څخه پرته ماته دغه نعمت عطاء کړ. او داهم په شکر کې شميرل کيږي چې انسان له غرور او وياړ څخه لاس په سرشي، او دغه موهوبه نعمت په خپلو ناوړو او بدو خويونو سره ابته نه کړي. په هر حال د لويي او عزت، فضيلت او شرف اصلي معيار نسب نه دی؛ بلکې تقوی او پاکي ده، نو پکار دا دی چې متقي بنيادم نور له خپل ځان څخه ټيټ ونه ګڼي. (۱)

امام بخاري روايت کړی دی چې يو ځل ابوذر او بلال چې دواړه له اولنيو سابقينو څخه وو يو بل ته سره په غصه شول او يو بل ته يې سختې سپورې سره وکړې او د غصې په حالت کې ابوذر بلال ته وويل: اې د تورپوستې ښځې زويه. بلال رسول الله صلى الله عليه وسلم ته شکايت وکړ. پيغمبر ابوذر ته وويل: آيا ته ده ته د ده د مور د تور والي پيغور ورکوې؟ په رښتيا هم ته هغه څوک او داسې سړی يې چې اوس هم په تا کې د جاهليت نښې لا پاتې دي.

---

۱ – کابلي تفسير دري د حجرات د ۱۳ – آيت د تفسير په اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حضرت ابوذر رضی الله عنه څخه مروی دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ده ته وفرمایل: خبردارشه چی ته له سورپوستی او تور پوستی څخه اوچت نه یې، مګر داچی زیاته تقوی ولری. او بیا نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: تاسی ټول دیو آدم علیه السلام اولاد یاست او آدم علیه السلام له خاوری څخه پیدا کړی شوی دی.

اسلام پخپلو دغو قاطع او روښانه دساتیرو سره هیچا ته هم دا اجازه نه ورکوی او حرام یې ګڼی چی مسلمان دجاهلی تمایلاتو پر لاره او مسیر باندتګ وکړی او رهی شی، او پرخپل کهول، طائفه او نیکونو باندی ویاړ کول پرخلکو باندی وپلوري او ووایي چی زه دفلانی زوی او دفلانۍ طائفی څخه یم او هغه فلانی له داسی طائفی څخه دی چی له ما څخه ښکته دی. او یا دا چی زه سپین یم او هاغه بل تور دی، او یا زه عرب یم او هاغه بل غیر عرب دی. ځکه چی دغه خبری کول دجاهلیت له خویونو او له اسلامی مساوات څخه خلاف دی. او ولی یوکس پربل په نسب او طائفه افتخار وکړی پداسی حال کی چی دټولو انسانانو اصل ایکی یو دی؟!!

همدارنګه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی «ستاسی کورنۍ او طائفه هیچاته هم عیب نه پیدا کوی، تاسی ټول دیو آدم اولاد یاست هیڅ یو له تاسی پر بل باندی فضیلت نه لری مګر په دین او تقوی سره. (۱)

او هم یې فرمایلی دی:

«خلک له آدم او حواء څخه پیدا شوی او دنیاته راغلی دی... دقیامت په ورځ کی الله تعالی ستاسی دشرافت او نسب پوښتنه نه درڅخه کوی دالله تعالی په نزد له ټولو څخه

---

۱ - المنجد ص ۱۳۹ پنځم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات محترم ستاسي زيات تقوا لرونكي دي. » پيغمبر صلى الله عليه وسلم خپله غصه او قهر په سختو، پريكړو او شرموونكو كليماتو كي دهغه چا له پاره ثرگند او ښكاره كړ چي په خپلو پلرونو او نيكونو باندي وياړ كوي او ويې فرمايل: « هغه وگړي چي دخپلو پلرونو په توسه پرنوروباندي وياړ كوي او دهغوي پلرونه مړه شوي او اوس دجهنم سكاره گرځيدلي دي، دوی ته پكار دي چي نور نو له دغه كارڅخه لاس واخلي او كه نه نو دوی به له هغه غوباړي - گونگټ څخه هم ناوړه وي چي په خپلي پوزي سره دغوشيانو غونډاري گرداړي كشوي. الله تعالى له تاسي څخه، رنگ، خويونه او دجاهليت دزماني پرپلرونو اونيكونو ستاسي وياړ درڅخه لري كړي دي، هر يو له تاسي څخه به يو له دغو دووحالاتو څخه هرو مرو لري: يا مسلمان پرهيزگار دي، او يا هم گنهگار او ناسم، ټول خلك د آدم اولاده او آدم هم له خاوري څخه پيدا كړای شوي دي.

دغه مبارك حديث نصيحت او پند هغو كسانوته دي چي پرخپلو پخوانيو پلرونو او نيكونو له فرعونيانو د مصر او له اكاسره و، دايران او نورو دجاهليت ددوره له عربو او عجمو څخه چي د رسول الله صلى الله عليه وسلم له قول سره سم دجهنم سكاره گرځيدلي دي اوس هم وياړ پري كوي. هغوی ته پكار دي چي له دغه كار څخه لاس واخلي. په حجة الوداع كي په داسي حال كي چي دذوالحجي په محترمه مياشت دمكي په محترم ښار كي دتشريق دورځو په منځ كي په زرگونو مسلمانانو په خپلو حواسو سره درسول الله صلى الله عليه وسلم الوداعي درخصتي خطبي او تقرير ته پاملرنه كوله. په دغه خطبه كي درسول اكرم صلى الله عليه وسلم له پلود دهغو اسلامي بنسټيزو اصولو اعلانولو له جملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه یو هم دا و چې ویې فرمایل:

«ای خلکو! ستاسي معبود یو دی، عرب پر عجم او عجم پر عرب، سورپوستي پر تور پوستي او تور پوستي پر سور پوستي هیڅ فضیلت نه لري مګر په تقوی سره او دالله تعالی په وړاندې غوره له تاسي څخه زیات متقي ستاسي دی.[۱]

امیر المؤمنین ابوبکر صدیق رضی الله عنه دخپل خلافت دشام امیر حضرت یزید بن معاویه رضی الله عنه ته یوه هدایت نامه ولیږله چې دوه دیرش مادې یې لرلې او په نهه ویشتمه ماده کې یې حکم ورته کړی وچې دجنګ په دوران کې ددښمن له مثله کولو څخه ډډه وکړي.» مثله کول دانسان دبدن داندامونو جلا کولو، غوږولو او ټوټې ټوټې کولو ته ویل کیږي چې په جنګ کې له وژلو څخه وروسته پر مقتول کولی شي، داسلام مبین دین حکم کوي چې وژلي شوي دي په ځمکه کې دفن کړای شي، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «له مثله کولو څخه ډډه وکړئ که څه هم دبنیادم خوړونکی هم وي.» او په دې هکله داسلام په تاریخ کې ډیرې ژوندۍ نمونې موجودې دي.[۲]

اسلام دانساني کرامت درعایت او دبشر حقوقو ته داحترام په خاطر په جنګ کې چې نښې او اثار یې هرو مرو پاتې کیږي تلپاتې هدایت او وصیتونه لري، چې دهغو له جملې څخه ددښمن دښځو، ماشومانو، بوډاګانو، عبادت کوونکو، دجنګي تیپانو، او دهغه چا چې وسله پر ځمکه کیږدي او یا دخپلو کورونو ورونه په ځان پسې بند کړي ددغو ټولو له وژلو څخه ممانعت کړی دی، او انساني کرامت یې دهغوی په نظر کې نیولی دی.

۱- دبزاز په سند دا حدیث روایت شوی دی.

۲- ابن جریر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنبوت په وياړلي عصر كې دانساني كرامت رعايت او درناوي داسي پړاو ته رسيدلي وچي ديهودي قبيلې بنو قريظه په غزوه كې چې دهجرت په پنځم كال كې واقع شوي وه، پدغه غزا كې دري كسان وژلي شوي وو، چې ديو وژلي شوي نوفل بن عبدالله بن مغيره مړی دمسلمانانو لاس ته ورغی او دښمنانو نبي كريم صلی الله عليه وسلم ته وړانديز وكړ چې ددوی دوژل شوي مړی جسد دوی ته دروپيو په اخيستلو سره دوی ته وسپاري. رسول الله صلی الله عليه وسلم دجسد خرخول رد كړل او ورته ويې فرمايل: مونږ مړی پلورونكي نه يو او دغه جسد ته اړتيا نه لرو او نه يې دقيمت پرواگيريو او بيا يې دهغوی مړی ورته وسپاره.(۱)

يو ځل يوه جنازه دنبي كريم صلی الله عليه وسلم په مخه كې تيريدله په احترام كې يې پاڅيده، ورته وويل شو: ای دالله تعالی رسوله! دا جنازه خو ديو يهودي وه. نبي صلی الله عليه وسلم وفرمايل: ايا انسان نه دی؟ »

پدی كې هيڅ شک نشته چې په اسلام كې هر انسان محترم دی او دغه احترام يې دده دانسانيت او شرافت په خاطر دی، او كه چيري بيا اهل كتاب وي او بيا معاهد او اهل ذمه هم وي نو احترام يې بيا ډير زيات دی.

له دی څخه زيات احترام څرنگ وي چې دښمن دالله تعالی او دده درسول په مقابل كې توره وباسي، خو كله چې بيا همدغه دښمن ووژلی شي اسلام يې دمړی له مثله كولو او ونډی كولو څخه ممانعت كوي. او يا داچې ديو يهودي جنازه دنبي كريم صلی الله عليه

۱- الحلال والحرام ۳۰۸- ۳۱۰ مخونه، مصنف ډاكتر يوسف قرضاوی، فارسي ترجمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلم په مخه کې تیریږی او دی یې دانسانیت دمقام داحترام په خاطر ورته پاڅیږی او فرمایې چې: زه ده ته دانسانیت دمقام داحترام په خاطر پاڅیدم. انسان داسې یو موجود دی چې باید توهین او سپکاوی یې ونه کړای شي، او بې لامله زیان او تکلیف ورنه کړای شي.

داسلام دویم خلیفه یو یهودی سړی ولید چې درویزه کوی. خلیفه له یهودی څخه ددرویزې کولو سبب پوښتی، یهودی ورته وایې: جزیه راباندی حواله شوی ده. خلیفه هغه له لاسه ونیو او بیت المال ته یې بوته او پر هغه باندی چې کومه جزیه حواله وه هغه یې ورڅخه ساقطه کړه او ویې ویل: دا به انصاف نه وی چې دده له ځوانی څخه مو ګټه واخیسته او وس چې زوړ شوی دی همداسې یې پر خپل حالت پریږدو، تر دې چې هغه یهودی ته یې له بیت المال څخه دهغه تر مرګه ځیره مقرره کړه.

داسلام دویم خلیفه دا خبره درک کړې وه چې درویزه کول دانسان دسپکاوی او ذلت سبب ده او له انسانی کرامت سره منافی ده.

همدا اوس دګردو اسلامی او غیر اسلامی هیوادونو که سوسیالستی دی او که کپیتالستی ددوی سیاسی قوانین او هم دبشر دحقوقو په اړوند جاری شوی اعلامیه چې په ځانګړو بابونو او فصلونو کې دمتعددو موادو په غونډولو چې پکې ځای په ځای شوی دی. چې که چیری ددغه منشور سریزه او دبشر دحقوقو دیرش مادی په دقیقه توګه وکتلی شي نو دانتیجه به ورڅخه واخلو په هغه صورت کې چې که پدغه اعلامیه کې داسلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

دحقوقو په اړوند تعدیلات او تجدید نظر وکړای شي نو ددغه منشور په ډیرو مادو کې داسلام له مقدسو تعلیماتو څخه اخذ شوی دی، دا ځکه چې دبشر دحقوقو احترام او رعایت داسلام دمبین دین دبرنامو په پیل کې واقع دی. وللّه الحمد اولاً وآخراً.

په اسلام کې مدني او اقتصادي حقوق

مدني حقوق دهغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې دمعاملې ددواړو خواو ترمنځ مالي مناسبات قائموي او ددواړو خواو ترمنځ دمالي روابطو دقائمولو له پاره ددرې عناصرو او یا ارکانو موجودیت ضروري وي او هغه ارکان دادي:

لومړی رکن: دمالي او نغدي معاملې دواړه خواوې.

دویم رکن: پر کوم شي باندې چې معامله صورت مومي.

دریم رکن: دهغو احکامو او مقرراتو نچوړ چې دغه اړیکې تنظیم او ددغو احکامو په رڼا کې چې معامله صورت مومي، داسلام دمقدس دین له نظره کورني حقوق دشریعت دځانګړو قواعدو تابع دي چې په اوسنی عربي اصطلاح کې داحوال شخصیه دقوانینو په نوم یادیږي.[۱]

کورني قانون په زیاتو حالاتو کې پخپله پر شرعي نصوصو متکي وي او ډیر لږ په هغو کې اجتهاد ته ضرورت لیدل کیږي، اویا په بل عبارت په اسلام کې دکورني نظام دقانون نصوص له محکماتو څخه دي او هیڅ ډول تاویل او تفسیر نه قبولي. دمثال په توګه لکه میراث، طلاق او نکاح. داځکه چې کورني قانون همدغه معنا افاده کوي، چې هغه له میراث، نکاح او له طلاق او هغو احکامو څخه عبارت دي چې په دوی پورې مربوط وي او

۱ - مبادی القانون جزء اول ۱۰۰-۱۰۱ مخونه، مصنف ډاکتر عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره دامعنا نه ورکوي چې کورني نظام د شریعت له نورو فقهي احکامو څخه مستفید نه دی؛ بلکې د کورني نظام ګرد مدني، جزائي، حقوقي او نور د دنیا په ژوند پورې لمور د اسلام د مبین دین د شرع تابع دی. او دهغه له چوکاټ څخه وتلی نه شي. مګر له دې کبله چې د کورنۍ قانون پر محکمو نصوصو متکي دی او اجتهاد ډیر لږ پکې لیدلی شي له ځانګړې ارزښت څخه برخمن دی.

مدني قانون د داخلي قانون برخه ده او که چیرې له یو داسي چا سره مدني دعوی منځته راشي چې هغه خارجي تبعه وي او دواړه د خپلې خپلې هستوګنې له محل څخه بهر وي نو په دغه صورت کې خبره بین المللي خصوصي قانون ته راجع کیږي، او که چیرې د دوه دولتونو ترمنځ دعوی پیښه شي بیا نو باید د دوی د لانجې دغو څولو له پاره د بین الدول عمومي قانون په نظر کې ونیول شي. د مدني قوانینو د تطور او انکشاف په مرحله کې د ټولنیز عدالت د تامین په خاطر د کار قانون منځته راغی او دهغه اهمیت له کبله چې دغه قانون یې لري په ځانګړې بڼه کې تنظیم کړای شو او د کار، کارګر او کارفرما ترمنځ یې اړیکې قائمې کړې، او دا کوښښ یې وکړ چې کارګرانو او دهغوی کورنیو ته د هوساینې او سوکالۍ اسباب تهیه او رامنځته کړي.

دغه راز نور قوانین هم تدوین او د تطبیق په مرحله کې کیوتل. د مثال په ډول لکه د کرهنې قوانین چې د ځمکې د څښتن او اجاره نیونکي ترمنځ اړیکې قائموي، چې له همدې امله په مدني قانون کې ځینې سمون او تعدیلات منځته راغلل، او د اسلوبو او مقاصدو په اړخونو کې د نظرنوي والي پکې راوستې شو. مګر مدني قانون د اصل او بنسټ په توګه یا د عمومي قانون په صفت د نورو برخو له پاره یې خپل مرکزیت حفظ کړ او بیا په خاصه توګه د مال د کسب د لیارو په تعریفاتو او تقسیماتو کې، او هم د حق په استعمال کې او هغه احکام چې حق پرې مرتب کیږي. سربیره پردې که چیرې په کوم حکم کې قوانین چپ پاتې کیږي نو پکار دي چې دهغه په هکله مدني قانون ته مراجعه وشي، او په هغه قضیه کې تطبیق کړای شي چې تر بحث لاندې وي.[۱]

۱ – تهذیب سیرة ابن هشام ۱٦٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ وینو چې دغه قوانین په وروستۍ نیمه پیړۍ کې د اجراء مرحلې ته ننوځي او نوي والي لري او زیاتره مادې یې له اسلامي فقهې څخه الهام اخیستلې دي، دا ځکه چې اسلامي فقه د کار، کارگر او کارفرما، د ځمکې د څښتن او اجاره کوونکي ترمنځ داړیکو په ټینگولو کې د ځوارلسو پیړیو لرغون والي او وړاندې والي لري ځکه چې پر اندلس او سنۍ هسپانیه، منځنۍ آسیا، د هند په شبه قاره او د اروپا په لویه برخه یې حکومت کاوه. لکه چې دکتور عبدالرزاق سنهوري رحمه الله په دې باره کې په پرتلیز یعنې مقایسوي ډول په شپږ ټوکه کې کتاب لیکلی دی او مصادر الحق نوم یې پرې کیښودلی دی، او په هره موضوع کې یې غیر اسلامي قانون له اسلامي قانون سره مقایسه کړې دي او د اسلامي فقهې حقانیت یې هم د زماني وړاندې والي په لحاظ او هم د ذاتي اصالت له نظره ثابت کړې او پرخپل ځان یې متکي گڼلې دی او د گردونړیوالو قوانینو اصل او مصدر یې گڼلې دی.

په اسلامي فقه یعنې قانون د ښه پوهیدلو په تکل یو لړ زیات کوښښونه وشول او نوي اصطلاحات ورته وضع کړای شول او بیا دغه اصطلاحات چې خلکو ورځنۍ اړتیاوې ورته لري په تفصیلي توگه بیان شوي دي چې دلته په لنډه توگه د هغوی یوې برخې ته یې په ساده او اسان ډول اشاره کولی شي.

ځینې فقهي اصطلاحات:

۱- ولایت: دا یوه فقهي اصطلاح ده چې پلار، نیکه، غورنیکه پرماشوم باندې ولایت یعنې واکمني لري او د کوچني په نمایندگۍ د هغه په مال کې د شریعت له احکامو سره سمه نمایندگي کوي پدې باره کې دې د افغانستان د مدني قانون دوه څلویښتمه ۴۲ ماده وکتلی شي.

۲- قوامیت: د پالنې په معنا سره ده او هغه داسې چې د محکمې له اړخه یو شخص د لیونیانو د مال د سرپرستۍ له پاره ټاکلی کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- حجر: دمحرومتیا او له تصرف څخه دمنع په معنا سره ده لکه مفلس پوروړی چې شته یې پورنه پوره کوی، دغه راز دماشوم په مال کې له تصرف څخه منع کول.

٤- اذن: داجازې په معنا سره او په اصطلاح کې ولی یا وصی چې له اووکلونو څخه دزیات عمر ماشوم ته دمعاملې کولو اجازه ورکړی. په دې باره کې دافغانستان دمدنی قانون دوه پنځوسمه ۵۲ ماده وکتلی شي چې د ۱۳۵۵ هـ ش کال دمرغومی په پنځلسمه نیټه نافذ شوی و.

۵- غیابت: چې دیو غیر موجود شخص دمال دسرپرستی له پاره یو څوک وکیل مقرر شي.

اقتصادی حقوق:

داقتصادی هلوځلو دارزښت په هکله امام غزالی رحمه الله متوفی سنه ۵۰۵ هـ دخپل کتاب په پیل کې دقرآن کریم څو آیاتونه ذکر کړی دی او دا هغه آیاتونه دی چې په هغو کې الله تعالی بنیادم اقتصادی هلوځلو کولو ته هڅولی دی او پرده یې احسان کړی دی چې ورځ یې دده داقتصادی فعالیت له پاره ټاکلی ده. او په بل آیت کې الله تعالی اقتصاد ته نعمت ویلی دی، او دده دشکر کولو غوښتنه یې کړی ده. او په بل ایت کې یې دا اجازه ورکړی ده چې حتی دحج په سفر کې هم کولی شي اقتصادی کاروبار وکړی. او په بل آیت کې یې مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په بین المللی اقتصاد او اقتصادی فعالیت لاس پورې کړی او روزی لاس ته راوړی.

بیا له دې څخه وروسته امام غزالی هغه احادیث او روایات ذکر کړی دی چې داقتصادی فعالیتونو داهمیت په باره کې راغلی دی او ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: دګناهونو یوه برخه دهغو فکرونو جزء ګرځوی چې دمعیشت په لټه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولی شي.

او فرمایلي يې دي: هغه سوداګران چې په راکړه ورکړه کې سم چلن کوي له صادقينو او شهيدانو سره به محشور شي. امام غزالي په خپل کتاب کې له نبی کريم صلی الله عليه وسلم څخه یوه قصه نقل کړی ده چې يوه ورځ له خپلو صحابه کرامو سره ناست و چې يو پياوړی ځوان يې وليد چې په اقتصادي کار اخته دی. د رسول الله صلی الله عليه وسلم ځينې يارانو د هغه ځوان په باره کې وويل: که چيری د غه ځوان خپله ځوانی د الله تعالی په عبادت کې مصرف کړی وای نو له اقتصادی فعاليت څخه به ورته غوره وای. نبی کريم صلی الله عليه وسلم دغو يارانو ته وفرمايل: داسې مه وایاست ځکه چې که دغه ځوان ددی له پاره کار کوی چې د نورو له احتياج څخه نجات ومومئ ياد دی له پاره کارکوی چې خپل ضعيف مور او پلار داولاد او تير خپل اقتصادی ژوند تامين کړی، دا هم يو ډول د الله تعالی په لاره کې عبادت ګڼل کيږی، او که چيرې دی ددی له پاره دولت غونډ وی چې شتمن شي او پرنورو باندی مالی لوړتيا ترلاسه کړی نو بيا د شيطان په لاره درومی.

امام غزالي د اياتونو او احاديثو له ذکرکولو څخه وروسته د اقتصادی هلوځلو د ارزښت په باره کې د بزرګانو لکه لقمان، سلمان او نورو نظريات هم ذکر کړی دی او ويلي يې دي: که چيری زه تا د معيشت په لټه کې وينم نو داله دې څخه غوره ګڼم چې د جومات په کونج کې کښيني. (۱)

طاهر بن حسن خپل زوی عبدالله ته وصيت نامه وليکله چې د هغې په دريم بند کې يې د اعتدال او نيک ګومان کولو تر عنوان لاندی داسې ويلي دي:

پدی ښه پوه شه چې په ژوندون کې اعتدال او اقتصاد لرل عزت پيدا کوی او د ګناهونو د ارتکاب په مقابل کې محکم حجاب دی، او ته نه شي کولای چې د خپل نفس ژغورنه

۱- مبادئ القانون ۱۰۰-۱-۱۰۱-۲۰۱ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکولی شي او خپل مقام وساتلی شي او ستا تولي چاري په سمه لاره برابري شي مګر د اعتدال او اقتصاد تر سيوري لاندي. نو له همدي کبله ته په هر څه کي اعتدال کوه څو ستا ټولي چاري په ښه توګه ترسره شي، قوت به دي زيات شي او ستا د رعيت عام او خاص به اصلاح شي، او د الله تعالی په باره کي بايد ستا ګومان نيک وي څو ستا رعيت هم په سمه لاره رهي شي. اعتدال خپل خوی وګرځوه او کوښښ کوه چي اعتدال ستا د ژوند په ټولو چارو کي ستا لارښود وي څو پر تا باندي د الله تعالی نعمتونه تداوم ومومي.[۱]

د نوموړي دغه وصيت قرآني استناد لري، ځکه چي الله تعالی په ټول ژوند کي او بيا په خاصه توګه په خوراک څښاک کي اسراف غندلی دی، د اعتدال او اقتصاد يې امر او توصيه فرمايلې ده.

لکه فرمايلي يې دي: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ».

(سوره ء اعراف ء آيت ۳۱)

ترجمه: *او خوري او څښي او اسراف مه کوئ تاسي، بيشکه چي الله تعالی مسرفان نه خوښوي.*

په مال کي اسراف هغه وخت تحقق مومي چي په حرامو چارو او شيانو کي لکه شراب، جواري، نشه يي څيزونه د سروزرو او سپينو زرو د ظرفونو پر اخيستلو ولګولی شي. په حرام کار کي د مال لګول لږ وي او که ډير اسراف ګڼلی شي. دغه راز د مال او دولت ضائع کول که د ځان له پاره وي او که د بل له پاره وي اسراف دی. او نبی کريم صلی الله عليه وسلم د مال له ابته کولو څخه ممانعت کړی دی. پداسي امورو کي زيات لګښت کول چي ضرورت ورته نه وي او د مال څښتن ته چندان ګټه هم نه لري اسراف دی. يعني هغه څه چي الله تعالی داغوستلو، څښلو او خوړلو له پاره عطاء کړي دي له هغو څخه ګټه واخلئ خو پدي شرط چي اسراف وربکی نه وي. د اسراف معنا په يو شي کي له حد څخه تيريدل دي.

۱- المدخل الی قيادة الاسلاميه ۲٤۷ مخ مصنف: شيخ ابو برهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا په څو ډوله دي: د مثال په ډول حلال حرام ګرځول، حلال پریښودل او له حرامو څخه ګټه اخیستل، چټې او حریصانه او له توپیر څخه پر ته هر شي خوړل، له اشتها، پر ته خوراک کول، بې وخته خوړل، یا دومره لږ خوړل چې د جسماني روغتیا او د کار کولو د قوت له پاره بس والی نه کوي، یا داسې شي خوړل چې روغتیا ته زیانمن وي او داسې نور... د اسراف د کلیمې اطلاق او حکم پر دغو ټولو چارو باندې کولی شي. بې ځایه لګښت له دغو څخه یو توک دي. ځینې سلفو د دغه مبارک آیت د عمومي ګټورتیا په باره کې ویلي دي: جمع الله الطب کله في نصف آیة» یعنې الله تعالی د طب ګرد علم د دغه آیت په نیمه برخه کې بیان او جمع کړی دی.

په اسلامي امت کې په اقتصادي علومو کې ستر متخصصین پوهان: فارابي متوفی سنه ۳۳۹هـ ۹۵۰م ابن مسکویه متوفی سنه ۴۲۱هـ ابن سینا متوفی ۴۲۸هـ ۱۰۳۷م، امام فخر رازي متوفی سنه ۶۰۶هـ ۱۲۰۹م، امام غزالي متوفی ۵۰۵هـ ۱۱۱۱م او خواجه نصیر الدین طوسي متوفی سنه ۶۷۲هـ ښودلي شوي دي.

اقتصاد د هر مسلمان په ژوند کې د عزت او شرف سبب او وسیله ده، امام رازي په خپل تفسیر کې د بقرې د سورت د دوه سوه نولسم ۲۱۹-آیت: ویسئلونک ماذا ینفقون قل العفوط» ترجمه: او دوی له تا څخه پوښتنه کوي چې دوی له خپل مال څخه د الله په لاره کې څومره نفقه کړي؟ ورته ووایه هغه چې ستا له ضرورت څخه اضافه وي. په تفسیر کې ویلي دي:

الله تعالی په دغه مبارک آیت کې خلکو ته تعلیم ورکړی دی او د نفقې په باره کې یې ښودنه ورته کړې ده او خپل پیغمبر ته یې فرمایلي دي:

«وَ اٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَ ابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا، اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ وَ كَانَ الشَّيْطٰنُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا» (داسراء سورت ۲۶-۲۷ ایاتونه، ۱۵ سپاره، ۱۷ سورت)

ترجمه: *او ورکوه ای بنده! خاوند د خپلوی ته حق د هغه او مسکین بې وزلي ته او لاروي مسافر ته د*

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه حق ورکوه او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره بیشکه چې اسراف کوونکي دي دوی ورونه دشیطان.

او بیا یې یو آیت وروسته ورپسې فرمایلي دي:

«ولَا تجعَلْ يدَكَ مَغلُولةً اِلى عُنُقِكَ ولَا تَبسُطهَا كُلَّ البَسطِ فَتَقعُدَ مَلُوماً مَحسُوراً»

(داسراء سورت ۲۹ - آیت ۱۵ سپاره - ۱۷ سورت)

ترجمه: *او مه نیسه لاس خپل تړلی شوی تر غاړې دتا پورې یعنی شومتیا مه کوه او مه یې غځوه په بیخي غځولو سره نو کښیني به ته ملامت کړی شوی بې ماله پښیمانه شوی. یعنی اسراف مه کوه.*

همدارنګه الله تعالی دمسلمانانو ستاینه کړې او داسې یې فرمایلي دي:

«والَّذِينَ اِذَا اَنفَقُوا لَم يُسرِفُوا ولَم يَقتُرُوا وكَانَ بَينَ ذٰلِكَ قَوَامًا»

(الفرقان سورت ۶۷ - آیت ۱۹ سپاره ۲۵ سورت)

ترجمه: *او د رحمن الله بندګان هغه کسان دي کله چې نفقه یعنی لګښت کوي د مال خپل نو نه اسراف کوي او نه تنګي شومتیا اووي دغه ورکړه ددوی په منځ داسراف او تقصیر کې میانه حاله.*

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: کله چې تاسې څه لرې نو لومړی پخپله استفاده ورڅخه وکړئ بیا وروسته دخپلې پالنې لاندې وګړو، کهول او نژدې خپلوانو ته یې ورکړې او په همدغه ترتیب سره هغه ولګوئ. (۱)

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

بهترینه ورکړه او بخشش هغه دي چې دانسان دهغه له ورکړې وروسته بې حاجته پاتې شي. (۲)

له جابر بن عتبه رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې ویلې یې دي:

---

۱ - المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲۴۹ مخ

۲ - الحلال و الحرام، یوسف قرضاوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت چې ما د نبي کريم صلی الله عليه وسلم خدمت کاوه يو سړی راغی او نبي صلی الله عليه وسلم ته يې د چرګې د هګۍ په اندازه سره زر راوړل او ويې ويل: ای د الله تعالی رسوله! دغه د صدقې په توګه له ما څخه قبوله کړه، په الله مې دې قسم وي چې له دې څخه پرته نور هيڅ نه لرم. پيغمبر صلی الله عليه وسلم مخ ور څخه وګرځاوه، هغه سړی بيا مخې ته ورغی او په ټينګار سره يې ورته وويل: ای د الله رسوله! دا را څخه قبوله کړه. نبي کريم صلی الله عليه وسلم هغه ور څخه واخيست او داسې يې ايسته ګوزار کړ چې که دې پرې لګيدلی وای نو ارومرو به يې خوږ کړی وای او بيا يې وفرمايل:

« له تاسې څخه يو شخص خپل ټول ما راوړی او خپل ځان ته هيڅ هم پرې نږدی او بيا ناست وي له خلکو څخه مرسته غواړي. تاسې بايد پوه شې چې بخشش او احسان پکار دی چې په غنا سره وکړای شي. دا خپل راوړی سره زر او چت کړه زه اړتيا ورته نه لرم.»[1]

له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه روايت شوی دی چې د يو کال دا ذوقي زيرمه کولو اجازه يې کړې ده. حکما وويلي دي: له اړتيا څخه زيات هغه دی چې له افراط او تفريط څخه خالي وي، زيات بخشش کول اسراف او تبذير دی، او لږ بخشش کول شومتيا او امساک، مګر منځومې حالت، رعايت، عدالت او فضيلت دی. او د الله تعالی د دې فرمان چې قل العفو مقصد هم همدغه حد وسط رعايت کول دی. د اسلامي شريعت مدار د دغه چلن په رعايت مبني، او د يهودو د شريعت اساس او بنسټ پر سختۍ کولو او عدم بخشش کېښودل شوی دی، او د مسيح د شريعت تادو پر اسانتياده او د اسلام د مبين دين پر منځومې حالت او اعتدال بناء دی.

د شيعه مذهب فقهاو او څېړونکو په اسلام کې د اقتصادي حق د ثبوت په باره کې تفصيلي ليکنې کړې دي چې يوه بيلګه يې دلته وړاندې کوم:

---

۱ – تفسير معالم التنزيل ٦ ټوک ٥١ مخ مصنف امام رازی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کی د حقوقو د آزادی له جملی څخه یوه هم د اقتصادی آزادی حق دی. پدی معنا چی وگړی ټول د ځان له پاره د کار په انتخابولو د هستوگنی او مسکن په ټاکلو کی، د دولت او پنگی په لاس ته راوړلو او د هغی په لگښت کی آزاد دی. له همدی امله اسلام هیچا ته هم اجازه نه ورکوی چی د چا د اقتصادی گټو او کار مزاحم شی او یا یې د داسی کار په کولو وگوماری چی دی له هغه څخه کرکه کوی، او په زړه کی مینه ورسره نه لری. او نه دا حق لری چی د چا په شتو او گټلی مال کی د ځان له پاره ټاکلی ونډه مقرر کړی، او یا پر لگښت کی بندیز پرې ولگوی: مگر هغه چی اسلام پری باندی مقرر کړی وی.

گردو، وگړو ته د ښارو ځمکو په آبادولو کی اجازه ورکول، له انفالو او معادنو څخه د هرچا گټه اخیستل په ډاگه ددی خبری څرگند دلیل دی چی اسلام هرچا ته اقتصادی آزادی ورکړی ده. مگر دغه آزادی له هغو ضوابطو او مقرراتو سره هیڅ منافات نه لری چی اسلام په اقتصادی ډگر کی د گډوډی او هرج و مرج د مخنیوی په خاطر وضع کړی دی. او پدی هکله د پاملرنی وړ خبره دا ده چی په اقتصادی آزادی کی په اسلامی کی د نارینه او ښځی په منځ کی هیڅ توپیر نشته بلکی ښځی هم په هماغه ډول په اقتصادی ډگر کی د مالکیت له گردو حقوقو څخه په بشپړه آزادی سره گټه اخیستلی شی، او د دوی میړونه د دوی له اجازی څخه پرته د تصرف هیڅ حق نه لری او ښځه د خپل مال که د مهر وی که د وراثت وی او که په سوداگری یې گټلی وی په زیرمه کولو او لگولو کی بشپړه شرعی آزادی لری. پداسی حال کی چی په نورو ادیانو کی یا خو ښځه بیخی له دغه حق څخه محرومه ده او یا هم محدوده آزادی ورته ورکړای شوی ده.

دغه راز د اسلام په حقوقی مکتب کی د کسب او کار کولو آزادی په رسمیت پیژندلی شوی ده. هر څوک کولی شی په آزاده توگه ځان ته د خپلی خوښی کار او کسب وټاکی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مشروع لارو چارو څخه خپلې اقتصادي اړتياوې پوره او تأمين کړي، او هر کسب او کار چې اسلام ورته روا کړې دی کولی يې شي پر ته له داسې چارو څخه چې ها خو په ډاګه سره ټولنې ته زيانمن وي او يا په اسلام کې د هغه کول ممنوع وي. (۱)

نتيجه

د قرآن مجيد له هدايا تو او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم له احاديثو او د سلفو علماو او د اسلامي اقتصاد پوهانو له نظرياتو څخه دا خبره څرګنديږي چې د اسلام هدف اقتصاد او اعتدال دی او اسلام شومتيا، امساک او ددې ضد اسراف دژوند په ټولو چارو کې مردود ګڼلې دی، او پر داسې اقتصاد باندې ټينګار کوي چې په خپله د عدالت او اعتدال پر معنا دی.

دانتقام په پرتله عفوه

کوم خوند چې په ښښنه کې دی په انتقام کې نشته

عفو عربي کليمه ده چې په لغت کې له ګناه څخه د تيريدلو او له مجازات څخه صرف نظر کولو په معنا دی. او د ښښنې په معنا هم راغلې ده. (۲)

د عفوې اصطلاحي معنا: د عفوې لغوي او اصطلاحي معناوې په خپل منځ کې تداخل سره لري. فرهنګ عميد د عفوې په لغوي او اصطلاحي معناوکې پورتنی تعريف ته ورته

۱- د امام مسلم په روايت

۲- د طبراني، ابوداود او حاکم په روايت

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف کړی دی.
دقرآن مجید او درسول الله صلی الله علیه وسلم له تلپاتی تعالیمو او دنیکو سلفو له کړنچاری او چلن څخه په ډاګه څرګندیږی چی د اسلام مبین دین بنبنه له بدل اخیستلو څخه غوره ګڼلی ده او له تیریدنی او بښنی څخه په متعددو حالاتو کی استفاده شوی ده، که چیری د اړتیا او مصلحت پر اساس کله ناکله انتقام أخیستلی شوی وی هغه عمومی جنبه نه لری په حدیث کی راغلی دی:
ترخومره چی کولی شئ د حدودو اجراء له مسلمانانو څخه وژغوری؛ ځکه د دې پرځای چی امام المسلمین او امیرالمؤمنین په سزاورکولو کی خطائی وکړی دا غوره ده چی په عفو کولو کی خطائی وکړي.
امام غزالی پدی اړوند ویلی دی: که چیری ګناه کوونکی بښل کیږی پروانه لری مګر مهمه داده چی بی ګناه په ناحقه مجازات شی، یعنی سزاورکړای شی. په هر صورت له قرآنی ایاتونو، نبوی سنتو او درسول الله صلی الله علیه وسلم له کړنو څخه دا په ډاګه څرګندیږی چی عفو پر انتقام مقدمه ده چی دادی څو آیاتونه دنمونی په ډول دلته له قرآن مجید څخه راوړلی شی:

- «فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ.»

(دبقری سورت ۳۷ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: *پس زده کړی آدم له پروردګار خپل څو کلیمی پس رجوع وکړه الله تعالی پر هغه باندی په رحمت خپل سره.*

او فرمایلی یې دی:

- «ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.»

(دبقری سوره ۲۵ آیت - لومړی سپاره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: بیا عفو وکړه مونږ له تاسي ځخه وروسته د خوسي له دغه عبادت کولو ځخه د پاره ددي چي تاسي شکر وکړئ.

او فرمايلي يي دي:

- «فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتى يَأْتِيَ اللهُ بِأَمْرِهِ.»

(دبقــري ســورة - ۱۰۹ آيت - لومــړی سپاره)

ترجمه: پس عفوه وکړی دوی ته او مخ تری وګرځوئ ترهغه پوری چی راولیږی الله تعالی امر خپل، په جهاد یا په جزیه اخیستلو له دوی ځخه.

او فرمايلي يي دي:

- «فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَ عَفَا عَنْكُمْ.»

(بقره ۱۸۷ آيت - دویمه سپاره)

ترجمه: پس رجوع يي په رحمت سره وکړه پر تاسي باندی او عفوه يي وکړه له تاسي ځخه.

او فرمايلي يي دي:

- «وَالْكَاظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَ الْعَافِيْنَ عَنَ النَّاسِ وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ.»

(د آل عمران سوره - ۱۳٤ آيت - ٤ سپاره)

ترجمه: او چی ځغمونکی د قهر دی سره له قدرته او عفوه کوونکی دی. له خلقو چی زياتی او ظلم پری وکړی او الله خوښوی نيکی کوونکی.

او فرمايلي يي دي:

- «وَ لَقَدْ عَفَا عَنْهُمْ.»

(د آل عمران سورة - ۱۵۵ آيت - ٤ سپاره)

ترجمه: او خامخا په تحقيق عفوه کړی ده الله له دوی نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او فرمایلی یې دی:

- «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ لَا انْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْلَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ.»

(د آل عمران سورة - ۵۹ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: نو یوازې په سبب د رحمت د الله نرمی کوې ته دوی ته او که وې ای محمده! بدخوی سخت زړه لرونکی هرو مرو به خواره او تار په تار شوي وو دوی له چاپیره ستا څخه، نو عفوه وکړه له دوی نه او دوی ته له الله مغفرت وغواړه، او په او په ځینې کارونو کولو کې مشوره وغواړه له دوی نه.

او فرمایلی یې دی:

- «اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا.»

(د نساء سورة - ۱٤۹ آیت - ٦ سپاره - ٤ سورة)

ترجمه: که تاسې خیر ښکاره کوئ یا پټوی دغه خیر یا عفوه کوی له بدی څخه نو بیشکه الله هم دی ښه عفوه کوونکی ښه قادر.

او فرمایلی یې دی:

- «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ.»

(د مائده سورة ۱۰۱ - آیت ۷ سپاره - ۵ سورة)

ترجمه: پس عفوه وکړه له دوی نه او مخ وګرځوه د دوی له سزانه بیشکه چې الله خوښوی احسان کوونکی.

او فرمایلی یې دی:

- «عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا.»

(د مائده سورة - ۱۳ آیت - ٦ سپاره ۵ سورة)

ترجمه: عفوه کړې ده الله له هغو تیرو پوښتنو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې عفوه پر انتقام مقدم ده او نور ډیر آیاتو نه هم په دې باره کې موجود دي چې عفوه له انتقام څخه غوره ده، او که په ځینې حالاتو کې عفوه او تیریدنه راغلې نه وي هغه هم د انتقام بڼه نه لري، بلکې هغه د مصلحت غوښتنه ده. ځکه چې اسلام عفوې ته پر انتقام ترجیح ورکوي. او د اسلام دین د عفوې دین دی نه د انتقام اخیستلو.

د انتقام په مقابل کې د عفوې په باره کې د پیغمبر «صلی الله علیه وسلم» سیرت

نبی کریم صلی الله علیه وسلم ښسته زیاته عفوه او تیریدنه لرله چې دا دې دلته د هغه د عفوې څو نمونې د نورو د تعلیم په خاطر وړاندې کولې شي:

هبار بن اسود د رسول الله صلی الله علیه وسلم لور حضرت زینب هغه مهال په نیزه وو هله چې هغې له مکې مکرمې څخه مدینې منورې ته هجرت کاوه، چې د هبار د دغو وهلو له امله بی بی زینب پداسې حال کې له اوښ څخه پر ځمکه پریوتله چې اولاد یې په نس و، او د غورځیدو په سبب یې زوی ضائع کړ، او د اولاد د زیان کولو له امله ښسته ډیره وینه ورڅخه لاړه چې د زیاتې وینې تللو په سبب په خپله بی بی زینب رضی الله عنها هم شپږ کلونه وروسته وفات شوه.

رسول الله صلی الله علیه وسلم د هبار پدې عمل ډیر په غصه شو او اعلان یې وکړ چا چې هبار وواژه وینه یې هدر ده. او ویې فرمایل: «هبار مو چې هر چیرته ونیوه په اور کې یې ژوندی وسوځوئ، مگر بیا یې وروسته وفرمایل: په اور یې مه سوځوئ ځکه چې داور خالق الله دی او الله تعالی پر اور باندې سوځول کوي، مگر که چیرې مو هغه ونیوه نو هرو مرو یې قتل کړئ.

خو هبار ونه نیولی شو او د مکې له فتح څخه وروسته یې ایمان راووړ، او رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه ته په خطاب کې وویل: «ای هباره! ځه ما ته وبښلي او معافي مې در ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړه او الله تعالی پرتا باندی احسان وکړ چی تا ته یې د اسلام په لاره د تللو هدایت وکړ.[۱] او بیا وروسته نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مکی خلکو ته عمومی عفوه اعلان کړه.

د قدرت په مهال کی عفوه څومره ښه ده! څومره لویه اراده چی د کینی او انتقام له حدودو څخه په تیریدو سره د انسانیت د کمال له مقام څخه هم هسکه لاړه. دا هغه قریش وو چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وژلو پریکړه یی کړی وه. او دا هغه قریش وو چی د یارلس کلونه یې حضرت محمدصلی الله علیه وسلم او د ده یارانو ته تکلیفونه رسول. دا هغه قریش و چی په بدر، احد او احزاب کی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خلاف جنګ ته راغلی وو، او په غزوه خندق کی یې له خپلو یارانو سره کلا بند کړی و او د عربو ټول قبائل یې د ده په خلاف په د غه جنګ کی راغونډ کړی وو. دا هغه قریش و چی که وس یې رسیدلی وای چی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم قتل کړی او ټکړی ټکړی یې کړی نو داسی به یې هرو مرو کړی وای او یوه شیبه به یې هم ډیل نه وای کړی.

خو اوس د مکی د فتح په مهال په سنه ۸هـ ۶۳۱م کی ټول د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په ولکه او اختیار کی دی، مرګ او ژوند یې د ده په فرمان پوری تړلی و د ده لس زره څواکمن فوځ کولی شوای چی په یوه شیبه کی مکه ویجاړه او ټول هستوګنی یې له منځه یوسی. مګر محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی پیغمبر دی او د ده استاذی او رسول دی. او هغه داسی څوک نه و چی دښمنی کوونکی او غوښتونکی وی یا وغواړی چی د غه شومه او ناوړه مفکوره په خلکو کی تبارز وکړی، هغه ظالم او ځان غوښتونکی نه و. الله تعالی هغه ته پر دښمنانو برلاسی ورکړه مګر ده خپلو دښمنانو ته عفوه وکړه چی پدی توګه

۱- حیات محمد (ص) ۵۷۲-۵۷۶ مخونه مصنف: محمد حسین هیکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښیګړې، وفا او عظمت هغه مقام ته ورسیده چې هیڅ کس ورته رسیدلی نه شي.

دمکې په فتح کې حضرت محد صلی الله علیه وسلم صرف اوولس ۱۷ کسان له خپلې عفوې څخه محروم کړل او مکې ته دننوتو په مهال کې یې فرمان صادر کړې وچې مسلمانان په هر ځای کې هغوی بیا مومي که څه هم ځانونه یې د کعبې په پردو پورې ځوړند کړې وي باید قتل یې کړي. حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه فرمان دغوصي او کینې له امله صادر کړی نه و، ځکه چې هغه کینه بیخي نه پیژندله، مګر دغه وګړي دخورا ستر خیانت مرتکب شوي وو چې وژل یې لازم ګڼل. مګر سره له دې هم دهغوی زیات شمیر یې معاف کړل.(۱)

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم ددومة الجندل دپاچا اکیدر له جرم او ګناه څخه تیر یړې لکه چې نامتو اسلامي مؤرخ ابن اسحق ویلي دي:

حضرت خالد رضی الله عنه اکیدر درسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته لاس تړلی وړاندې کړ، مګر رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه له وژلو څخه صرف نظر وکړ او دجزیه په ورکولو سره یې له هغه سره سوله وکړه.(۲)

دغه راز دخیبر په غزا کې په ۷هـ ۶۳۰م کې یوې یهودۍ ښځې چې زینب بنت حارث نومیده او دسلام ابن مشکم میرمن وه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دپسه په غوښه کې زهر ګډ کړي ؤ، چې رسول الله صلی الله ونه خوړه، حضرت محمد صلی الله علیه وسلم هغه معاف کړه مګر په دغه میلمستیا کې ورسره ملګری یو جلیل القدر صحابي حضرت بشر بن براء ددغې زهرجنې غوښې دخوړلو له امله په دریمه ورځ شهید شو چې بیا

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۲ ص ۳۹، مصنف: شیخ حر عاملي. په لنډیز سره

۲- تهذیب سیرت ابن هشام ۲۳۲مخ، سنن ابی داود ج۲ ص ۵٤۵ باب في اخذ الجزیة

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبي کريم صلی الله علیه وسلم دهغه په قصاص کې زینب بنت حارث یهودۍ ووژله.[۱]
داسلامي امت له پخوانیو زعیمانو څخه یو هم دافغانستان نامتو زعیم احمد شاه بابا و، پدې باندې تاریخ پوهان ټول متفق دي چې احمدشاه یو متقي او پرهیزګار حاکم تیر شوی دی. نوموړي پر خپل نفس حاکم او له اخلاقي رذائلو څخه پاک و او دانسان وژنې مینه يې نه لرله.

دغه راز تاریخ پوهانو ویلي دي چې کله احمدشاه بابا لاهور ته لاړ نو هلته دمرهټیانو هندوانو یو شخص چې دملها روراکوله پلوه دملتان والي ټاکلی شوی و غازیانو ونیوا او احمدشاه بابا ته يې ځنځیر زولانه وړاندې کړ، احمدشاه دراني چې یو جرم بښونکی، او عیب پټوونکی میړنی پاچاو نو د خپلې فطري میړانې او ځوانمردۍ په مقتضاد نوموړی کافر له قتل کولو څخه تیر شو او هغه يې روغ رمټ خپل هیواد ته ولیږه او پخپله هم دخپلو امراو او دفوځونو دمشرانو په ګډون دوآبه ته رهي شو لکه چې یو شاعر ویلي دي:

ز لاهور کوسِ عزیمت نواخت — به سوی دوآبه علم بر افراخت[۲]

او دهمدغه کتاب له ۶۱۲ مخ څخه معلومیږي چې دنصیر خان بلوڅ مور له خپلو رئیسانو او دبلوچستان له معتبرو سپین روبوسره د احمدشاه بابا حضورته دخپل زوی دپښیمانتیا داظهار له پاره دهغه له ندامت نامې سره راغله چې دهغې ندامت نامې څو بیتونه په لاندې کرښو کې وړآندې کولی شي:

گناهی که کردم زنا دانی است — سر انجام نادانی پشیمانی است
همین دفعه بخشد گناهم اگر — زحکمش نه پیچم ازین بعد سر

۱ - تهذیب سیرت ابن هشام ۱۸۶ مخ، صحیح البخاري دویم ټوک کتاب المغازي باب غزوة خیبر ۶۱۰، قسطلاني او زرکشي ویلي دي: دمړ شوی صحابي نوم براء بن معرورو، والله علم
۲ - افغانستان په وروستیو پنځو پیړیو کې دریم ټوک ۱۳۴ مخ مصنف محمد صدیق فرهنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنم خدمت بندگانش مدام نیایم به اخلاص کیش قیام

له دی کبله چی احمدشاه بابا درانی دخپلی فطری میړانی په مقتضا هیڅوک هم له خپلی مهربانی څخه نه محرومول، او دهیله منو نا امیدی یې دمیړانی او مسلمانی خلاف ګڼله دمیر محمد نصیر خان بلوڅ التماس یې قبول کړ او دهغه له تقصیر څخه تیر شو او دهغه جرمونه یې ورته معاف کړل او هم یې دهغه ټول استاذی وبنبل او ټول یې دبلوڅی قلات کلا ته ولیږل او ټولو بلوڅو ته یې دپاچا له پلوه دځان او مال دامن زیری ورکړ.

امنیت مصئونیت راولی

په کوم ځای کی چی امنیت قائم او ټینګ شی هلته بنستیز مصئونیت را درومی او مصئونیت تل دامنیت تابع وی؛ که چیری دامنیت ارکان ګډوډ شی مصئونیت هم په بی نظمی بدلیږی، له همدی کبله همدا امنیت دی چی داسلامی شریعت دپنځو مهمو اصولو دین، ځان، مال، شرف او ناموس او عقل مصئونیت منځته راوړی، او اسلام دهمدغو پنځو اصولو دساتنی او څارنی کوشش کوی، دا ځکه چی ددغو پنځو اصولو ساتنه او څارنه په ژوند کی مصئونیت راولی. او ددین څارنه، ددین کلیمه دهغی په پراخه معنا سره ده چی دژوند ټولی چاری لکه تجارت، اقتصاد، فرهنګ او نوری ټولی ټولنیزی چاری پکی را درومی.

لکه څرنګه چی ما وویل مصئونیت دامنیت زیږنده ده ، دمجازاتو، حدودو او قصاص تطبیق دهمدغو پنځوګونو اصولو دساتنی په مبنا ولاړ دی، او په حدیث شریف کی راغلی دی چی له حضر موت څخه به ایکی یو سړی او یا ښځه کعبی ته راتلله طواف به یې وکړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیرته به هم تنهاتلله او له هیڅ شي څخه به نه ویریده. او په بل حدیث کې راغلي دي چې یو سړی به د یمن له هیواد څخه حجاز ته یوازې ته او په داسي حال کې چې طواف به یې هم وکړ او هیڅ ویره او اندیښنه به یې نه کوله ځکه چې امنیت قائم و خپل دین، ځان، مال او ناموس یې مصئون وو، مگر که چیرې امنیت نه وي مصئونیت بیخي وجود نه لري. د اسلام د مبین دین شریعت د غو تعمیري اهدافو ته د رسیدو په خاطر یو لړ وسائل تجویز کړي دي څو له هغو څخه په استفاده کولو سره د پنځوګونو اصولو ساتنه وکړای شي.[۱]

په همدې اساس جهاد، د دین د حفاظت له پاره، قصاص د نفس د حفاظت له پاره، د شرابو تحریم د عقل د سلامتی د تأمین په خاطر، د زنا او قذف د حدودو اجراء د آبرو د تحفظ په خاطر او د غلا د حد اجراء د مال د ساتنی او حراست په خاطر مشروع شوي دي.[۲]

او له دې امله چې امنیت او بیا وروسته مصئونیت د سولې او جنګي متارکې له لارې کیدلی شي چې تامین شي. همدا وجه وه چې د اسلام دویم خلیفه امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه د حضرت عبیده بن جراح رضی الله عنه چې دده والي و مرستې ته لاړ څو بیت المقدس د سولې له لارې فتح کړي، څو امنیت او مصئونیت بیرته هغه سیمې ته راولي. ځکه چې د بیت المقدس هستوګنو نصرانیانو د خلیفه نوموړي والي ته داوړاندیز وکړ چې ترڅو په خپله خلیفه رانه شي له بل هیچا سره به هم مونږ د سولې تړون لاس لیک نه کوو، هماغه وو چې په سنه ۱۶ هـ کې له سنه ۶۳۷ مسیحي کال سره سم په خپله حضرت عمر رضی الله عنه پر آس باندې سور فلسطین ته لاړ او د سولې تړون یې په خپله ورسره لاس لیک کړ او په هغه چاپیریال کې یې بیرته امنیت او مصئونیت اعاده کړ. د همدغو علتونو له مخې مونږ وینو چې د نړۍ د ګردو هیوادونو اسلامي وي او که غیر اسلامي

۱- فی ظلال سورة التوبه ۱۱۰ مخ مصنف ډاکټر عبدالله عزام شهید
۲- الوجیز فی اصول الفقه ۲۳۶ مخ د ډاکټر عبدالکریم زیدان تصنیف

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگردوپه اساسي قوانينو كي د دين دساتني او دمذهبي شعار اداء كولو، دنفس، مال، ناموس عقل او آبرو دخوندي ساتلو له پاره ځانګړي تدابير وضع كړي دي، او ددوى دڅارني له پاره يې ډاګيزي قانوني مادي تجويز كړي دي. چي دهغو له جملي څخه كولي شو دمثال په ډول دافغانستان د سنه ۱۳٤۳ دتلي دمياشتي دنهمي نيټي داساسي قانون او له هغه څخه دمخه د سنه ۱۳۱۰هـ ش كال اصول اساسي، او د داود خان دعصر د ۱۳۵٦، په دغو ګردو كي دخلكو داساسي حقوقو په فصلونو كي ددولتونو تضمينات موجود دي چي په هغو كي ويل شوي دي چي دولت دامنيت او مصئونيت دساتني ذمه وار دي.

او دا له دي كبله چي مصئونيت دامنيت له تأمين څخه پرته راتللي نه شي او امنيت هغه مهال دعمل په ډګر كي پيل كيږي چي خلك دسولي، پخولاينې او سوكالي په فضا كي ژوند وكړي.

حضرت عدي بن حاتم رضي الله عنه متوفى سنه ٦٧هـ ٦٧۰م يوځل له نبي كريم صلى الله عليه وسلم سره ناست ؤ چي دوه كسان نبي عليه الصلاة والسلام ته راغلل، يو تن له فقر او بې وزلي څخه شكايت وكړ او هغه بل له عدم امنيت څخه او دمصئونيت له فقدان څخه. حضرت عدي دغه ډول خبرو له اوريدلو څخه زړه تنګي شو او له ځان سره وايي: ددغه دين چي مونږ يې پيروان يو دښه والي او غوره والي څه اوصاف لري، پداسي حال كي چي ټول فقيران دي او نه شي كولاى چي دمديني امنيت تأمين كړي. رسول الله صلى الله عليه وسلم عدي ته وكتل او پوه شو څكه چي دهغه ښه بدله شوي وه نو ورته ويې فرمايل: اى عدي؛ دحيره دسيمي په باره كي معلومات لري؟ حضرت عدي په ځواب كي وويل: دحيره په باره كي مي اوريدلي دي مګر په خپلو سترګو مي ليدلې نه ده. نبي كريم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل: كه ژوندي وي او عمر دي اوږد شو، نو داډه اوسه هرومرو به

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ښځهووينې چې ايکې يوازې به له حيره څخه راشي او له کعبې څخه به طواف وکړي ، او په ټوله لاره کې به د سفر په اوږدو کې له الله تعالى څخه پرته له بل هيچا څخه نه ويريږي.

حضرت عدي باورنه کاوه. نوموړي وايي: له ځان سره مې وويل: چيرته به وي دطئ دقبيلې غله. هغه بدمرغه او تيټ فطرتي چې انسان د يو درهم له پاره چې په جيب کې يې وي وژني . او که پيسې ونه لري نو لباس او څپلۍ ورڅخه تروړي او خوشاله وي چې مال يې ترلاسه کړي دی. نو ما وويل: هغه مهال چې هاغه ښځه به له دومره لرې واټن څخه راځي او دکعبې له طواف کولو څخه به وروسته بيا يوازې ځي اوله الله تعالى څخه پرته به له بل هيچا څخه هم نه ويريږي نو غله اودلارې شوکماران به چيرته وي؟ نبي کريم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل:

او که چيرې ژوند وي نووبه گورې چې دايران دپاچا کسرى خزانې به څرنگ دمسلمانانو په ولکه کې لويږي؟ حضرت عدي وويل: دهرمز دزوی دکسرى خزانې ؟!! ورته ويې فرمايل: هو دکسرى بن هرمز خزانې. هرومرو به دکسرى خزانې دمسلمانانو په ولکه کې راځي او دجهاد په لاره کې به مصرف کيږي، او که چيرې ته ژوندی پاتې شوې هرومرو به وگورې چې يوکس به خپل موټی له سروزرو يا سپينو زرو څخه ډک کړي وي او په خلکو کې به نارې وهي چې که دچا دغه مال ته اړتيا وي رادې شي چې زه يې ورکړم، مگر هيڅوک به هم نه پيدا کيږي.

حضرت عدي وايي: ربښتيا هم بيا ما په خپل ژوند کې په خپلو سترگو وليدل چې يوې ښځې ايکې يوازې دکعبې طواف کاوه او له الله تعالى څخه پرته له بل هيچا څخه نه ويريده. او زه په تاسې کې له هغو کسانو څخه يم چې مونږ دکسرى دخزانو وروته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرانستل، او که تاسي ژوندي وئ د رسول الله صلى الله علیه وسلم د ریمه خبره به هم هرو مرو، ووینئ چې متحققه او ثابته شي.

د امیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه زمانه راغله او یو کس یې د افریقا په امارت وګوماره چې یحی بن سعید نومیده او د افریقا زکاة یې جمع کړ او بیا یې یوه میاشت پر له پسې اعلان کاوه چې که څوک پیسو ته اړتیا لري رادې شي او دغه مال دې واخلي، مګر هیڅوک هم داسې پیدا نه شو چې مسکین وي او مال ورڅخه واخلي، له همدې امله خلیفه خپل د افریقا والي ته ولیکل او حکم یې ورته وکړ چې په دغو روپیو مریونه واخلي او د الله په لاره کې یې ازاد کړي.

په پورتني بیان کې مونږ ښکاره ولیدل چې لیاري څرنګ په أمن وي، او د تلو راتلو مصئونیت یې منځته راوړي و او خلکو له اندیښني او سرخوګي پرته په سوکالي ژوند کاوه. او کله چې د سنه ۱۳۵٦ کال د افغانستان د جمهوري دولت أساسي قانون مطالعه کړای شي، په هغه کې د حکومت دوظائفو په پنځم فصل یو نوی یمه ۹۱ ماده کې لیکلي شوي دي: د عمومي امن او نظم د تأمین په خاطر لازم تدبیرونه ونیول. دغه راز په پنځم فصل کې یې راغلي دي: د قانون له احکامو سره سم د هرډول فساد د له منځه وړلو له پاره لازم او اغیزمن تدبیرونه نیول.

هر هیواد د خپلو خلکو د ژوند په ټولو اړخونو کې د امنیت او مصئونیت د ساتلو په خاطر لازم تدبیرونه نیسي، او د استخباراتي مراکزو پراخه تشکیلات او د ملي امنیت د انجمنونو جوړول د کورني او بهرني مصئونیت د تأمین په خاطر وي، او له فساد سره د مبارزې په لاره کې غښتي بودیجې لګولې کیږي. له همدې کبله مونږ ګورو چې په اسلام کې قصاص خاص او ځان ګړي ارزښت لري لکه چې الله تعالی فرمایلي دي:

«وَ لَكُمْ فِيْ الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا وْلِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(دبقری سورة - ۱۷۹ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: *او تاسی ته په قصاص کی لوی ژوند دی ای عقلمندانو! ددی له پاره چی له ناحقه قتل څخه ځان وساتئ.*

که څه هم په ظاهره کی د قصاص حکم درونه معلومیږی مگر عقلمند وگړی پوهیږی چی په حقیقت کی دغه الهی حکم دلوی ژوندون سبب دی. دا ځکه چی د قصاص له ویری څخه خلک دیوبل له وژلو څخه ځان ژغوری چی پدی صورت کی قاتل او مقتول دواړه مأمون او مصئون پاتی کیږي او د قصاص له ویری څخه د معنوی ویری نه هموینه سره نه تویوي او فساد نه کوی له یو بل څخه ډاډه او مصئون وی. د جاهلیت په زمانه کی به عربو تل د قاتل او غیر قاتل ترمنځ توپیر نه کاوه؛ بلکی د مقتول وارثانو ته به چی د قاتل د قبیلې هرڅوک په لاس ورغی هغه به قتل کاوه، او د یو قتل په وجه به له دواړو خوا او څخه ځوکسان تلف کیدل. پداسی حال کی چی که قاتل قصاص شی نو معلومه خبره ده چی دومره ډیر قتلان بیا نه کیږی او نفسونه، نه ابته کیږی. چی له همدی کبله دا معنا هم لری چی د قاتل په باره کی قصاص اخروی ژوند او تلپاتی ډاډ دی.

نو دا خبره په ځرگنده توگه ثابته شوه چی قصاص د أمن د تامین او د ځان، او د خلکو د ژوندون د امان په خاطر مشروع شوی دی، او دغه قصاص د بدن په نورو اندامونو کی هم له هغو معیارونو سره سم د اجراء وړ دی چی فقهاؤ تاکلی دی. او د نورو هغو ادیانو په پرتله چی د بشر په لاسونو جوړ شوی دی د اسلام مقدس دین امنیت ته زیاته پاملرنه کړی ده او د هغه له پاره يې اصول او قواعد او ځانگړی اسالیب وضع کړی دی چی د هغو له بارزو نمونو څخه یوه هم له مکی څخه مدینی منوری ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت نیکمرغه نوښت دی.

کله چی مونږ د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د برنامی جوړولو مبادیٔ او قواعدو مطالعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوو نو دې نتیجې ته رسیږو چې مونږ ته یې دا تعلیم راکړی او راته فرمایلي یې دي: چې مونږ باید په ژوند کې هیڅ قول او فعل له نخچې او برنامې پرته ونه کړو. او له نظم او نسق څخه سترګې پټې نه کړو، او بیا په خاصه توګه د ژوند له اسبابو او لوازمو څخه صرف نظر کول د اسلام په قاموس کې وجود نه لري. نو له همدې امله مقصد ته د رسیدو له پاره باید په اسبابو لاس پورې کړی شي، او د ژوند له خطرونو څخه په ډکه لاره په هوښیار تیا سره ګام کیښودلی شي. څکه مونږ وینو چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره له دې چې د الله تعالی په نصرت معتقد او مؤمن و او د اکوټلی باور یې لاره چې الله تعالی یې یوازې نه پریږدي او بریالی توب دده په برخه کوي مګر بیا یې هم پر اسبابو او لوازمو منګولې لګولې وې.

د مثال په ډول: کله چې د هجرت اذن ورته وشو نو د امنیت او مصئونیت په خاطر یې د سفر مهال په بشپړه توګه پټ وساته یوازې حضرت ابوبکر صدیق او حضرت علي رضی الله عنهما خبر وو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت د سفر وخت پټ ساتل او د هغه دا حکم چې «خپل حاجتونه په پټه او سرې توګه ترسره او پوره کوی» دا ثابتوي چې په ژوند کې د اسبابو توسل ضروري دی.

د شپې د ریمه برخه پاتې وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له کور څخه د هجرت په سفر ووت او له کور څخه د وتلو په مهال کې ابوبکر صدیق د خپل کور له عمومي دروازې څخه استفاده ونه کړه بلکې د کور شاته یې چې کوم، دریڅه او کړکۍ وه دواړه په هغې ووتل، څو هیڅوک هم د دوی په حرکت پوه او ورته متوجه نه شي او د خپل خوب په بستره یې حضرت علي څملاوه څو دده د کور محاصره کوونکي مشرکان دا ګومان وکړي چې پخپله حضرت محمد صلی الله علیه وسلم موجود او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویده دی، او له مکی څخه مدینی ته د حرکت لوری یې د مکی جنوب تثبیت شو نه په شمال لاړل او نه هم په لویدیځ پلو، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پتیلی وه چې که د شمال په اوږدو کې لاړ شی نو ښایې چې د ښمنان یې پیدا کړی ځکه چې د مکی لاره تر مدینی پوری له جنوب څخه تیریږی او هیڅا هم دا فکر نه کاوه چې یو نابلده مسافر به پردی لاره لاړ شي، او که چیری قریش دده په لټون کی پسی لاړ شی نو د شمال او لویدیځ لوری به تعقیبوی.

له مکی څخه په وتلو سره یې سم لاسی مدینی ته په سفر کولو بریدونه کړ بلکی د ثور دغره په سمڅه کې یې پناه واخیسته څو قریش هر لوری ته دده لټه وکړی. دپتیدو له پاره د ثور دغره د سمڅی انتخاب ول او په هغه کی الونیا کیدل یو عقلمندانه نوښت و. ځکه هغه ځای بیدیاوه او په هغه وخت کی ابادی پکی نه وه، او اوس هم په هماغه بڼه کی ده. او که یو زلمی وغواړی چې د ثور سمڅی ته وخیږی باید ډیر رېړونه وګالی، پداسی حال کی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغی سمڅی ته دختلو په مهال کی دری پنځوس ۵۳ کلن و. نبی کریم صلی الله علیه وسلم عبدالله بن ابی بکر ته استخبارا تی دنده اوسپارله څو په مکه کی د قریشو له عکس العملونو څخه دوی ته رپوټ تیار کړی او بیا د شپی سمڅی ته راشی او دورځی ټول جریان ورته ووایی: او په پرله پسی ډول دد ښمن له خبرونو او اقداماتو څخه خبر رسیږی، چې د هغوی د تیری د دفع کولو له پاره تصمیم ونیسی.

او ددې له پاره چې د عبدالله بن ابوبکر رضی الله عنه په تلورا تلو د پښو د قدمونو خاپونه پاتی کیدل او له د ښمن سره یې په کشف کی مرسته کوله نو دابوبکر صدیق درمی شپون عامر بن فهیره ته یې حکم وکړ چې کله عبدالله بن ابوبکر د شپی له پلوه ووځی نو وروپسی ته خپلی رمی ته حرکت ورکوه څو د عبدالله د پلونو خاپونه ړنګ شی او پاتی نه شی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حضرت اسماء بنت ابوبکر د طعام وروړلو دنده پرغاړه لرله. لاربښودونکی یو بت پرست عبدالله بن اریقط ؤ چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یې له مکې څخه مدینې ته لاربښودنه کوله او دا چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ولی یو بت پرست لاربلدی دځان له پاره وټاکه او خپل کوم صحابی یې تعین نه کړ، ددی په خاطر چې د هجرت راز یې پټ پاتی شی، او دابوبکر صدیق دشپونکی عامر بن فهیره او د عبدالله بن اریقط ترمنځ اړیکې په دقیقه توګه سنجولی شوی وی، ځکه عادتاً شپونکیان کوشش کوی چې په خپل منځ کې سره کینی مجلس سره کوی او د یوبل له حالت څخه ځان خبروی، او دغه اړیکی شکمنی نه وی چې څه خطر ورڅخه وی، دغه راز دعلی بن ابی طالب کردار او د عبدالله بن ابوبکر او اسماء بنت ابی بکر له کردارونو څخه توپیر لرونکی وه دغه راز دعبدالله بن اریقط برخه اخیستل دعبدالله بن فهیره له برخې اخیستنه سره، سره له دی چې دواړه شپانه وو توپیر لاره.(۱)

له دغه جریان څخه دا نتیجه لاس ته راځی چې د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم دامنیت دساتنې په خاطر او دخپل ځان دمصئونیت له پاره له خپل ځان سره ابوبکر صدیق ملګری کړ او په راتلونکی کې له اسلامی امت سره دمینی لرلو په نمط یی وکولی شو دامنیتی تدابیرو په نیولو سره اسلامی ټولنی ته له یو قریب الوقوع خطر څخه نجات ورکړی.

پای

وصلی الله علی محمد و علی آله وصحبه و سلم

۱ - مدخل الی قیادة اسلامیه ۸۷ مخ مصنف شیخ ابوبرهان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
5.72
AHM
9361

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له
نظره لومړنی څېړنیز، تحقیقی اثر ده چې د
سولې او پېوستون لپاره د همکاری د ټولنی له
خوا چاپ شوی. دا کتاب د نوو نومیالیو او
مشهورو دینی عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په
دوو ملی ژبو، پښتو او دری خپور شویدی. د
یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکی له دی چې
چاپ شی د یو دری ورځنی ورکشاپ په لړ کې د
افغانی پوهانو له خوا تر غور او څېړنې لاندی
ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پری ترسره شول
او د قبول وړ وګرځید.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library